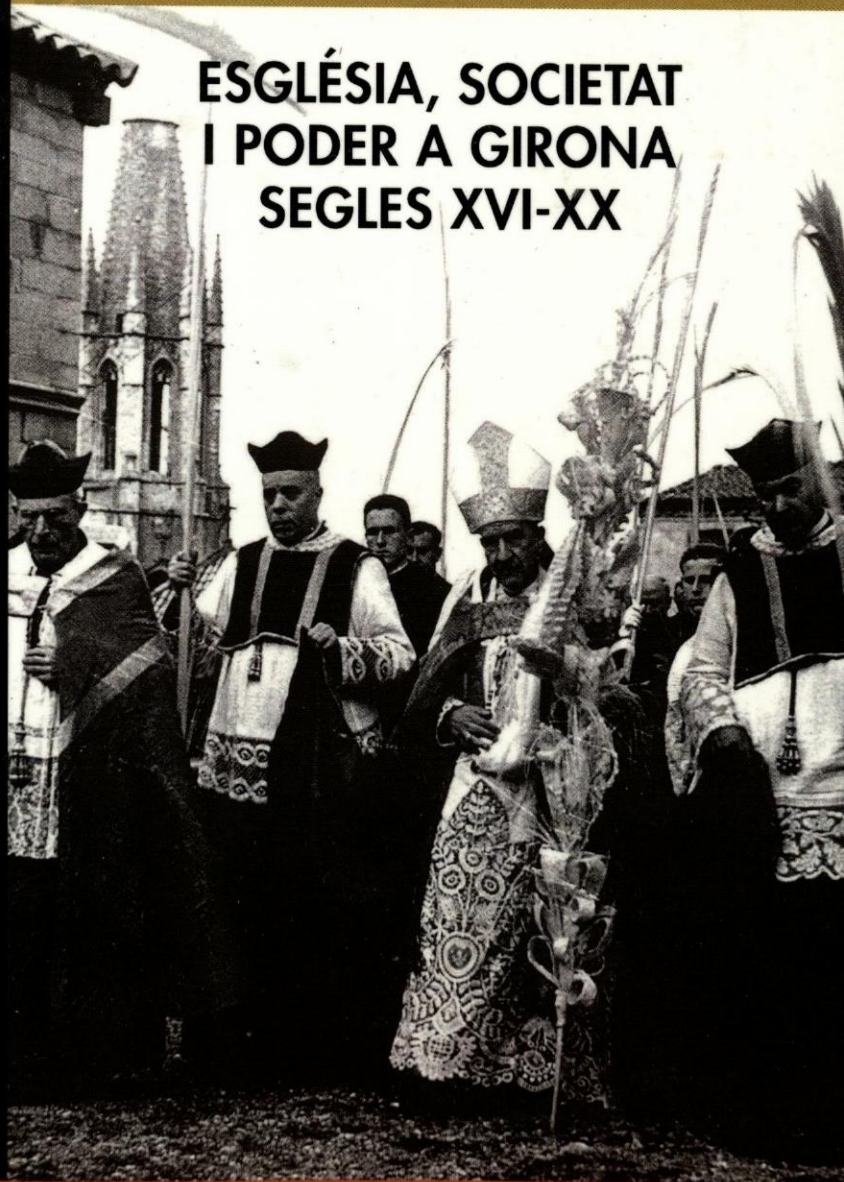

ESGLÉSIA, SOCIETAT I PODER A GIRONA SEGLES XVI-XX

Conferències a l'**Arxiu Municipal**

**ESGLÉSIA, SOCIETAT
I PODER A GIRONA
SEGLES XVI-XX**

Edita: Ajuntament de Girona. Servei de Gestió Documental,
Arxius i Publicacions (SGDAP)

© *dels textos:* Joaquim M. Puigvert, Josep M. Marquès, Marc Sureda,
Xavier Solà, Jordi Bohigas i Josep Clara.

© *de les fotografies:*

Pàg. 11. Alumnes dels Maristes el dia de Corpus, a la porta
del Col·legi de la Immaculada, 16 de maig de 1926. Ajuntament
de Girona. CRDI (Autor desconegut)

Pàg. 37. La Catedral de Girona, 1930 ca. Ajuntament de Girona.
CRDI (Foto Lux)

Pàg. 93. L'església de Sant Feliu, 1930 ca. Ajuntament de Girona.
CRDI (Foto Lux)

Pàg. 137. Vista de la ciutat amb la muralla del Mercadal en
primer terme, 1920 ca. Ajuntament de Girona. CRDI
(Autor desconegut)

Pàg. 181. L'església de Sant Martí Sacosta i el Seminari Diocesà,
1920-1930. Ajuntament de Girona. CRDI (Llucìa Roisin)

Pàg. 213. Arribada del bisbe Jubany a la ciutat, 19 de març
de 1964. Ajuntament de Girona. CRDI (Narcís Sans)

© *foto de la portada:* Ajuntament de Girona. CRDI (cessió de Joaquim
Pla i Dalmau)

Realització: Curbet CG

ISBN: 978-84-8496-130-7

Impressió: Publidisa

Dip. legal: B-29724-2007 Unió Europea

ESGLÉSIA, SOCIETAT I PODER A GIRONA SEGLES XVI-XX

ÍNDIX

PRÒLEG

Anna Pagans i Gruartmoner..... 7

INTRODUCCIÓ

Joaquim M. Puigvert i Solà..... 9

GIRONA, CAPITAL DIOCESANA, I LES FONTS PER AL SEU ESTUDI

Josep M. Marquès i Planagumà..... 11

LA CATEDRAL I LA CIUTAT: DELS ORÍGENS MEDIEVALS AL S. XVIII

Marc Sureda i Jubany..... 37

L'ESGLÉSIA A LA CIUTAT DE GIRONA: DE LA REFORMA CATÒLICA DE MITJAN SEGLE XVI AL REFORMISME EPISCOPAL DE FINALS DEL SEGLE XVIII

Xavier Solà i Colomer..... 93

ESGLÉSIA I ANTICLERICALISME A LA GIRONA DEL SEXENNI DEMOCRÀTIC I LA RESTAURACIÓ MONÀRQUICA (1868-1923)

Jordi Bohigas i Maynagre..... 137

CIÈNCIA I CULTURA EN EL SEMINARI DIOCESÀ: 1900-1936

Jordi Bohigas i Maynagre..... 181

ESGLÉSIA I PODER: DE LA SEGONA REPÚBLICA AL FRANQUISME

Josep Clara i Resplandis..... 213

PRÒLEG

L'alt nivell d'assistència que ha tingut el cicle de conferències *Església, societat i poder a Girona. Segles XVI-XX*, evidència més que cap altra consideració l'encert de la proposta iniciada l'any passat dedicada a l'anàlisi de la *II República i la Guerra Civil a Girona*.

L'objectiu que persegueix la convocatòria *Conferències a l'Arxiu Municipal* és el de presentar, de manera divulgativa i rigorosa, aquells temes i aspectes del nostre passat que creiem que poden ser d'interès per a la ciutadania i que, alhora, poden ser sotmesos a una revisió, a vegades fruit de nous enfocaments metodològics, que n'ajudi a entendre la seva significació: rellegir les fonts documentals i reescriure, si s'escau, diferents parts del nostre passat a la llum d'aquestes noves recerques.

El contingut del llibre que ara teniu a les mans em sembla que respon clarament als plantejaments que acabo d'escriure. Ens va semblar interessant plantejar la revisió de les relacions entre l'Església i la ciutat en un període prou dilatat que va des del segle XVI fins al final del franquisme. Naturalment que amb més de quatre segles hi ha hagut temps per teixir i desteixir milers de situacions i relacions entre els dos subjectes que acabo d'esmentar, però també és cert que a part de les opcions religioses personals, el poder civil i el poder eclesiàstic han col·lidit en

diverses ocasions per tal de defensar allò que cadascú considerava que eren les seves respectives prerrogatives.

Però més enllà dels episòdics punts de conflicte, allò que el cicle de conferències i aquest llibre s'encarreguen de demostrar és que la història de la ciutat no podria ser entesa si es deixés de banda el paper de l'Església catòlica. No és només l'evidència dels edificis dedicats al culte, ni aquells que acollien el clergat regular. Allò realment important és la influència, positiva per uns, prescindible pels altres, que l'Església va tenir en tots els aspectes de la societat i en totes les èpoques.

Apropar-nos a aquests diferents punts de vista fou el treball encomanat al grup d'experts que han participat en aquest cicle. Vist el resultat final només em queda felicitar-los perquè els objectius s'han complert amb escreix.

ANNA PAGANS I GRUARTMONER
Alcaldessa de Girona

INTRODUCCIÓ

En aquest llibre es recullen els textos de les conferències pronunciades dins el cicle *Església, societat i poder a Girona, segles XVI-XX*; un cicle del tot pertinent en la mesura que és inqüestionable el pes que ha tingut l'Església catòlica en la ciutat al llarg del temps. Han estat diversos els historiadors que han estudiat en els darrers anys i des de diversos paradigmes interpretatius les relacions de l'Església amb la societat gironina. Les investigacions de Joan Busquets, Josep Clara, Montserrat Jiménez, Josep M. Marquès, Salomó Marquès, Gabriel Roura i Joan Puigbert han contribuït, sense cap mena de dubte, a posar les bases per a un coneixement més aprofundit i ponderat sobre l'Església gironina, més enllà dels tòpics i els llocs comuns. Després de tres dècades de fecundes recerques, aquest cicle organitzat i proposat pel Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions de l'Ajuntament de Girona ens brinda l'oportunitat per a oferir un renovat estat de la qüestió.

A l'hora de dissenyar el cicle hem pensat a mantenir una doble perspectiva, tant pel que fa al perfil dels conferencians triats com pel que fa als temes proposats. Així, respecte als conferencians hem volgut que dos d'ells (Josep M. Marquès i Josep Clara) tinguessin darrere seu una dilatada i llarga trajectòria professional i representessin el conjunt d'historiadors i historiadores abans esmentats; i els

altres tres (Jordi Bohigas, Xavier Solà i Marc Sureda) que fossin, al seu torn, representants de les noves generacions d'historiadors formats a les aules de la Universitat de Girona, que ja s'han doctorat o estan en vies de fer-ho. D'aquesta manera, ens sembla, s'acompleixen tres objectius. Primer, es dona a conèixer als ciutadans de Girona, a tall de primícia, recerques en curs que tenen molt a veure amb la temàtica del cicle. Segon, es recorda que la història com a ciència social està en permanent i constant reelaboració. I tercer, es transmet el missatge que la Universitat ha de tenir com a una de les seves principals missions generar nous coneixements i transferir-los a la societat. I respecte als temes que hem proposat als conferencians s'han combinat els enfocaments cronològics amb els temàtics. Tampoc s'ha oblidat en la programació del curs el fet que Girona ciutat ostenti la capitalitat diocesana sobre tot un territori i una regió. De la mateixa manera que ja fa molt temps que la història de les ciutats no es presenta descontextualitzada de la ruralia circumdant seria erroni oferir una història de l'Església a la ciutat de Girona que no contemplés la seva capitalitat i projecció sobre tot el territori diocesà.

Finalment s'ha d'advertir al lector que aquest estat de la qüestió actualitzat que s'ofereix s'ha d'emmarcar dins un context historiogràfic més ampli que el gironí, ja sigui català, espanyol o europeu; context que també en els darrers anys s'ha renovat considerablement i que ha condicionat, com no podria ser d'altra manera, els treballs dels historiadors que han fet de Girona el seu propi laboratori d'anàlisi.

JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ

Professor titular d'Història Contemporània de la UdG

Josep M. Marquès i Planagumà

GIRONA, CAPITAL DIOCESANA, I LES FONTS PER AL SEU ESTUDI

Em complau que aquesta conferència, emprogramada per l'arxiver municipal de Girona i pronunciada per l'arxiver diocesà, sigui ocasió que es relacionin les institucions que representem. No sé quan podré correspondre aquesta cortesia a causa de la pobresa pressupostària immerescuda del meu arxiu;¹ queda invitat si més no a la inauguració de les instal·lacions definitives de dipòsit de l'Arxiu Diocesà, que un dia o altre es començaran a construir.

Agraeixo, encara, a Joaquim M. Puigvert la seva presentació. Devia ser abans de 1980 que era jo qui invitava a ell a un viatge que tenia unes etapes comunes per a tots dos; la Universitat Catòlica i la Biblioteca Ambrosiana a Milà, i, a Roma, un intent no molt fructuós d'acostar-nos a l'arxiu central dels dominics a Santa Sabina, en recerca de documents fundacionals de confraries del Roser. Després, cada un continuà per la seva banda el viatge, i pel que fa a mi em limitaré a dir que vaig contactar revistes, entre elles les *Ricerche di Storia sociale e religiosa*, que responien als interessos que diàriament es desvetllaven dins meu en reacció a les lliçons que rebia a la Facultat d'Història de la Universitat Gregoriana. Desitjava una història que presentés la vida religiosa amb dues condicions; primera, fer atenció a les dimensions socials de grups i moviments, i segona, que veiés la religió com a religió, sense interpretar-la necessàriament com aleshores se solia fer, en termes marxistes i com a superestructura de poder.

---

¹ El 1980, 400.000 PTA; el 1990, 400.000 PTA.; el 2000, 400.000 PTA; des d'aleshores, 2.400 € anuals. Ni la presentació de memòries d'activitats ni la de projectes d'actuació han pogut canviar la política pressupostària del Bisbat de Girona en aquest àmbit durant gairebé 30 anys.

Des de 1980 han transcorregut molts anys, i, com diria Josep Pla, molta gent ha passat avall. Però sobretot, i Joaquim M. Puigvert ha tingut l'amabilitat d'expressar-ho amb una cita de la meua recent història de la diòcesi de Girona, apareguda en castellà i de propera publicació en català, és indubtable que els darrers vint-i-cinc anys han estat un període fecund, amb una efervescència irrepètible, que ha duplicat el cabal de dades disponibles i han fet avançar la recerca sobre el passat religiós com mai no havia avançat. Deixo constància que Elvis Mallorquí, amb la seva recent tesi sobre la parròquia gironina dels segles XIII-XIV, ha permès a la Universitat de Girona de continuar la sèrie important d'investigacions que ha fomentat i publicat sobre història religiosa.²

Sobre l'enunciat del tema del curset

La història “és cercar l'essencial del món i de nosaltres mateixos, allò de la nostra vida i del nostre entorn que ens defineix i que voldríem salvar i comprendre”.³

Quan vaig començar a interessar-me per la història no s'hauria parlat de Societat. Fins i tot avui, quan es parla de “societat civil”, a què i a qui s'oposa? Vaig aprendre a referir-me al concepte “societat” dins del context de la sociologia que practicaven els dominics francesos d'“Economie

---

2 Elvis MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, Girona, 2007. Entre les anteriors vull destacar la de Narcís M. Amich sobre les seus episcopals de Girona i Empúries durant els segles IV-VIII i la de Miguel Àngel Chamorro sobre la construcció del temple de Sant Feliu de Girona.

3 David JOU, *El laberint del temps, la simfonia de la matèria*, Barcelona, 2006, 113. Vegeu també, en aquest llibre, el capítol 4, que agrupa les memòries de la vida en “herències, records i ferides”.

et Humanisme”.⁴ Ells enumeraven les societats, els vincles que converteixen una “massa” (en el fons, la “massa” és una noció tan abstracta com la de “societat”) en grups humans vertebrats, i n’enumeraven cinc. Eren les 1) societats de família, parentiu i veïnatge, 2) societats de treball i profit, 3) societats d’esplai i festa, 4) societats religioses i d’expressió simbòlica de valors, i 5) societats finalitzades a exercir autoritat, engloben les persones en xarxes de relacions. Concretament, m’interessa remarcar que això que se’n diu l’Església, no és un ens aliè a la societat, sinó que creix i actua com a part d’ella. Part més consistent en uns temps o més marginal en d’altres, no importa. “Girona, ciutat levítica”: hi havia ciutats que no ho fossin? Prefereixo, doncs, “L’Església en la societat gironina” (part d’un conjunt) a “L’Església i la societat”, que pot denotar una oposició.

Hi ha societats que funcionen amb regles de joc tàcites, i d’altres que les tenen explícites. Una societat anònima comercial, per exemple, es constitueix per uns pactes, consagrats amb la corresponent escriptura notarial. Les societats que funcionen amb regles explícites solen anomenar-se institucions. Deixeu-me cridar l’atenció sobre la importància de les institucions en el món religiós. Qui diu institució, diu sovint clàusules fundacionals, que potser estan escrites en llatí. No importa l’idioma; interessa apreciar la teoria i la pràctica de les constitucions. Cal començar pel Dret Canònic, que com cal saber, des del s. XII fins a l’any

---

⁴ Especialment Louis-Joseph LEBRET, *Manual de encuesta social. I: Manual de encuesta; La Encuesta rural. II: La encuesta urbana; La encuesta para la ordenación regional*, Madrid, 1961-1962. La revista *Economie et Humanisme*, fundada pel dominic Lebret el 1942 (noteu l’any), es continua publicant.

1917 era compost pel Decret de Gracià i les Decretals. Voler descriure l'organització eclesiàstica sense fer referència al Dret Canònic seria semblant a l'intent de presentar l'Estat prescindint de la Constitució. Cal continuar, a les diòcesis, per les constitucions sinodals⁵ i provincials, a les confraries pels capítols aprovats, i als ordes religiosos, per les regles i costums.

Amb això deixo dit que per mi qualsevol títol que designi l'Església o la "història de l'Església" és equívoc i imprecís. L'Església no existeix com a entitat visible. Els creients confessem que "creiem en l'Església", i només es creu allò que no es veu. Allò que és visible són una constel·lació d'institucions i grups, que de vegades col·laboren, de vegades coexisteixen i de vegades es fan la llesca, per dir-ho vulgarment. Quan es va discutir quin títol es posaria al "Diccionari d'Història de l'Església a Catalunya", vaig insistir en un títol que digués: "Religió a Catalunya, en la història i en el present". Aquest títol no és original, i us deixo furetejar d'on el vaig treure. Per mi, doncs, la religió no és l'Església. El catolicisme es manifesta en una constel·lació de moviments i institucions que es troben en interacció permanent, descriptible i que ha de ser descrita. La diòcesi, a Girona, no és l'única, ni molt menys, i les parròquies no són delegacions d'ella.

Per acabar de situar-me enfront del títol del curset, no estic segur de si de la interacció interna i de la influència social de les institucions se n'ha de dir "poder". Les insti-

---

⁵ Les constitucions diocesanes de les diòcesis catalanes ja han estat preparades per ser penjades a la pàgina arxiuadg.org. L'excés de treball dels nostres col·laboradors benèvolos, o la manca de diners per recórrer a professionals ha impedit que aquests textos no estiguin a disposició de tothom via Internet.

tucions religioses poden gaudir en certs moments d'una gran capacitat de convocatòria, com els jesuïtes el s. XVII. De la capacitat de convocatòria del club del Barça avui se n'ha de dir "poder"? També aquest mot em demana salvetats. Poder, influència, pes social?

Un record per a la memòria històrica

Resti ací dit i escrit, quan tant la Generalitat com l'Estat s'esmercen a aprovar lleis de memòria històrica el que segueix, com a opinió personal del qui escriu aquestes pàgines: 1) Que els polítics, deixin, si els plau, la història als historiadors. Si una persona nega l'existència dels camps de concentració hitlerians o el genocidi turc dels armenis, deixeu-lo també; no fos que, després haver abolit l'obligació de creure dogmes de l'Església, ara haguéssim d'afirmar sota perill de multa o presó avaluacions de fets històrics prescrites per l'Estat. 2) Jo i molts ens planyem perquè els representants del país (el nostre), amb una memòria històrica exquisidament selectiva, no han expressat el seu dolor per la pèrdua d'una gran quantitat de patrimoni artístic i documental el 1936, i més concretament d'arxius parroquials que s'anaven a cremar de poble en poble per part de persones conscients del que feien i del genocidi d'una classe de catalans, els més vinculats al catolicisme; genocidi i destrucció no eren guerra civil. 3) Agraeixo, amb la igual sinceritat, el treball i fins les decisions arriscades dutes a terme el mateix 1936 per salvar arxius parroquials, l'arxiu diocesà i tots els impresos que aleshores foren salvats, i em dol que s'hagi oblidat d'expressar institucionalment l'agraïment a les persones que hi van contribuir.

Sobre l'ordenació de l'Arxiu Diocesà, la digitalització i informatització

Els organitzadors em suggereixen de dir-ne un mot actualitzat.⁶ Vull retre homenatge una vegada més al meu professor d'arxivística, Lajos Pasztor, un home que havia fugit d'Hongria el 1956 per escapar al domini comunista, i que sostenia que els arxius havien de reflectir les oficines i institucions que els havien creat. Per ell era sagrat el principi de procedència; calia reunir tot allò que provenia d'un determinat arxiu, desfent ordenacions seudotemàtiques (col·leccions de segells) i semblants.

He aplicat aquests principis a l'Arxiu Diocesà de Girona, tot i la dificultat de vegades de reconstruir sèries. Per aquest motiu, per exemple, s'han renumerat els pergamins de la Pia Almoina; quan va aparèixer el fons de Fonolleres no era el cas de posar-lo al final, com un apèndix, sinó de situar-lo al lloc on el tenien els antics administradors de la institució. Això va comportar el treball de dues persones durant un mes d'estiu el 2006, perquè calia renumerar les peces físiques i alhora els registres informàtics. Aquest episodi no és únic, i el narro per destacar els criteris seguits en l'ordenació; reconstruir els fons encara que demani una forta inversió de temps.

---

6 Vegeu, de l'autor: *Guia de l'arxiu diocesà de Girona*, Girona, 1982, 24 pp, primera guia d'un arxiu publicada a la demarcació de Girona; *Arxiu Diocesà de Girona. Balanç i perspectiva*, Girona, 1985, 36 pp; *Arxiu Diocesà de Girona. Una etapa*, Girona, 1989, 70 pp (Col·lecció Sant Feliu, 8); Pergamins de Santa Maria de Besalú a l'Arxiu Diocesà de Girona", dins *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca. Annals 1990-1991*, Olot 1992), 239-310; *Guia-inventari de l'Arxiu Diocesà de Girona*, Girona, 1998, 185 pp; "Processos anteriors al 1500 de l'Arxiu Diocesà de Girona", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 44 (2003), 145-178; [Col·lab. amb Pere Trijueque i Fonalleras] *Arxiu Diocesà de Girona: Repertori general* [CD Rom], Girona, Diputació, 2004.

Però la nova –i definitiva– numeració dels pergamins de la Pia Almoina encara no és penjada a la pàgina arxiuadg.org. Aquesta pàgina es va fent gràcies a col·laboracions benèvols que jo ni l'Arxiu no podem retribuir ni amb compensacions simbòliques. La xifra de l'assignació pressupostària del bisbat a l'arxiu no ha variat en trenta anys. Difícilment es trobaria una constància tan suïcida en cap altre organisme d'aquest país, perquè, evidentment, la inflació sí que l'ha mossegada de valent. Del CD-Rom a la pàgina actual s'han fet passos de gegant pel que fa a l'augment de continguts i a la seva indexació, però, repeteixo, hi ha moments en els quals cal poder afegir a la col·laboració benèvola l'ajut professional.

L'exigència de suport professional afecta dos serveis de l'ADG. El primer, la pàgina web actual, arxiuadg.org. Els seus usuaris en coneixen els valors i les limitacions. Passarà bona part del 2007 amb unes millores que no acaben de fer-se efectives, perquè ens manca qui les apliqui.

L'altre servei és l'arxiu virtual, consultable des de la sala de lectura. Començà el 19 de novembre del 2006, oferint la possibilitat de fullejar en pantalla els 5.000 llibres de bateigs, matrimonis i òbits de la diòcesi. Està ampliant-se a les dispenses matrimonials, i ens cal suport tècnic per correlacionar bases de dades que tenim establertes amb documents que tenim digitalitzats. Aleshores, l'usuari que consulta una dispensa matrimonial trobaria una pregunta que li diu: “–Vol veure el document?” i només de clicar un hipertext ja el podria llegir. Altres fons arxivístics hi poden ser introduïts dins dels dos o tres anys vinents.

Aquesta conferència es pronuncia pocs dies després de l'aparició del llibre que reuneix els *Impresos dels segles xv-*

xvi de la *Biblioteca del Seminari*, publicat per la Diputació. Al pròleg del recull assenyalo que havia d'aplegar el tresor bibliogràfic de l'Església de Girona: Catedral, Casa-Missió i altres possibles “jaciments”; sempre s'han d'escorcollar, quan una rectoria, la de Camallera, acaba de proporcionar un incunable. Resti constància ací que, o bé els responsables del tresor bibliogràfic diocesà no han llegit el pròleg, o bé l'han llegit i ha decidit mantenir l'*statu quo* observat fins ara. En l'àmbit dels fets és igual. A l'epíleg del mateix llibre es fan un parell de peticions. Aquestes les he traslladat verbalment al prelat, i, mentre ho feia, vaig creure, com diria un notari, que les havia sentit i comprès o entès.

Les fonts impreses per a la història del bisbat, comprenen el ritual de 1502, recentment editat, les sinodals col·leccionades i les soltes, les pastorals dels bisbes, i una quantitat important d'al·legacions jurídiques. Tot és catalogat, i l'inventari serà consultable des de la pàgina web de l'Arxiu. Però tenim un nou projecte. Algunes obres que han d'integrar la Biblioteca Gironina Virtual ja són digitalitzades, com l'opuscle sobre les festes a Girona per la canonització de sant Ignasi de 1623, o bé el Roig i Jalpí. Algú m'ajudarà a completar-la, aquesta Biblioteca Gironina Virtual, i a penjar-la a la pàgina web, i si no, es quedarà, com dèiem de petits, “al cel de les oques”.

La ciutat capital

El tema “Girona: capital diocesana. Fonts per al seu estudi” ha estat formulat en funció de les meves actuals possibilitats, que darrerament han estat una mica limitades i fins en algun moment imprevisibles per a mi mateix. Agraieixo

als organitzadors del curset les facilitats que m'han donat en aquest sentit. I m'he imposat el deure de correspondre, a ells i els altres ací presents, considerant des de punts de vista relativament nous els temes que obligatòriament havia de tractar. L'Arxiu Diocesà es presenta ací com el tema inicial, prou conegut per alguns, encara que reserva sorpreses per a d'altres.

La capitalitat eclesiàstica va ser talment determinant per a la ciutat, que d'ella en va derivar el nom del territori, de la circumscripció circumdant. Encara en ple segle XVIII, en una escriptura notarial es podia assenyalar que la població d'Arbúcies, o la de Palafrugell, pertanyien al bisbat de Girona.

En aquesta capitalitat s'hi incloïa el fet que Girona era el lloc de residència principal del senyor de la bisbalia, és a dir, de la Bisbal, Domeny, Ruplà, la Pera, Vila-romà, Corçà, Crespià, Dosquers, Bàscara i Ullà.⁷

La diòcesi: de la perifèria al centre

La principal institució que haig de presentar és, evidentment, el bisbat, l'instrument de govern de la diòcesi. La primera, però no pas l'única.⁸ Aquesta institució és regida pel bisbe. Les figures de bisbe són molt diverses als s. XVII,

---

⁷ A Montserrat, ms. 361, es troba un llevador de les rendes episcopals de la Bisbal, 1705. El ms. 370 conté el llevador de Matajudaica, Parlavà i Fonteta.

⁸ El projecte Flórez 2000, al qual he participat al volum 2, es presenta com l'intent de resumir la història de l'Església a Espanya en la història de les seves diòcesis. Mentre alguns dels seus futurs promotors en parlaven, un altre grup treballava en *El peso de la Iglesia. Cuatro siglos de Órdenes Religiosas en España*, dirigido por Enrique Martínez Ruiz, Madrid, 2004, un volum que amb la seva sola existència fa adonar que les diòcesis no són la unitat apropiada per a la història religiosa d'un territori.

XVIII i XIX. Però l'arxiu diocesà conserva poques fonts per a la confecció de les biografies dels prelats. De correspondència rebuda o enviada, res fins a mitjan s. XVIII, i encara, quan n'hi ha, s'abstenen de manifestar les intencions de fons i de comentaris personals.

El bisbe observa, evidentment, el dret canònic, les constitucions provincials Tarraconenses (congelades des de 1757) i les constitucions sinodals de la diòcesi (reeditades per Arévalo de Zuazo, 1606 i per Romaguera, 1691). He fet informatitzar aquests textos, i aviat es trobaran a la pàgina web de l'ADG.

La relació entre el bisbe i les parròquies és institucionalitzada. Els mossens assisteixen anualment al sínode, com a representants de les parròquies. La perifèria acudeix a la capital. La informació sobre els sínodes conservada als volums d'actes sinodals és molt austera, i sovint es redueix a la proclamació dels noms de capellans i religiosos que els bisbe ha nomenat "examinadors sinodals", capacitats per avaluar els exàmens de candidats a les parròquies i a ordes. Però aquesta diòcesi de Girona que conservà la tradició dels sínodes fins al segle XIX, no sabia reduir la transcendència de la reunió als papers que n'han restat. Jo sostinc, per exemple, que certes operacions de permutes de personats per beneficis que implicaren la intervenció de cinc i sis beneficiats, només es podien gestar en sínodes, on eren presents els possibles interessats.

I les parròquies, el dijous sant trametien a Girona uns correus que portarien a les parròquies els Sants Olis consagrats, a fi que el dissabte sant es pogués beneir l'aigua de batejar. Aquests correus han deixat pocs documents

escrits, perquè el que portaven, les crismeres, eren una credencial que mereixia fe absoluta. Des de les més antigues actes de consagració d'esglésies, el segle IX, que citaven l'obligació de prendre el crisma a la seu de Girona fins a la generalització del transport motoritzat, a la conversió de la missa crismal en una celebració del dimarts sant i sobretot al traspàs de la responsabilitat dels Sants Olis, avui transferida als capellans, la gent sabia qui portava el crisma i què portava.

Els meus mentors han tingut a bé proposar-me una pregunta sobre els fons de l'ADG útils pel que fa a la catedral. Hi responc, sense trepitjar el terreny assignat a l'exploració de Marc Sureda. Hi ha, en primer lloc els *Libri negotiorum capituli* (1293-1757), que, si bé són dedicats principalment a la gestió de les pabordies, reserven algunes novetats en altres àmbits. En segon lloc, els pergamins de la Pia Almoina (recordem que el seu nom complet es: Pia Almoina del Pa de la Seu). I en tercer lloc, una miscel·lània de pergamins (1.115) i papers, sobre les dignitats, capbreus del sagristà major i beneficis diversos que ha estat inclosa als "Arxius incorporats", que hem trobat a l'Arxiu Diocesà i que el capítol catedralici, convenientment informat, no ha cregut interessant de reclamar.

També són útils els llibres de *Deposita*. La Catedral funcionava com a banca gratuïta de dipòsit de capitals, i els llibres referits constitueixen els actes d'entrada i sortida de dipòsits que es convertien en inversions. Tot i que la utilització d'aquests actes en un estudi econòmic és prou complicada, és evident que una determinada gent que cercaven crèdits s'informaven dels censals amortitzats que ingressa-

ven a la catedral en forma de diners comptants i sonants i els prenen a l'interès fix del 5%. Quina proporció podien representar els diners que entraven i sortien de la catedral sobre el total del crèdit disponible a Girona? Una proporció significativa, certament; deixem a algú amb lleure i ganes la feina de precisar-ho.

Finalment, la sèrie de *Juraments de veguers* i altres funcionaris (1445-1824), ofereix informació sobre els titulars de determinats càrrecs de l'administració reial i municipal, que de vegades es troben en altres indrets, però dispersos.

La diòcesi, del centre a la perifèria

Del centre a la perifèria, el bisbe visita les parròquies. Jo sostinc que la durada relativament breu dels pontificats fins al segle XIX es deu també a la visita pastoral. Preneu una persona de seixanta anys, obligueu-lo a recórrer el bisbat dos o tres mesos a l'any, i aviat li deixareu la salut malmesa. En canvi, la salut institucional de les parròquies era garantida, perquè la inspecció personal ha estat, és i serà sempre el millor mètode de govern. En l'època de què estem parlant, cap altra autoritat la practicava de manera tan assídua. La visita del bisbe a les parròquies, però, era també un fet religiós, regulat pel ritual; pregava al cementiri pels morts, confirmava i tonsurava clergues (tornaré aviat sobre aquestes tonsures).

Les visites pastorals han estat el fons de l'Arxiu més consultat, però encara no estan exhaurides.⁹ Pel que fa a l'època medieval, després de la recent publicació de la tesi de

---

9 J. M. PUIGVERT (ed.) *Les visites pastorals, dels orígens medievals a l'època contemporània*, Girona, 2003.

la senyora Imma Puig sobre la visita d'Andreu Bertran,¹⁰ és molt avançada una altra tesi nord-americana de Michelle A. Partida. Per l'època moderna estic esperant que algú emprengui un estudi senzill en la recollida de dades i potser complicat en la interpretació; els sants titulars dels nous altars posats a les esglésies entre 1550 i 1835. És només un exemple. Un altre estudi sobre les comunitats de preveres hauria de construir-se sobre dades de les visites pastorals i altres, més o menys disperses.

El bisbe té sota seu una cúria o unes cúries; cúria de l'oficialat, cúria de testaments i causes pies. Ben bé a sota, no. He mostrat que els vicaris generals del bisbe durant el segle XVII representaven més els interessos del capítol catedralici que no pas els del propi prelat.¹¹ Aquestes cúries, de manera semblant als organismes de l'autoritat reial, solien tenir alhora poder administratiu i poder judicial. Trobarem, per tant, plets de la cúria de l'oficialat i plets de la cúria de testaments i causes pies. Alguns d'aquests plets s'inicien a causa de la denúncia d'un delicte. Aleshores és el fiscal diocesà qui n'insta la continuació; per això se'n diu en llatí "inquisitio", sense que tingui res a veure amb la Inquisició coneguda de tothom. El delicte més freqüent és la manca de compliment per part d'un clergue de les seves obligacions. Els altres són plets de caràcter civil, i s'estenen a tots els àmbits del dret civil. Vull assenyalar, per tant, que la matèria que jutja el tribunal no ve determinada pel fet de ser ecle-

---

10 Imma PUIG I ALEU, *Una visita pastoral al Baix Empordà als anys 1420-1430*, Barcelona (Fundació Noguera, Estudis, 34), 2006.

11 "Carreres dels col·laboradors de bisbes de Girona, 1600-1774", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XLI (2000), 125-178.

siàstic o reial, sinó per les persones que són sotmeses al seu fur. Un deute de pensions de censal pot ser objecte d'una querella; si el perjudicat és eclesiàstic (clergue), acudirà al jutge eclesiàstic, i si és un laic, acudirà al tribunal reial.

La cúria també s'ocupava de manera força automatitzada de la promoció dels clergues i provisió de càrrecs eclesiàstics. Aquests afers els solia gestionar el vicari general, que disposava d'un marge de discrecionalitat relativament reduït. Pels beneficis simples, no podia fer altra cosa que garantir que el candidat que li ha estat presentat és idoni. Pels beneficis amb cura d'ànimes, he mostrat en un estudi que una bona part dels accessos de clergues a aquestes funcions fins a 1753 es produïa a través de personats i permutes; la cúria no podia fer altra cosa que inspeccionar si s'havien complert les condicions establertes per la llei.¹² I fins quan es produïa la mort d'un clergue, era la cúria la que inspeccionava el testament, l'aprojava si no contenia llegats prohibits pel dret canònic, i en seguia el compliment, rebent periòdicament informació sobre el compliment dels llegats (Fons *Cúria de testaments i causes pies*, sèries *Testaments*, *Definicions* i *Resolucions*).

La o les cúries episcopals tenien un estímul poderós per complir les seves funcions; cobraven pels seus actes, i d'aquests cobraments en depenia el salari dels notaris, dels vicaris generals i fins del bisbe. Els que han estudiat les visites pastorals hauran comprovat que tant els rectors com les obres parroquials pagaven en ser inspeccionats. Fins els presos a la presó episcopal s'havien de pagar el seu propi man-

---

¹² «Els personats i permutes de beneficis al bisbat de Girona (s. XVI-XVIII)», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 40 (1999), 145-183.

teniment. Comprendreu fàcilment, per tant, que les funcions administratives i judicials se solien exercir amb cura puntillosa i fins amb avarícia.

El clergat i el seminari

En aquests moments, estic confeccionant una base de dades que conté els noms i dates de la tonsura i ordes dels clergues diocesans. L'he començada pel segle XIX i vaig reculant. Els usuaris d'arxiuadg.org l'heu tingut a disposició i la hi tornareu a tenir, quan arribi la desitjada normalització, amb 6.345 noms pel període 1745-2000. Però el total dels tonsurats i ordenats durant el s. XVIII puja a 6.649 persones, i el segle XVII, a 8.111 noms. Ací ens trobem amb uns nombres de tonsures molt importants, de persones la majoria dels quals no pensa assumir el ministeri sacerdotal, i que, abans de ser tonsurats han estat examinats de lectura i llatí elemental. Durant els anys 1598-1610, per exemple, el bisbe Arévalo de Zuazo tonsurà o bé ordenà un total de 2.023 persones. Precisem: 1.567 es presentaren a rebre la tonsura, sia a les parròquies grans en ocasió de la visita pastoral, sia al lloc on el bisbe conferia les ordenacions generals, en ocasió de les quatre témpores. Havien estat examinats de lectura i escriptura, i se suposa que progressaren en ciència eclesiàstica i participaren als actes religiosos que tenien prescrits, però en algun moment determinat deixaren l'estat clerical. El nombre de persones que, de 1598 a 1610 començaren amb la tonsura i continuaren fins al sacerdoci, prescindint dels religiosos, que no són pocs, pujà a 456 persones. Quan hom es pregunta com es feien els capellans des de Trento (i fins i tot abans) fins a 1770, ha de cercar la res-

posta en aquestes persones que reben la tonsura en un any determinat i passen al sotsdiaconat al cap de cinc, set o deu anys. Entretant han estat vivint com a clergues i han estat aprenent teòrica i pràcticament l'ofici. Quan tenen l'edat i els coneixements, es presenten als examinadors sinodals i concursen a una parròquia. Mentre avui -i ahir- un clergue primer s'ordena i després rep el nomenament, la tradició consolidada era la inversa; primer un opositava a un càrrec o rebia un benefici, i després s'ordenava d'ordes majors. La posició vital del prevere dins de la jerarquia eclesiàstica, per tant, era molt diferent d'aquella que s'ha teoritzat i espiritualitzat referint-se a una "vocació". Com ho era la posició del presumpte candidat, que no es comprometia amb la diòcesi sinó després que aquesta s'hagués compromés amb ell, dins del poble cristià. Un tonsurat no era un "segregat", en la mesura que ho era un seminarista dels anys 1939-1965, i això podia facilitar la llibertat de la seva decisió; si deixava l'estat clerical, no "plegava" en el sentit traumàtic que pogueren tenir algunes sortides del seminari que evocuen memorialistes de l'època, com Valls i Grau, Madrenys o bé Robert Roqué. I si decidia avançar en la carrera, fins a 1770 no canviava de residència ni acompanyava la decisió del sotsdiaconat amb altres ruptures que posteriorment remarcarien més la distància entre el clergue i el seu entorn.

Al llibre "Dominus Vobiscum"¹³ vaig reunir tot allò que vaig saber trobar referent al Seminari pel que fa a l'època

---

13 *Dominus Vobiscum. Història i vida del Seminari de Girona, del 1563 al 2003*, Girona, 2003, 7-29. *Arxiu Diocesà de Girona. Guia-inventari*, Girona, 1998, 95-97. "Els estudis al Seminari (1826-1918)", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 25/II (1981), 255-267.

1768-1936, ampliant un article anterior dels Annals de l'Institut d'Estudis Gironins,¹⁴ assignatures, professors, nombres d'alumnes. Qui més en sàpiga, més hi digui.

Els religiosos

Presento ara una constel·lació d'institucions religioses que restaven al marge del bisbat, i que tenien vinculacions molt fortes amb la societat; els monestirs i convents. La seva relació amb la diòcesi venia definida amb un sol mot: "exempció". Els exempts es caracteritzarien només per una relació negativa amb el bisbe? Les relacions eren molt complicades. Pels segles XVI-XVIII els fets més importants són dos. D'una banda, els benedictins agreujaren l'exempció, fins al punt que en certes ocasions, quan el bisbe s'acostava a la porta d'un monestir en vista a la visita pastoral, no hi trobava l'abat que l'hauria de rebre, sinó un notari que li intimava una protesta oficial pel fet.¹⁵ D'ací en podria néixer un plet que es ventilaria a Roma durant anys, sobre els límits exactes de l'exempció d'aquella casa religiosa. Però els bisbes de Girona no solen ser picaplets, i possiblement prefereixen despendre en altres coses els diners que els costaria la justícia romana.

En segon lloc, la instal·lació dels ordes religiosos que es difonen després de Trento comporta una situació més complicada. Els límits de l'acció entre les parròquies, d'una ban-

---

14 "Els estudis al Seminari (1826-1918)", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 25/II (1981), 255-267.

15 "El monestir d'Amer: persones i institucions", dins *Quaderns de la Selva* 17 (2005), 53-80.

da, i els dominics, franciscans i carmelites, havien estat establerts de manera que a principis del segle XVI s'oferien poques ocasions de fricció entre el clergat secular i el regular.

En canvi, el dinamisme dels jesuïtes (una sola casa a la diòcesi, però amb relacions socials privilegiades) no encaixà fàcilment a la diòcesi. Hi hagué, a Girona i fora de Girona, famílies que confiaven plenament en els fills de Sant Ignasi per a l'educació dels seus nois i persones que els confiaven cabals importants per a les seves obres. Recordem que a Girona gaudiren del recolzament de la família Agullana i a Olot els pervingué el llegat Llopis, que, després de la seva expulsió d'Espanya es convertí en hospici i escola de Belles Arts.¹⁶ També tingueren enemics, per exemple, entre els canonges de la catedral, i caldrà fer-hi atenció. Els jesuïtes, i en especial els pares Francesc Garau i Antoni Codorniu contribuïren a fer de Girona una ciutat culta; només ells foren capaços de publicar obres d'una certa envergadura, però sempre en castellà, ni que fos la *Crisi de Catalunya* del pare Guerau Marcillo. Però per ells Girona era una peça més dins de la província d'Aragó. El provincial jesuïta tenia més influència que un arquebisbe.

Els caputxins, per la seva banda, tingueren convents a Girona, Blanes, Banyoles, Figueres, Arenys de Mar i Olot.

---

16 S. BARTINA, "El colegio de San Martín de Gerona (1700-1767). Notas para una historia", dins AIEG 25/2 (1981), 153-166. La història completa de la casa és pendent de fer, tot i que els materials arxivístics estan perfectament localitzats; deixo advertit el que ho empenngui de no oblidar les *Litterae annuae* impreses, edificants, però amb dades concretes. Les pàgines més emotives, les de l'expulsió de 1767, les trobareu a la Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 2.710; documentació complementària de 1772, amb referències a la biblioteca, *Ibid.*, ms. 2.699, a completar amb l'Archivo Campomanes, guardat a la Fundación Universitaria Española, núm. 42,6.

Eren nombrosos, abnegats i espectaculars.¹⁷ No pretenien influència social, introduïren formes de religiositat com el Viacrucis, les Quaranta Hores, però és comprensible que quan una parròquia tenia notícia que els caputxins o altres religiosos pensaven establir-se dins del seu terme, procurés allunyar-los, perquè en definitiva els clients que un guanyaria els perdria l'altre. Així s'explica l'expulsió dels agustins a Sant Feliu de Guíxols¹⁸ i l'oposició a instal·lar religiosos a santuaris com el Collell i Sant Ferriol de Besalú.

Cosa semblant es podria dir d'altres ordes, de les quals creiem que tingueren un notable impacte no institucional els carmelites descalços. La seva biblioteca, de la qual ens han arribat restes, sembla haver estat rica i utilitzada. Tornant a la perspectiva de la capitalitat, és correcte d'assenyalar que Girona, amb 14 convents on residien 240 religiosos i 100 religioses, era la capital dels religiosos de la diòcesi, que en altres poblacions tenien comunitats petites. Us recordo els principals: mínims a Begur (1699), carmelites calçats a Olot (1565), franciscans a Figueres (1556) i la Bisbal (1580), agustins a Palamós (1569), dominics a Peralada (1578) i servites a Empúries, Banyoles i Hostalric.

La informació que l'Arxiu Diocesà pot contenir sobre aquests religiosos és parcial i, per dir-ho amb paraules

---

17 Basili de Rubí, OFMCap, *Un segle de vida caputxina a Catalunya. Aproximació històrico-bibliogràfica*, Barcelona: Caputxins de Sarrià, 1977. Valentí SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1996.

18 "Sant Feliu de Guíxols el 1602", dins *Estudi General. Miscel·lània commemorativa del desè aniversari del Col·legi Universitari de Girona*, Girona, 1981, 131-135.

d'avui, “esbiaixada”. Els franciscans d'Escornalbou, per posar un exemple, predicaren durant el segle XVIII moltes missions en parròquies de la diòcesi, i ací no se'n troba ni un mot. Apareixen als llibres d'ordes ordenacions de monjos benedictins, però des de l'arxiu diocesà no es pot reconstruir la prosopografia dels que foren monjos d'una casa al llarg de la història d'aquesta, com he procurat de fer amb la d'Amer. Cal, per tant, acudir a les fonts històriques pròpies de cada orde o congregació. Físicament són prou disperses.

La capitalitat romana

Els fidels cristians podien acudir a Roma per a obtenir coses que la diòcesi no els donava, però que, un cop concedides, calia executar. Dispenses per a nuvis, dispenses per a ordenacions i relíquies eren les principals.

Quan es volien casar uns nuvis que eren parents entre si, anaven a Roma a cercar la dispensa, directament abans de 1753, i a través de l'Agència de Precs de l'Estat després d'aquest any. Després, quan tenien la dispensa, la feien executar per la cúria diocesana, que havia d'assegurar-se que els fets i raons presentats a Roma responien a la veritat. Són les nostres dispenses d'impediment, tan golutament consumides pels genealogistes.

De manera semblant, els clergues que desitjaven ordenar-se fora del temps de tèmposes, o bé abreujant els espais de temps entre orde i orde, coneguts com a intersticis, acudien a Roma sense donar notícia a la seva cúria diocesana. Només després d'haver obtingut la gràcia papal, la presentaven al bisbe perquè l'executés.

El camí de les relíquies era semblant. Roma era la capital de les relíquies, i allí s'adreçaven els devots per obtenir-ne. En aquest àmbit, però, és comprensible i freqüent la mediació dels religiosos, si eren franciscans disposaven d'objectes de Terra Santa, si eren jesuïtes difonien relíquies de sant Lluís Gonzaga o sant Estanislau de Kostka, i si eren dominics, de sant Jacint o sant Pere Màrtir. Una vegada més, pertocava a l'autoritat diocesana comprovar que la relíquia anava acompanyada del corresponent certificat, i que no semblava sospitosa de falsificació. De vegades es féu en visita pastoral, i en d'altres, responent per lletra a una instància de l'interessat.

La capitalitat romana pel que fa a la Dataria, i a la consecució de beneficis, és pràcticament verge d'estudi. Però els documents són allí, i no puc assegurar encara la seva ubicació exacta.

Pel que fa a la capitalitat de Roma del punt de vista episcopal, s'han d'assenyalar dos fets. El primer, és que des de finals del segle XVI el bisbe redacta o fa redactar l'informe "ad limina" (en teoria cada quatre anys), i que des d'inicis del s. XVIII, aquest sol ser un document verídic i detallat. Teniu penjats a la pàgina web de l'ADG tots els informes dels bisbats de Catalunya, fins indicant les repeticions que presenten; testimoni d'una edició impresa preparada que la Facultat de Teologia de Barcelona no va arribar a efectuar. En segon lloc, abans de 1850, cap bisbe anà a Roma; quan arribava l'hora d'anar-hi, tots es feien estendre certificacions de malaltia o d'ancianitat per part de metges entre els més acreditats de Girona, pel que fa al nostre cas. Evidentment, una voluntat superior els havia dit que no hi anessin. Enlloc és escrit, però

només des d'una ingenuïtat excessiva es pot donar fe literal a les certificacions mèdiques lliurades en aquestes ocasions.

La capitalitat madrilenya

Després de 1753, la capital diocesana i parroquial és Madrid. A la biografia del bisbe Lorenzana n'he donat exemples, que mostren amb prou evidència que fins les aprovacions de confraries i ereccions de parròquies depenien del Consejo Real. La investigació dels fons corresponents, que estan ben indexats, pot permetre, no pas de descobrir fets nous, que ja es documenten a l'Arxiu Diocesà, sinó de constatar els criteris eclesiàstics seguits a la cort, com per exemple, la negativa a erigir l'Hospici que al final pogué posar en marxa Lorenzana.

Deixo ací nota de dos aspectes de la Inquisició sobre els quals tinc presos apunts. El que tothom cercarà, evidentment és el dels encausats i per què. Vegeu M. Natividad Moreno, *Archivo Histórico Nacional. Sección de Inquisición. Catálogo de alegaciones fiscales*, Madrid 1977. S'hi troben una cinquantena de causes del s. XVIII. En canvi, un altre aspecte gairebé inesperat és el de les persones que pretenien esdevenir “familiars” del Sant Ofici, com a forma per ennoblir-se de manera inicial; vegeu-les a *Archivo Histórico nacional. Consejo de la Suprema Inquisición. Catálogo de las informaciones genealógicas de los pretendientes a cargos del Santo Oficio*, Valladolid, 1928.¹⁹

---

¹⁹ Hi trobareu referències a famílies d'Amer, Arenys de Mar, l'Armentera, Bordils, Cadaqués, Canet de Mar, Castanyet, Castelló d'Empúries, Girona, Olot, Palau-sacosta i Torroella de Montgrí.

Hi ha qui suposa que el Consejo de Aragón va deixar de funcionar a partir de la instauració de la dinastia borbònica. No és exacte, i per tant, convé veure Eugenio Sarrablo Aguarrelles, *Catálogo de consultas del Consejo de Aragón*, Madrid, 1975, amb referències a afers molt diversos, entre els quals no manquen els eclesiàstics. També és indexada la part del Consejo de Aragón guardada a l'arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona, i s'hi ha d'espigolar dades esparses sobre la diòcesi de Girona i les seves parròquies.

Comprendreu que, si la Real Academia de la Historia de Madrid ha tingut a bé de comptar-me entre els seus membres corresponents, els reconegui la gentilesa citant la seva col·lecció miscel·lània Salazar, òptimament indexada em sembla que per Baltasar Cuartero, i en particular el *Libro de las antigüedades de la Iglesia de San Martín de Gerona* que guarda, a relacionar amb els fons de l'Arxiu Històric que abans anomenàvem provincial. Hi ha, doncs, còpies de documents a la Real Academia que són fàcils de trobar i poden enriquir la història religiosa d'aquest país, la diocesana, la dels ordes religiosos i la local.

Marc Sureda i Jubany

**LA CATEDRAL I LA CIUTAT:
DELS ORÍGENS MEDIEVALS
AL S. XVIII**

En una ciutat episcopal com ho és Girona, les relacions entre catedral i ciutat són inexcusablement un dels fils conductors de la història del lloc gairebé d'ençà, es podria dir, de la instal·lació del cristianisme. És aquest fil el que ens proposem de resseguir, en un marc cronològic de més de de 1.000 anys que obliga a fer-ho a grans trets. Tanmateix, les línies mestres d'aquesta relació són ben conegudes, fins i tot, a nivell de divulgació: entre els mesos de setembre i desembre de 2003 hi hagué instal·lada, a les sales temporals del Museu d'Història de la Ciutat, una exposició intitolada, precisament, "La Catedral i la Ciutat", comissariada per Sandrine Victor i per qui escriu aquestes ratlles. La mostra s'esqueia en un any molt assenyalat quant a la difusió de la història de la seu gironina, durant el qual l'Institut d'Estudis Gironins organitzà també un congrés sobre la catedral i a més tingué lloc una altra exposició en el marc de la Fundació La Caixa dedicada, en aquest cas, a l'obra de la seu. Totes tres iniciatives no pretenien més que divulgar les darreres recerques sobre la catedral, i sobretot la primera d'elles es proposava il·lustrar les relacions que ara ens ocupen, més aviat en sentit sintètic i en un context cronològic lax, polaritzat a l'entorn de la baixa edat mitjana. El nostre objectiu, aquí, no és altre que aquest mateix, aplicant en tot cas la voluntat de síntesi a una perspectiva més desplegada, en cinc capítols diacrònics de caràcter miscel·lani.

I diem miscel·lani perquè la matèria a tractar és prou rica i multiforme. D'entrada, plantejar les relacions entre catedral i ciutat implica, obligatòriament, reconèixer com a mínim dues menes de presències: una de física —és a dir, l'impacte de la implantació catedralícia en la configuració de la tra-

ma urbana, molt ben conegut gràcies als estudis d'història urbana dels darrers anys— i una altra d'institucional —les atribucions i accions de les institucions vinculades a la catedral, bisbe i sobretot capítol, en el context de la ciutat; es tractaria aquí d'una matèria particular, les relacions entre capítol i govern de la ciutat, que apareixerà puntualment—. Tampoc no es pot oblidar la inserció de la catedral en la vida quotidiana de Girona, que podríem resumir en les dimensions econòmica, social i cultural, amb totes les seves implicacions. Tot plegat, mirarem de glossar-ho a grans trets. Per contra, de la funció cultural i religiosa de la seu, inherent a la seva pròpia existència, en parlarem poc, per tal com fora de moments puntuals no és específica de les relacions establertes entre catedral i ciutat; altres instal·lacions religioses duien a terme funcions anàlogues en alguns moments històrics fins i tot amb més èxit. Aquesta darrera postil·la ens permet assenyalar encara, abans de començar, que òbviament la catedral no esgota la presència religiosa a la ciutat, encara que aquest text, centrat com és en la seu, pugui en algun moment fer-ne l'efecte. Altres contribucions d'aquest mateix cicle s'encarreguen de fer-hi un bon contrapès.

Introducció: els inicis tardoantics

Documentem per primer cop la presència de cristians a Girona al segle IV, a través de les notícies sobre el martiri de Feliu transmeses en primer lloc per Aureli Prudenci i, sobretot, dels magnífics sarcòfags conservats avui al temple suburbà homònim. Sabem, gràcies a una carta del papa Innocenci I, que pels volts de l'any 404 s'havia ordenat de manera irregular un bisbe *in Gerundensi ecclesia*, fet que és testi-

moni indubtable de la presència d'una comunitat articulada i estructurada, probablement prou més antiga. És clar que, sobretot a partir del mateix segle IV, el clergat urbà gironí presidit pel bisbe degué instal·lar-se en un complex adient, que com en la resta del món cristià havia d'incloure almenys una basílica, un baptisteri i una residència. El que es coneix sobre l'organització de les seus en l'Església hispana (cànons dels Concilis II, III i IV de Toledo, a més de la tradició isidoriana) aconsella pensar en un establiment urbà de caire monàstic, fet que s'adiria a determinades notícies de què disposem sobre bisbes com Joan de Bícara i Nonnit, dins el primer terç del segle VII.

La historiografia actual coincideix a creure, per diverses raons, que aquest primitiu conjunt episcopal es trobava instal·lat en context suburbà, centrat en un probable *martyrium* de Feliu, un fet que no per inusual deixa de tenir paral·lels en la topografia d'altres ciutats cristianes de la Mediterrània. Només l'arqueologia podrà confirmar-ho o desmentir-ho en el futur. Però, independentment de reivindicar-ne o no la condició «catedralícia» (un debat més propi del segle XVII que no del XXI), la presència més que probable d'una *memoria martyris* en el context d'una necròpoli suburbana atestada –ella sí– arqueològicament és el tret de sortida d'una cristianització de la topografia urbana gironina, materialitzada, en primer terme, amb la construcció d'una basílica ja esmentada per Gregori de Tours poc abans de 590, corresponent a l'indret on avui trobem l'església de Sant Feliu. La presència del santuari, tant com de la via que entrava a la ciutat pel nord, hauria afavorit una instal·lació suburbial que es consolidaria des de finals del s. X i potser

des d'abans, dominada pel temple i pel seu clergat; a això, cal afegir-hi una condició parroquial de gran abast urbà, a jutjar per un document que s'ha interpretat com a testimoni d'una separació del terme parroquial de Santa Maria, pels volts de 1020, i que segurament ens parla d'una anterior parroquialitat única encapçalada per l'església de Sant Feliu.

Però si bé ens hem d'aturar aquí a l'hora d'avaluar l'impacte material d'aquesta primera implantació, per contra, la vinculació entre el clergat urbà –l'equivalent de “catedral” en l'època– i la ciutat és més clara, en virtut del context històric i també d'algunes dades concretes, per bé que igualment migrades. A *Gerunda*, com a la resta de l'occident mediterrani, l'ensulsiada de l'imperi occidental, irreversible al tercer quart del segle v, degué representar el cop de gràcia a una administració municipal probablement ferida de mort per un llarg període de decadència. El govern provincial, i per tant la representació del poder toledà, aconseguí restablir-se sobretot a partir de la constitució ferma del regne visigot d'Hispania, als tombants de l'any 500; i precisament com a manifestació d'això s'ha interpretat les estructures més antigues excavades a la plaça de la catedral. Però no podem oblidar que aquesta restauració d'un poder centralitzat (a nivell provincial i estatal) va poder-se dur a terme, en bona part, gràcies a un recolzament en la xarxa episcopal, la qual s'encarregava, per exemple, de la tutela fiscal dels seus territoris, com testimonia el 592 l'epístola *De fisco barcinonensi*. Més clarament encara, l'autoritat municipal havia estat assumida *ex officio* pels bisbes de cada indret, investits de les funcions de l'antic *defensor ciuitatis*. És aquest el cas, prou conegut d'altra banda,

del bisbe Amador de Girona durant la revolta de Paulus contra el rei Wamba el 673, esmentat per Julià de Toledo en la seva “Historia Wambae Regis”: queda ben clar en la carta que, segons l’autor, el bisbe adreçà al rebel, que el bisbe és qui té la potestat de lliurar la ciutat a l’obediència d’un o de l’altre. En aquest sentit, les relacions entre bisbe i ciutat són íntimes, i en allò que fos la seu del primer hi residia l’autoritat indiscutible de la segona.

Dels carolingis a l’any 1000: trasllat físic i poder econòmic

Durant el domini musulmà, amb tota probabilitat, els bisbes gironins –com els d’altres indrets que capitularen pacíficament– continuaren constituïts en autoritat urbana, religiosa i civil, sota el control del valí imposat pel govern andalusí. En els decennis finals d’aquesta curta etapa, hom ha proposat que la connivència dels poders locals, entre ells els bisbes, amb la revolta de Sulaiman al-Arabí pogué representar la seva fugida puntual cap a la Septimània, fet que fóra un testimoni més de la seva rellevància política.

Damunt d’aquest esquema, la inclusió de Girona dins la marca inferior del regne franc a partir de 785 va comportar algunes novetats. De bell antuvi, cal suposar que igual que havia succeït segles abans amb l’arribada dels visigots, la instauració d’un nou poder civil i si es vol estatal, representat per la presència d’un comte d’origen franc com Ros-tany al capdavant d’un contingent de tropes, va haver de començar necessàriament per recolzar-se en la col·laboració dels dirigents locals, representats pel bisbe. Els primers prelatos documentats amb posterioritat a la conquesta: Ataulf

(documentat el 788, però val a dir que dubtós als ulls de molts) i Walaric (800-817) duen, ben significativament, noms gots. La documentació del segle IX ens mostra una certa paritat inicial entre els poders comtal i episcopal, manifestada en les importants concessions de terres (primer precepte atorgat pel mateix Carlemany) i rendes (terç del pasquer i del teloneu, als quals, a partir de 934, s'havia d'afegir el terç del monedatge), en forma, doncs, de *beneficium* o, més pròpiament, d'*episcopatum*. Així, el bisbe presideix judicis públics en diverses ocasions dins el s. IX o, el 886, rep dels habitants de les seves viles el mateix que els comtes reben dels habitants dels llocs públics. Tot i amb això, queda clar per diversos indicis el canvi en el paradigma: el poder emana de l'emperador, que el transmet a través del comte. Un document de 842, que durant un procés judicial descriu les circumstàncies de l'arribada a Girona del bisbe Wimer vers 835, no deixa lloc als dubtes: obtingut un precepte l'any anterior, Wimer arriba successivament a Girona, on el comte Bernat l'investeix dels drets episcopals als comtats de Girona i Besalú, i després a Empúries, on el comte Sunyer fa el mateix en relació als *pagi* d'Empúries i de Peralada. La subordinació al poder civil es veu equilibrada, d'alguna manera, per les abundants concessions en terres i rendes que a més són reforçades pel privilegi de la immunitat; tals concessions, segurament, també responen a les funcions de caire assistencial i organitzatiu que duia a terme l'Església, segons el model anterior. I aquesta designació i promoció reials expliquen també la fidelitat dels bisbes gironins a l'Imperi quan, al llarg del segle IX, unes quantes revoltes comtals testimonien el procés de desintegració progressiva de l'estat carolingi.

Tanmateix, el govern de la ciutat havia passat a ser competència principal del comte, i aquesta és una diferència important. Tot i que el bisbe degué tenir, dins la ciutat, les mateixes potestats de què gaudia arreu de la diòcesi i en els comtats, en què estava investit d'atribucions públiques, cap precepte abans de 1002 no esmenta competències especials per al bisbe en àmbit urbà. De fet, al segle XI, encara que només fos nominalment, la ciutat es reconeixia com a subjecta a la potestat superior del comte i, per tant, més endavant, del rei. Serien les propietats urbanes adquirides a base de compres i donacions les que haurien de començar a constituir una preeminència episcopal dins la ciutat, que acabaria convertint el bisbe –i, darrere seu, els canonges– en el seu senyor principal.

Al costat d'aquesta innovació de caràcter institucional, una de molt més visible va consistir en el trasllat de la seu episcopal a l'interior dels vells murs de la ciutat, a la zona de l'antic temple del *forum*, que probablement ja des d'antic havia esdevingut una església cristiana. Allí s'establí la seu intitolada de Santa Maria, que els documents esmenten d'ençà del segon quart del segle IX, tot primer juntament amb Sant Feliu, després ja en solitari. El desplaçament es produí possiblement per raons de seguretat, que es degueren fer ben evidents en l'atac sarraí del 793 i en els successius (com el setge del got Aissó el 827), i per tant caldria situar-lo en un context similar al de la refacció de les muralles de la ciutat en aquestes mateixes cronologies. Si bé el canvi de títol és possible que no tingués grans conseqüències materials immediates –estem mancats de notícies sobre la hipotètica construcció d'una nova església catedral, si

obviem referències tardanes i espúries—, sí que ho podem relacionar amb un impacte urbanístic de gran transcendència: la primera ampliació del perímetre urbà des de la fundació de la ciutat.

En efecte, la refacció de les muralles urbanes va representar la inclusió dins la ciutat d'un espai triangular situat al nord de l'antic complex foral romà; a grans trets, es tracta del tram als peus del qual circula des de 1963 el Passeig Arqueològic. Mercès a les excavacions dutes a terme el 2001 i 2002 als mal anomenats soterranis de la catedral, podem saber que l'extrem occidental d'aquesta zona quedà articulat, en les seves primeres fases, com una superfície regularitzada on s'excavaren una sèrie de sitges o dipòsits de gra, per tant amb funcions d'emmagatzematge. Versemblantment, cal relacionar la posta en valor urbà d'aquesta àrea amb la instal·lació de la catedral a la terrassa immediata i, més concretament, amb les primeres notícies de donacions imperials al patrimoni episcopal (un primer precepte conservat, de 834, fa referència a un d'anterior, de vers 800, atorgat pel mateix Carlemany). El primer exemple de Girona, doncs, pensem que tingué una vinculació immediata amb la catedral.

I precisament en relació amb la institució catedralícia veiem consolidar-se, en aquest període, aquell grup de clergat urbà que conviu amb el bisbe i que ja trobàvem esmentat als concilis toledans, que a partir d'ara anomenarem canonges. En l'ambient reformista carolingi es donà forma el que haurien de ser els capítols catedralers medievals, a partir de les experiències de Crodegang de Metz però sobretot segons les directius aprovades i promulgades en el sínode

d'Aquisgrà del 816. Desconeixem com funcionava aquest col·legi a Girona immediatament després de la conquesta; els primers indicis els trobem només el 887, quan atestem la concessió per part del bisbe Teuter d'unes rendes particulars als clergues que serveixen les basíliques urbanes de Santa Maria i de Sant Feliu. L'any següent, l'elecció del seu successor *Servusdei* (888) és rubricada per un col·legi d'onze membres que signen intitulant-se cadascun com a *canonicus* (hi ha controvèrsia sobre l'antiguitat del mot, però no sobre la identitat dels personatges, presents en altres documents de l'època). La seva importància degué créixer progressivament, ja que el 939 el bisbe Guiu, en permutar uns alous, compta amb l'*assensu canonicorum nostrorum*. A més, vers la meitat del segle es pot parlar de la seva divisió en dos col·legis, el de Sant Feliu, a l'església suburbana, i el de Santa Maria, a la nova seu intramurs, l'antecedent immediat del capítol catedral pròpiament dit.

La reconstitució o reforma d'aquest col·legi (o d'aquests col·legis) tingué, en aquests moments, unes conseqüències materials mal conegudes. Es degué partir de les estructures tardoantigues vinculades a l'antiga seu suburbana, que en tot cas degueren continuar essent ocupades pels canonges de Sant Feliu; mentre que, versemblantment, l'eixample de la zona nord de la ciutat fou l'escenari de la instal·lació, no sabem en quines condicions, dels clergues de Santa Maria. Tampoc no és impossible creure que amb la reforma i eixample del perímetre murat es pogués haver destinat part d'aquesta zona directament als clergues, abans de la divisió, fet que es relacionaria perfectament amb la seva funció d'emmagatzematge atestada arqueològicament.

Tanmateix, les conseqüències materials d'aquestes evolucions en el món dels canonges, per ara, són de mal avaluar.

Els documents també mostren la presència de càrrecs auxiliars del bisbe, com els arxiprestes o els ardiaques (amb tota probabilitat d'abast diocesà i per tant no pròpiament membres del capítol, però que en èpoques posteriors sí que hi apareixeran vinculats) o altres que són pròpiament oficis catedralicis, com el sagristà o el cabiscol, i que són mostra del creixement del grup i de l'establiment de tasques concretes al seu si. A partir de 970 es comença a fer present un fenomen significatiu en aquest sentit, com són les donacions de particulars a la seu o, més exactament, a tal clergue en servei de la seu mentre visqui: es tracta de la sustentació material particular d'aquestes tasques específiques dins el capítol o d'altres funcions que comentarem, amb què s'inaugura per tant la constitució dels patrimonis propis de les dignitats. El fet mostra igualment l'extracció social d'aquestes primeres dignitats, ja que molt sovint es tracta de donacions dutes a terme per familiars (o, fins i tot, com en el cas de l'ardiacia Oliba Llobet, d'autodonacions) tant per a la sustentació del parent com en benefici de la institució receptora.

De fet, i més important encara, l'aparició documental d'aquests clergues ens dóna notícia sobre algunes de les funcions que, a la llarga, el col·legi anava assumint i que havien de tenir un paper important en la vida de la ciutat. Es tracta de tasques de repercussió pública, com l'assistencial o la cultural, que fins llavors segurament ja havien estat desenvolupades en l'entorn immediat del bisbe i que ara començaven a basar-se en patrimonis propis, vinculats a la catedral.

Així, el 978 apareixen les donacions al cabiscol Riquer, que ens ajuda a caracteritzar la seu com a indret d'ensenyament reglat o, el que és el mateix, l'única escola d'estudis de la ciutat. La presència d'escoles als conjunts catedralicis, que podia tenir precedents en el món visigot, era habitual i gairebé reglamentada en les seus carolíngies. Òbviament, l'ensenyament era reservat als clergues, joves ordinàriament, procedents de sectors socials benestants, que eren tonsurats per poder rebre formació acadèmica. Encara que es conserven manuscrits procedents de Girona que són datables ja a les darreries del segle VIII, és a finals del segle X que documentem una florent activitat de l'*scriptorium* de la seu gironina (que ha estudiat Gabriel Rou-ra), on s'ensenyava a llegir i a escriure i, en un nivell superior, gramàtica, que associada a la retòrica i a la dialèctica havia de formar el *trivium*; això a banda del cant litúrgic, rudiments de còmput i altres coneixements de tipus teològic. El testimoni de Gerbert d'Orlhac, sobre la presència d'un tractat d'aritmètica àrab a Girona, en temps del comte-bisbe Miró (984), permet copsar el nivell intel·lectual dels clergues gironins del moment. Coneixem personatges de rellevància que exerciren tasques culturals i docents d'aquesta mena: Adó, *magnus scholasticus*, tutor de Gerbert d'Orlhac i posteriorment bisbe de Vic; Ebriari, el seu successor; Arnulf, abat de Ripoll i bisbe de Girona, que afavorí les relacions entre els dos centres de cultura; o l'esmentat Riquer, copista de l'exemplar gironí del Martirologi d'Adó. Girona, a remolc de la seva seu, es trobava entre els centres capdavanters de la cultura de l'època, a Catalunya i fins i tot més enllà.

I pel que fa a l'assistència pública, cal recordar aquí la presència d'un *xenodochium* o alberg de pelegrins –el mot grec és clarament un cultisme arcaïtzant– en els documents de la darrerria del segle x. Si bé és probable, com s'ha dit, que una estructura per a acollir els pelegrins i viatgers pogués trobar-se vinculada a l'antic conjunt episcopal extramurs, el cas és que el testament del clergue rebel Adalbert, de 958, feia deixes a la seu *in peregrinis et hospitibus et pauperibus*. Els seus fills, l'ardiaca Oliba Llobet i Sunifred, empraren les mateixes rendes per posar en funcionament el dit hospital, o potser per construir-lo de cap i de nou. El 982, Oliba Llobet donava altres rendes per tal que el clergue Freder, subordinat seu, continués regentant l'establiment assistencial. Un document de 995 permet situar inequívocament el *xenodochium* gironí en les immediacions del palau episcopal, tot plegat a tocar de la catedral, fet que converteix aquesta obra en una altra fita en el procés de trasllat dels equipaments episcopals a l'interior dels murs.

L'impacte del feudalisme i l'autonomia capitular

El panorama de les darrerries del segle x dibuixava un context en què els antics conceptes de poder públic ja no eren vàlids, sinó que l'autoritat es vehiculava a través de les propietats i de les jurisdiccions, progressivament atomitzades a partir de les mateixes concessions carolíngies d'immunitat a bisbes, monestirs i privats. L'allunyament dels comtes cap a Barcelona des de la fi del mateix segle IX va beneficiar l'autonomia dels grans aloers de la regió, al capdavant dels quals hi trobem els bisbes. Aquesta preeminència va ocasionar que les famílies comtals cobegessin cada cop més

el càrrec episcopal per a algun dels seus membres, fet que, globalment, aconseguiren des de la segona meitat del segle desè (recordem la figura del comte-bisbe Miró Bonfill) i fins a l'anomenada reforma gregoriana.

Al tombant de l'any 1000 aquesta situació ja ha esdevingut irreversible i, a diferència del que havia succeït abans, esdevé palesa dins de l'àmbit urbà, possiblement en relació al procés de trasllat de la seu dins els murs de la ciutat, que culmina en aquest moment, com veurem. Gràcies a la butlla del papa Silvestre II, sabem que l'any 1002 al bisbe se li reconeixia una poc precisa jurisdicció sobre una sèrie de possessions dins la ciutat (*quantum habere videtur infra muros civitatis Gerundensis*) i també que havia adquirit una important prerrogativa urbana: la recaptació del cens que pagaven els jueus de la ciutat. A això, cal sumar-hi les possessions urbanes que veiem aparèixer entre el patrimoni dels clergues –com els vinculats a la catedral que ja hem comentat–, que cada cop seran més rellevants; per exemple, el 1053, el sagristà de la seu rep rendes de les parròquies de Santa Maria i de Sant Feliu, és a dir, de dins la ciutat, que cedeix al qui serà el seu auxiliar, el sagristà segon. També cal destacar les donacions en terres, al voltant i dins de la ciutat, que havien augmentat el patrimoni de la canònica entre 931 i 987; el 979 apareixen les primeres referències a cases que pertanyen a la seu. L'erecció de tres castells en el perímetre emmurallat (Gironella, Sobreportes i Cabrera), derivada de les potestats comtals, convivia amb la infeudació de trams de la muralla, amb cases adossades, a eclesiàstics o a través del bisbe, un altre testimoni de la predominància de les possessions urbanes eclesiàstiques. Finalment,

cal esmentar el document de 1100 pel qual el comte Ramon Berenguer III cedeix a Santa Maria, en mans del bisbe Bernat, tot l'honor que la seu posseeix a Girona tant dins com fora dels murs de la ciutat. La propietat i jurisdicció eclesiàstiques o catedralícies dins dels seus dominis urbans resta assegurada.

Aquesta predominança serà compartida ben aviat per un important grup de clergues, les dignitats i els canonges, aquests darrers agrupats en un capítol que tindrà una notable transcendència urbana. El 1019, el bisbe Pere Roger de Carcassona, en dotar la canònica d'un paquet de rendes pròpies procedents de l'antic i abundant patrimoni episcopal, engrandit progressivament amb tota mena de donacions, proveeix de fet la corporació dels canonges d'autonomia institucional i administrativa, per bé que formant part encara del capítol com a cap nat; el funcionament administratiu autònom de la cúria episcopal, en reforç de la seva dimensió diocesana, arribaria uns dos segles més tard. La separació de menses referenda el paper del capítol com a col·legi amb funcionament propi, que a partir de les darreries del segle X havia assumit, a través d'alguns dels seus clergues, les tasques ja comentades de repercussió ciutadana com la caritat o l'ensenyament. En aquest darrer sentit, cal destacar la continuïtat en el prestigi de l'escriptori catedralici, amb cabiscols com Falcuci, Ponç (1016-1064) o el seu afillat i successor Joan (1064-1078), que formaven part d'una mateixa xarxa d'interessos familiars fundada pel seu antecessor Riquer. A l'escriptori gironí s'hi elaboraren obres excepcionals, com el Beatus de Torí, una còpia del segle XII feta a partir del Beatus de Girona. Aquest

darrer, elaborat el 975 al monestir de Tàvara, fou llegat a la catedral el 1078 pel cabiscol Joan, que a través del seu testament, apareix clarament com un personatge amb importants possessions immobiliàries dins els murs de la ciutat i promotor de la reconstrucció de la canònica de Sant Martí Sacosta.

Aquesta situació de preeminència senyorial i de constitució d'entitats separades tingué una plasmació física molt clara en el panorama urbà, potser la més important des de l'inici d'aquesta història. En efecte, tant la preeminència feudal del bisbe com l'autonomia capitular com, en darrera instància, la rellevància de l'estament eclesiàstic dins d'una ciutat episcopal com Girona es van manifestar a través d'una agosarada iniciativa arquitectònica de gran abast, que havia de modificar radicalment l'aspecte de la part alta de Girona mitjançant la construcció d'un complex integrat per una nova catedral, un palau episcopal i una residència per als canonges. Aquestes grans obres situables entre els entorns de l'any 1000 i el tercer quart del segle XI, van representar la culminació de l'expressat procés de trasllat de la seu des de la posició suburbana de Sant Feliu cap a dins dels murs de la ciutat i, de fet, configuren encara avui la fesomia de la part alta de Girona.

La construcció del palau té un inici molt significatiu, com és l'adquisició episcopal d'un casal que es ven al comte l'any 988 per problemes econòmics, derivats de la incursió d'Al-Mansur. La venda comtal (fonamentada en un document l'autenticitat del qual ha generat controvèrsia) reflecteix clarament la correlació dels dos poders en aquell moment a la ciutat, amb un clar avantatge pel bisbe. A partir d'a-

quest nucli inicial, complementat amb diverses addicions posteriors, el bisbe es dotava d'una residència impressionant, molt potent des del punt de vista topogràfic i unida a la seva catedral.

Aquesta nova catedral, que aprofità encara amb més eficiència la seva situació topogràfica privilegiada, s'inicià abans de 1015 sota l'ègida de Pere Roger, un bisbe amb estretíssims lligams amb la família comtal. Les recerques actuals revelen que es tractà d'un edifici de gran potència estructural, que va saber utilitzar adequadament les pre-existències del vell *fòrum* romà, amb una solemne nau única, probablement un transsepte desenvolupat, dos campanars situats asimètricament i un impressionant cos occidental de ressonàncies germàniques que ens parla alhora d'uns usos litúrgics rics i complexos. L'edifici incorporava una sèrie de singularitats que, a banda de la presència del lèxic decoratiu llobard o de l'anomenat primer romànic, manifestaven de manera evident una voluntat d'emmirallament en el món clàssic mitjançant agosarades opcions escultòriques, alhora que a través de determinats trets estructurals i de disseny mantenien arrelat l'edifici en les tradicions constructives locals prellombardes. Es tractava, en resum, d'una creació arquitectònica elaborada que caldria situar en l'àmbit intel·lectual capdavanter de la Catalunya del moment, encapçalada per figures de la talla del bisbe-abat Oliba.

Pel que fa a la residència dels canonges, la seva construcció deriva directament de la institució capitular del 1019. Abans d'aquesta data documentem que alguns clergues, *levitae* (diaques) o càrrecs diocesans com l'esmentat ardia-ca Llobatò i els seus successors, segurament també vincu-

lats a la catedral, viuen en cases destinades al servei de l'església situades a la zona de l'eixample carolingi o a la banda del nou palau episcopal, respectivament: és el primer estadi d'un barri catedral. A partir de 1019, és voluntat del bisbe proveir-los d'un conjunt de dependències comunes per tal de regularitzar la seva vida de manera conventual, tot avançant-se als moviments reformadors de les darreries del segle. Aquest conjunt, constituït per un celler i un refe-tor (situats, significativament, damunt l'antiga zona d'emmagatzematge condicionada en temps carolingis), un dormitori i una sala capitular directament comunicades amb l'església, va representar la modificació gairebé total de l'antic eixample nord de la ciutat, mitjançant la construcció d'una formidable terrassa que permet unir a peu pla totes aquestes dependències. El complex fou construït a grans trets entre el 1020 (donació de la casa que farà de dormitori) i el 1065 (darreres referències a la construcció de la canònica), i només posteriorment s'hi afegiria el claustre de galeries. El fet modificà, d'una vegada per sempre, aquell sector guanyat a la muralla per la reforma urbanística carolíngia.

Però la construcció d'aquesta sèrie de dependències per als canonges simples no significà el final d'un barri catedralici: les dignitats i càrrecs de la seu continuaven posseint cases dins de la ciutat, tant per al propi habitatge com en forma de béns infeudats o establerts. Documents de 1036, 1039, 1043, 1054, 1064, 1065, 1067, 1071, 1075 i 1094 fan evident que nombrosos clergues (especialment el cabiscol, el sagristà i uns clergues i jutges, a més d'altres preveres o clergues de Santa Maria) viuen en cases a l'interior de Girona, o bé les venen o cedeixen a altres persones que sovint també són clergues.

És evident que tota aquesta activitat constructiva representà sens dubte una important activitat econòmica en el context de la ciutat i del territori. Malauradament, en tenim poques referències. Les 100 unces d'or que, l'any 1015, els comtes Ramon i Ermessenda ja havien gastat en la construcció dels murs i la volta de la nova catedral degueren contribuir a pagar els materials de construcció i els jornals dels constructors, però no en tenim un registre detallat; coneixem millor els fenòmens anàlegs dels segles posteriors. Tanmateix, l'activitat participava d'una prosperitat econòmica generalitzada que a poc a poc es materialitzava en el creixement demogràfic i urbanístic de la ciutat més enllà de les muralles de la Força Vella. Aquesta expansió, vinculada també en bona part al que havia de ser el mercat de l'Areny, zona d'importantíssima activitat urbanística, havia de tenir conseqüències transcendents en la correlació entre els poders de la ciutat i, per tant, en la resituació de les relacions entre aquesta i la catedral.

La baixa edat mitjana: expansió urbana i conflictivitat institucional

La catedral, i l'Església gironina en general, no va ser gens aliena al gran creixement que experimentà la ciutat a partir de la segona meitat del segle XI, motivat per la prosperitat econòmica i demogràfica. El bisbe, la canònica o les dignitats eclesiàstiques (en especial la sagristia de la seu) posseïen bona part del sòl tant al nord com al sud de la Força Vella, així com al Mercadal, i això significava la potestat d'establir les propietats o d'encomanar la seva urbanització a intermediaris, personatges de la naixent burgesia giro-

nina. És precisament el creixement del negoci urbanístic el que motivà, vers el 1160, fortes disputes entre Alfons I i els alts eclesiàstics gironins pels drets d'urbanització (i doncs, per la percepció dels corresponents rèdits) de l'Areny, l'àrea del pròsper mercat de la ciutat, que en virtut d'una concòrdia del 1172 quedà repartit entre el comte-rei i els clergues. Al segle XIII, la urbanització del sector de Santa Caterina, recentment excavat (2005), responia també a una iniciativa del sagristà segon de la seu, senyor eminent dels terrenys, que foren establerts a un burgès encarregat de la urbanització pròpiament dita.

Tanmateix, aquesta prosperitat lligada a la possessió i control de terrenys urbanitzables fou paral·lela a un procés de modificació de les relacions de poder dins la ciutat. Si la consolidació del poder comtal i, a partir d'Alfons I, reial, havia sostret definitivament al bisbe i als seus clergues la condició de màxima autoritat civil urbana de què havien gaudit a la ja remota antiguitat tardana, a partir dels segles XII i XIII una sèrie d'afranquiments i l'aparició d'una nova forma d'aquest poder públic urbà acabaria de canviar la relació dels clergues urbans amb la ciutat. I és que Girona fou la primera ciutat catalana a obtenir del rei una sèrie de franqueses i privilegis, entre les quals l'elecció de cònsols; tot fou atorgat abans de 1182, data en què la concessió d'un privilegi als habitants de Cervera cita les llibertats atorgades anteriorment als gironins. A més, entre 1190 i 1194 els habitants de la ciutat quedaven alliberats dels mals usos d'intestia i d'eixorquia, excepció feta del burg de Sant Pere, on l'abat havia estat investit el 1171 de la jurisdicció civil i criminal, i evidentment, de les persones eclesiàs-

tiques, sotmeses a la jurisdicció episcopal. Al 1233 s'eximia els gironins d'altres càrregues feudals com el portatge, el peatge o la tolta, vinculades a l'activitat comercial, un dels grans motors del progrés urbà. Finalment, el 1284, abans del dur setge francès, Pere II concedia a Girona privilegis anàlegs als de la capital del Principat: un govern municipal format per sis jurats escollits, dos de cada mà, a més de la capacitat d'imposar talles i de la regulació particular de la comunitat jueva. Amb aquestes novetats, la representació de la ciutat esdevenia ja del tot aliena i independent del poder episcopal i, en termes urbans, fins i tot es podia contraposar al capítol catedralici, com ho féu en diverses ocasions.

A la ciutat, doncs, hi eren ja presents com a mínim cinc institucions que compartien desigualment capacitat econòmica, política i simbòlica: la representació del Comú, la representació del rei, el capítol, el bisbe i l'aljama dels jueus, que per concessió reial (eren considerats *servi regii*) gaudia d'autonomia administrativa. Tots aquests poders establien les seves relacions, antagonismes o aliances, segons les circumstàncies, intentant preservar gelosament els seus drets i prerrogatives en el marc de la societat estamental.

El capítol de la catedral és, en aquest context, una institució indispensable per a conèixer i comprendre el desenvolupament de la història urbana de la ciutat. La tradició, fonamentada en documents que remuntaven al segle XII, determinava que els canonges havien de ser *de genere militari*, és a dir, d'origen noble, però les excepcions eren freqüents. Així, al capítol hi entraven a formar part majoritàriament personatges procedents de la petita noblesa territorial

i puntualment membres d'alguns llinatges de l'alta burgesia urbana. De fet tots dos estaments arribaren a formar, a la Catalunya baixmedieval, una franja socioeconòmica prou homogènia, de la qual procedien també els representants del poder reial, veguers i batlles; el patriciat urbà, òbviament, intervenia a l'ensem en el govern de la ciutat. Com dèiem, alguns dels seus components apareixien ara i adés, entre els capitulars: per exemple, el 1386 era canonge un membre de la família Santcliment, llinatge de ciutadans, un dels quals havia estat veguer dos cops a la primera meitat del segle; es podrien rastrejar algunes altres famílies, com els Santmartí o els Santceloni. L'antiga norma de noblesa, però, fou renovada amb energia el 1437, quan el bisbe Bernat de Pau obtingué del concili de Basilea, llavors en curs, una nova provisió en aquest sentit. Sobrequés contextualitzava la mesura en relació a les creixents oposicions entre el capítol i l'administració urbana, materialitzades especialment en qüestions fiscals com el *cabessatge* de 1434, que comentarem. Així, els canonicats quedaren, més que abans, circumscrits majoritàriament dins dels llinatges nobiliaris de la regió, com els Pau o els Margarit, tot i que alguns pogueren ser obtinguts per nobles procedents d'altres àrees dels dominis de la corona. Això venia de més antic: el 1386, per exemple, l'abat de Sant Feliu era Diego Rodríguez de Heredia i l'ardiaca de l'Empordà, Alfonso López de Luna; com en el cas de la designació episcopal, al segle XIV la Santa Seu es reservà la provisió de l'ardiaconat major i l'abadia de Sant Feliu. La concessió d'aquestes prebendes a clergues exteriors a l'anell social tradicional dels canonges, accentuada en els darrers segles de l'edat mitjana, va anar intro-

duint en la composició del capítol un esbiaixament que sovint implicava notables quotes d'absentisme, per tal com les canongies podien recaure en eclesiàstics residents a l'urbs i dotats d'altres oficis, beneficis i comeses més importants que la residència coral a la petita seu catalana. En contrapartida, en els segles posteriors, es reprendria la multiplicació de les dispenses de la norma de noblesa i així, mal fos per la porta falsa de l'excepció, el patriciat urbà readquiriria una certa presència destinada a augmentar.

Com s'ha pogut deduir, en aquesta baixa edat mitjana, el capítol ja no està format només pel bisbe, un o dos ardiaques, el sagristà, el cabiscol i onze clergues, sinó que el personal catedralici ha esdevingut molt més nombrós. A partir, pel cap baix, del segle XIII, l'estructura del capítol va quedar fixada en un quadre complex i poblat que només havia de modificar-se substancialment amb el concordat de 1851. Durant aquest interval poblaren la catedral set dignitats (ardiaque major, sagristà major, cabiscol major, abat de Sant Feliu, ardiaques de Besalú, Empúries i la Selva), vint-i-quatre canonges (anomenats diaconals), dotze preveres de capítol (que al segle XIII iniciaren un plet per ser equiparats a canonges, cosa que no obtindrien fins tres-cents anys més tard) i, més enllà, un nombre creixent de beneficiats. La visita pastoral de 1386, interessantíssima en aquest sentit, mostra que les set dignitats formen part del capítol perquè els seus titulars són també detentors de canongies, és a dir, en aquesta data les 7 dignitats formen part del grup dels 24; aquest costum es fixaria amb una norma que impediria la col·lació de dignitats a persones que no fossin prèviament canonges, malgrat que va haver-hi excepcions puntuals.

Entre els 12 preveres del capítol hi ha, lògicament, els *statores* o substituïts del bisbe i dels ardiaques, a banda del tresorer i del sagristà segon. Els beneficiats, en aquest moment, eren un mínim de seixanta-nou –un número que havia de créixer extraordinàriament–; en total, doncs, a la catedral hi havia el 1386 un mínim de 105 clergues assignats, 106 si comptem el bisbe. Això, sobre una població hipotètica d'uns 10.000 habitants vers 1360 segons Guilleré, fa una proporció d'un 1% llarg, i encara sense comptar els criats i familiars. Faltaria afegir-hi els altres clergues (Sant Feliu, cúria, parròquies, clergat regular) per acabar-nos d'adonar de com n'era de determinant, també en aquest sentit, el pes de la condició episcopal de la ciutat.

D'entre aquests clergues de la seu, ens interessa destacar-ne els que tenien oficis de transcendència ciutadana, associats a presbiterats de capítol o a beneficis; sobretot els encarregats de la cura d'ànimes dels individus de la catedral (sagristà segon) o dels de la parròquia (claver). Existien també els anomenats oficials de la canònica (porter, dormitorer, refetorer, coc, aiguader), primitivament desenvolupats per laics i annexats a beneficis, a partir de 1319. Encara que la vida comuna s'hagués esgotat cap a les darreries del segle XII, probablement, aquestes funcions continuaven proveïnt els canonges de les porcions de pa, vi i escudella, en part monetaritzades en els segles següents, sota la concessió a laics que esdevenien francs de taxes públiques.

Que aquesta nombrosa clerecia abandonés la vida en comunitat dins el vell clos canonical, situat al nord de la seu, implicava la dispersió de l'hàbitat eclesiàstic arreu de la Força Vella. Ja coneixem el precedent, als segles X i XI, de les

casos particulars d'algunes dignitats, que és possible que mai no arribessin a viure en comú amb els canonges simples i els altres clergues. Però a partir del segle XII, observem un procés que condueix a l'ocupació per part de clergues de bona part –si no la totalitat– dels habitatges situats a les immediacions del temple. Per exemple, al carreró que circulava als peus del celler canonical, les cases eren gairebé totes de canonges o propietat de la seu al segle XII (les del sagristà Pere Borrell, el 1169; les que habiten dos canonges el 1171; les que hi obté el canonge Ramon de Terrades el 1184; les del precentor Guillem de Púbol, a la seva mort el 1188, que havien estat de Bruneta i Pere Ameli; les que el 1192, el prior d'Ullà ven al clergue Arnau de Sant Martí). L'exemple d'aquesta àrea excavada recentment, de gran concentració per la proximitat a la seu i segurament també per la seva vinculació primerenca a ella, pot servir per entendre la configuració urbanística que adquiriren els sectors alts de la ciutat (actuals carrers Cartañá, Sant Cristòfol, Alemanys, Rocabertí, Bellmirall, Escola Pia, Claveria, etc.) i que quedà fixada més endavant en l'atribució estipulada d'una sèrie d'immobles a les dignitats i també, més tard, als canonges: l'ardiaca major davant la plaça dels Apòstols, el sagristà major i el segon a la plaça dels Lledoners, l'ardiaca de Besalú al fons del carrer avui dels Manaies, l'abat de Sant Feliu a l'actual col·legi del Cor de Maria... Al 1369, el bisbe Sa Tria reconeixia un total de disset *hospitia* o cases de personal vinculat a la catedral, entre dignitats, canonges i beneficiats, a més de les tres corresponents a l'abat de Vilabertran, el prior de Lladó i l'Almoina del Pa. N'hi hagueren d'altres relacionades amb els altres beneficis o amb el tem-

poral de la seu (o la mensa canonical): de les nou pabordies en què aquesta es dividia, només tres no percebien cap cens a la ciutat de Girona. Les que hi tenien més possessions eren les de febrer-març-abril, maig, juny i setembre-octubre, tot i que aquests censos no constituïen ni de bon tros els ingressos més importants del fons comú canonical.

La jurisdicció eclesiàstica sobre aquests immobles es preservà molt de temps, i diversos documents en són testimonis. El 1238, per exemple, davant uns problemes d'ordre públic, és el bisbe qui autoritza la instal·lació de portes pel tancament nocturn d'un carrer que circulava sota les antigues escales de la catedral. Però potser és més significativa l'absència de les persones eclesiàstiques en les talles i fogatges, que recaptava l'administració municipal, fet que deixava molt clar fins on arribava l'autoritat dels Jurats: no tocava els clergues ni els jueus. Les relacions econòmiques entre el govern de la ciutat i el capítol foren sempre conflictives en aquest sentit, així com les que s'establien entre aquest darrer i el rei o, si s'esqueia, el mateix bisbe. Les dificultats a rebre una contribució del capítol per a les necessitats d'uns o altres foren endèmiques en la història de la ciutat. Un episodi famós, narrat amb detall per Sobrequés, fou el del *cabessatge* sobre el consum de carns, vi i farina que la ciutat pretenia cobrar, incloent els eclesiàstics, per reparar uns desperfectes que una de les crescudes de l'Onyar, l'octubre de 1433, havia causat a la muralla. El bisbe i el capítol arribaren a fulminar l'entredit sobre la ciutat, tot agreujant un conflicte que s'allargà fins al 1439 i que encara tingué epígons d'enfrontament amb la qüestió dels drets reials sobre l'usura en els anys immediats. S'entén que la incomoditat dels capitulars no provenia només

de la contribució en ella mateixa, sinó sobretot del fet que se'ls imposés tal gènere de taxa, que segons les seves al·legacions no podia ser cobrada a les persones de fur eclesiàstic. Al final, el capítol s'avingué a pagar una quantitat inferior a la inicialment calculada, i amb això, lògicament, cap de les dues parts no quedà del tot satisfeta. A més, les disputes sobre aquest impost que gravava la carn dugueren el capítol a establir, dins el segle XV, la seva pròpia carnisseria, així com el seu dret de peix i de fleca. Això hauria de proporcionar ocasions per a nombroses controvèrsies en els segles posteriors.

Animadversions més greus foren les que s'atiaven puntualment des del capítol o des de l'estament clerical en general contra la comunitat jueva de Girona, com les que es fan evidents en una carta que el rei Pere adreçà al bisbe poc abans de la Setmana Santa de 1278. En ella s'intentava evitar, amb severes amenaces, la reproducció dels incidents del Divendres Sant anterior, en què, al so de les campanes els clergues de la seu, *manu armata*, havien assaltat el call jueu i a més talat els arbres i les vinyes i malmès les tombes dels seus habitants. Segons la carta, no era infreqüent que els clergues de la catedral apedreguessin els jueus i les seves propietats des del campanar de la seu i des de les seves pròpies cases de l'entorn, situades com sabem en una posició topogràficament dominant respecte del call. No es pot oblidar en aquest sentit la responsabilitat dels clergues gironins en l'esclat del pogrom de 1391.

Al capdavall, les discussions per qüestions tant econòmiques com de prerrogatives, no deixaven d'enfrontar tota mena de col·lectius en aquell context social i cultural, caracteritzat per les freqüents bandositats, fins i tot sagnants,

especialment al segle xv. I això inclou, és clar, els diferents col·lectius integrats per eclesiàstics. En el cas del capítol, podem parlar dels enfrontaments gairebé tradicionals amb els canonges de Sant Feliu o amb l'abat de Sant Pere de Galligants. En aquest darrer cas, per exemple, podem citar un encès conflicte que el 1252 es plantejà entre l'Hospital Vell de la seu i l'abat del monestir per motius aparentment anecdòtics com l'evacuació d'unes aigües de pluja, la privació de llum a una finestra o el so massa estrident d'una trompeta, però que en realitat reflectien antagonismes sobre la senyoria del burg que s'edificava en aquells moments. I tot això sense oblidar els enfrontaments entre els mateixos clergues que servien la catedral, com en el cas prou conegut del primer procés que enfrontà canonges i preveres del capítol entre 1239 i 1249.

La conflictivitat més o menys sovintejada no significava que el capítol no assumís les obligacions que li pertocaven, com ara les contribucions per al manteniment de les muralles i fortificacions (per exemple, les que s'atorgaren no sense recança el 1474 i 1475: als Jurats *sels estrellá a la cara gravíssimas quexas de son procehir, y se compongué la contribució*, diu Pontich) o també puntualment per a altres necessitats de la ciutat. No era una negativa a contribuir: era la reivindicació del dret a decidir de fer-ho i com fer-ho. De fet, més enllà de les abundants circumstàncies en què la voluntat de preservar, per damunt de tot, els privilegis i prerrogatives de la corporació va ocasionar problemes de més o menys volada, el capítol no deixava de participar en diversos aspectes de la vida ciutadana, com queda manifest gràcies als acords entre aquest i els jurats sobre el toc de les

hores: a partir de 1344, el sou del rellotger es pagava a raó de dos terços la ciutat i un terç el capítol, i el 1398 s'establí amb els jurats una prolixa concòrdia per tal que les campanes de la catedral, a més d'anunciar els actes de culte quotidians i les festes preceptives, toquessin les hores per a tothom.

Així notem una altra de les funcions que la catedral acomplia dins el marc urbà, igual que feia en el rural: el marcatge del temps. La irrupció d'aquest temps públic i laic, d'ençà d'aquest segle XIV, ens proporciona l'ocasió de recordar la funció perioditzadora que, des de sempre, havia anat realitzant la catedral dins la ciutat, de marcatge d'un temps que, abans d'esdevenir laic, era temps religiós (les hores de l'ofici diví, les festes de l'any) i, més important encara, temps personal i familiar, temps vital. Aquest darrer era, com és encara avui en determinats indrets, un temps personalitzat, configurat pels esdeveniments essencials en la vida dels habitants de la parròquia (naixement, matrimoni, defunció) solemnitzats a través de l'administració dels sagraments, que a la seu estaven a càrrec del sagristà segon i del claver. I això també ens permet fer un breu apunt sobre un dels vessants essencials de la catedral: ser un centre de vida espiritual, emmarcada en la pràctica religiosa de cada context històric (diferent al segle XI, al segle XIV o al segle XVIII, òbviament). Més enllà de l'administració dels sagraments, investits d'un significat tant social com espiritual, l'avaluació d'aquest vessant és problemàtica per tal com ofereix poques dades objectives, excepció feta de les disposicions testamentàries. Fora d'aquestes, quant a la vida religiosa del període a la catedral podem esmentar l'existència d'u-

na sola confraria, la de Santa Maria, instituïda a l'altar dels sants Tomàs i Felip, que garantia ajut i sufragis als seus confreres.

Més enllà d'aquests vessants espiritual i antropològic, els funerals a la catedral significaven la disposició i gestió de llocs d'enterrament: sala capitular i claustre per als bisbes i canonges, fosses exteriors per als beneficiats, a més dels carners “negre” i “del marrec” (rere l'absis i a la plaça dels Apòstols respectivament) i d'una àmplia zona funerària de mal delimitar fins a la capella de Sant Cristòfol, que segurament tingué aquesta funció funerària fins que no fou inclosa dins el sistema defensiu de la ciutat. Almenys aquesta és l'àrea que marcava la processó organitzada per la catedral en el dia de difunts, quan es feia l'absolta general de tots els sebollits a la parròquia de la seu, tal com ens apareix a cavall dels segles XIV i XV. Més endavant parlarem de les connotacions d'aquesta activitat funerària quant a la representació de la memòria personal.

La funció educativa de la seu també continuava amb vigor, tot i que un altre cop ja no en exclusiva. L'estructura havia esdevingut més complexa: el 1386, la seu comptava, a part del cabiscol major, amb un xantre segon o mitjà i un de tercer o menor (*magister scholarum cantus*), encarregat del regiment d'unes escoles situades, vers 1362, a la zona propera a la torre Cornèlia. Pels volts d'aquesta, els estudiants, ocasionalment, causaven aldarulls que fins i tot van fer intervenir els Jurats de manera puntual. D'altra banda, cada cop més els canonges realitzaven estudis en centres exteriors, com Montpeller o Bolonya especialment, entre d'altres; a finals del segle XV, el bisbe Margarit exi-

gia un títol universitari per esdevenir canonge. Alhora, a la ciutat havien sorgit altres institucions d'ensenyament, d'ençà de finals del segle XIV: els col·legis d'en Beuda o d'en Querol i, des de 1446, l'Estudi General. Malgrat tot, la biblioteca de la catedral va ser, durant temps, la més ben proveïda de la ciutat, com va estudiar ja fa anys Lluís Batlle i Prats. I, si es vol, es pot afegir a aquesta funció educativa formalitzada una altra que podríem anomenar “informal” o “no reglada”, present des d'abans, accentuada ara per la presència, més sovintejada, de les memòries particulars dins la seu. L'assistència als oficis litúrgics, l'audició de les prèdiques, la contemplació de les obres d'art amb les seves històries sagrades i també amb les efigies, símbols d'autoritat i senyals heràldics dels poderosos; tot això convertia la catedral en un lloc d'aprenentatge dels codis simbòlics polític i religiós, oberts a tothom, facilitats, fins i tot, als més senzills.

Un panorama semblant al que dibuixa la consideració del vessant educatiu de la catedral, caracteritzat per la complexificació i la diversificació, és aplicable a la funció assistencial en aquest període. El vell *xenodochium* havia estat substituït, al llarg del segle XII, per l'Hospital Vell o dels Capellans, prop del monestir de Sant Pere de Galligants, que el 1362 podia hostatjar una vintena de pobres i que era regentat per un rector depenent de la seu. Però ben aviat, aquest hagué de conviure amb altres iniciatives com l'hospital de Sant Llätzer a Pedret, de titularitat també eclesiàstica, o l'Hospital Nou, al sud del Mercadal, en aquest cas regit per la ciutat d'ençà de 1317. Tanmateix, la institució assistencial urbana més important dels segles

XIII, XIV i XV estava encara vinculada a la catedral: es tracta de la Pia Almoina del Pa de la Seu, que ha estudiat Rosa Lluch en la seva dimensió de detentora de senyoria sobre remences. Fundada el 1228 pel canonge Arnau d'Escala, l'Almoina del Pa fou reformada el 1347 i esdevingué llavors depenent del sagristà major de la seu per mitjà d'un paborde. La institució proveïa pa als pobres entre Tots Sants i finals de maig. Amb ella, el mateix any havia estat fundada la més modesta, anomenada de Subirànegues. Al seu costat, l'Almoina del Vestuari, fundada el 1245 pel canonge Bernat de Vilafreser i nodrida de les rendes que el bisbe Guillem de Cabanelles obtingué en la conquesta de Mallorca, donava als pobres una camisa i unes sabates per Pasqua i una túnica per Tots Sants. La funció assistencial assumida per la catedral, en concret, i per l'Església, en general, ajudava en gran mesura a alleugerir la pressió social i econòmica damunt una àmplia franja de desfavorits, sobretot en circumstàncies crítiques com les de 1347 i 1348. I també representà un impacte urbà més o menys notable, sobretot en el cas de la construcció del nou edifici de l'Almoina, a la plaça de la Catedral, vers 1415, i això sense comptar amb les possessions urbanes que depenien d'aquesta i de les altres institucions caritatives vinculades a la seu.

Però el gran impacte, alhora estètic i econòmic, que representà la catedral en aquesta època fou sens dubte la construcció del nou edifici gòtic. L'inici de la gran empresa, coincident amb un moment de prosperitat, se situa en la decisió capitular de 1312 i en el recolzament episcopal de 1313, amb la concessió dels rèdits dels beneficis vacants de

la diòcesi durant 5 anys. Els ritmes són coneguts: interrupció vers la meitat de segle, tímides continuacions entre les fites universalment conegudes de les reunions de 1386 i 1416-17, represa entre aquesta data i 1450 aproximadament, i després, novament, interrupció de l'obra de la gran nau, que no es reprendria fins entrat el segle XVI. Tot i això, mentre la gran volta no es construïa no mancaven ocupacions menors: capelles com les de Sant Pau, Sant Jordi, Sant Domènec o Santa Elisabet (patrocinades majoritàriament pels mateixos clergues de la catedral), el condicionament del sector d'accés al claustre (on sabem que es treballava vers 1458), etc.

A banda de la marca indeleble amb què aquesta obra anava marcant la ciutat des d'un punt de vista estètic i, si es vol, simbòlic, és clar que la construcció de la seu gòtica va representar un important moviment econòmic en el si de la ciutat, especialment pel que fa al ram de la construcció, com ha estudiat Sandrine Victor per al segle XV. En primer lloc, directament, l'obra de la seu donava feina a una sèrie de manobres, pedrers i picapedrers, fusters, corders i altres oficis de la construcció, afegint-hi els escultors, pintors i mestres d'obres que la història de l'arquitectura i de l'art coneix millor i des de fa més temps (com demostren, entre altres, els treballs de Freixas). En total, Victor ha avaluat que durant la construcció dels dos primers trams de la gran nau treballava a la seu una colla de 30 obrers de mitjana, quantitat que podia davallar a 4-5 o, fins i tot, 2-3 persones en períodes de baixa activitat, especialment a la segona meitat del segle, o solament amb el mestre d'obra als últims anys. La despesa també es feia, evidentment, en rela-

ció als proveïdors de matèries primeres: pedra, calç, fusta, metall, així com per a la reparació o substitució de les eines. Com ha posat de manifest Victor, aquestes importants despeses eren cobertes amb un complex entramat d'ingressos procedents de diferents fonts: el delme de Sant Feliu de Boada, els censos, censals i altres pensions sobre determinades propietats, les taxes sobre els eclesiàstics (beneficis vacants, *anata* o impost sobre l'obtenció del benefici, concessió de porcions canòniques, taxes sobre les absències dels canonges, rèdits de capellanies...), multes episcopals (com es veu en les visites pastorals, sovint en observar mancances de l'edifici) i, finalment, els ingressos procedents dels fidels: taxes per l'administració de sagraments, deixes testamentàries, almoines i captes, fundacions d'aniversaris i altres entrades menors. La càrrega de l'obra, doncs, quedava repartida entre laics i eclesiàstics, i entre camp i ciutat, per bé que desigualment en tots dos sentits. Vegem-ho: en els comptes de 1370-71, els llegats testamentaris de laics només representen un 2,77% dels ingressos, i en canvi, la partida procedent d'eclesiàstics (porcions, absències, beneficis vacants) ascendeixen al 34,81%; d'altra banda, un 80% dels ingressos procedeix de les possessions rurals, i només el 20% restant, de les urbanes.

Aquestes entrades, força irregulars, i els pagaments, a remolc de la conjuntura, es gestionaven a través d'una administració específica amb un important marge d'autonomia, l'obreria de la seu, de titularitat eclesiàstica a diferència de les obreries parroquials, que eren laiques. Els canonges o preveres de capítol que se n'encarregaven havien de sotmetre els comptes a l'aprovació d'uns oïdors diputats per

la corporació canonical. L'administració de l'obra ens interessa perquè, a més de ser responsable de la construcció del nou edifici, també era la que mantenia els immobles existents i es cuidava d'encarregar, comprar i restaurar els objectes destinats al culte i garantir l'activitat quotidiana de la catedral. Per tant, a més d'afectar les persones vinculades a la construcció, el moviment econòmic de la catedral implicava una plèiade de comerciants i artesans, per a les despeses més corrents (cera, roba litúrgica i feines de sastreria –cosidores–, enquadernació de llibres –sovint encomanada a jueus–) així com per a les extraordinàries, com les peces d'orfebreria, retaules i altres objectes del mobiliari litúrgic. A això cal afegir-hi altres emoluments ordinaris, com els estipendis que rebien els clergues per la realització de les funcions litúrgiques en la seva setmana o els sous dels guardes de la seu; i també, l'administració d'altres fons com ara els destinats a misses d'aniversari, que afegien feina però també marge financer als comptes de l'obra.

La fundació d'aniversaris a la seu ens du a considerar, per últim, un altre aspecte del seu paper dins la ciutat: la catedral com a gestora de la memòria de les persones o, més ben dit, d'algunes persones. Aquesta memòria pública es podia concretar a través dels esmentats aniversaris, que commemoraven el decés del fundador mitjançant almoines als clergues participants en els sufragis, i també (sovint simultàniament) a través de la promoció d'elements de memòria física, reservats als eclesiàstics vinculats a la seu i als magnats laics. Això significava la promoció d'obres d'art o, en un context més proper als

aniversaris, d'elements relacionats amb el decés, que segons la disponibilitat i les circumstàncies podien anar des de la construcció d'una capella fins a la simple làpida, passant pel monument funerari, l'escultura jacent o l'ossari. Ja hem comentat que aquestes obres d'art contribuïen a fer de la catedral un centre d'ensenyament informal per a tothom qui hi entrava. La memòria, doncs, ben sovint mantenia una relació privilegiada amb la mort, un fet que sense cap mena de dubte incorporava als ulls de l'època una marcada càrrega de tipus espiritual. La recopilació de notícies sobre la memòria funerària a la catedral en època medieval (duta a terme quant al claustre, per Brígida Nonó i en tot el conjunt per Josep M. Marquès) mostra el gran interès que proveeix aquesta font epigràfica i visual, que ens permet dibuixar un panorama bàsic: a la catedral s'hi feia memòria, majoritàriament dels bisbes, dels canonges i esporàdicament dels altres clergues, amb una presència molt moderada de magnats laics (a banda dels comtes, els reis i pocs altres, sovint emparentats amb els eclesiàstics de la seu) i gairebé nul·la, d'altres sectors més significatius de la vida urbana. Heus aquí, doncs, una catedral marcadament nobiliària, en comparació a d'altres seus de la corona catalanoaragonesa; i és que la devoció dels gironins, entre ells els membres del patriciat urbà, s'adreçava més cap als ordes mendicants, i concretament als framenors del Mercadal. En efecte, al convent franciscà no només s'hi feren enterrar –amb el que això representava– nombrosos membres de llinatges urbans, com els Renall o els Sarriera, sinó que era aquest l'indret on solia reunir-se el Consell de la ciutat.

Els segles moderns: evolució orgànica

En termes generals, podríem dir que el panorama postmedieval no mostra variacions significatives en la mena de relacions que s'estableixen entre la catedral i la ciutat. Hi ha, certament, algunes modificacions de tipus urbanístic, i també hem de tenir en compte la continuïtat en els conflictes mutus. La tendència general la podríem descriure en termes d'una lenta pèrdua de preeminència, sobretot social i econòmica, també cultural en determinats aspectes i moments (sobretot davant els jesuïtes, a cavall dels segles XVII i XVIII), que mira de ser contrarestada, per una zelosa preservació de les atribucions i prerrogatives polítiques i simbòliques: s'avança en un procés que va des d'una situació de poder urbà, manifest cap a una simple presència, potser encara prou influent.

Aquesta consideració de continuïtat global es fa bona, per exemple, si parem esment a l'estructura socioeconòmica de la ciutat, que segons els diversos autors que se n'han ocupat continuava essent bàsicament medieval als segles XVI, XVII i XVIII. Les dades que en tenim podrien fins i tot dur-nos a pensar en un creixement. La població eclesiàstica de Girona durant tota l'etapa la podem estimar, en termes generals i com a mitjana, en un 15% del total de la ciutat, a l'entorn de les 700 persones; així ho estimaren Alberch i Castells pel 1535 (201 focs eclesiàstics) i 1612 (més de set-centes persones) i Boadas, pel 1719 i 1787. Si tenim en compte que el nombre de clergues vinculats a la catedral durant el segle XVIII devia ser d'uns 175, segons els càlculs de Jiménez, el percentatge que representaven els clergues catedralicis als inicis del segle XVIII sobre un

total d'uns 4.656 habitants (segons Boadas) ascendiria a un 3,75%. Però les persones vinculades a la catedral eren més. En la seva anàlisi del padró de 1719, Boadas localitza 13 persones vinculades a l'ardiaconat de l'Empordà, 121 classificades com a canonges amb familiars i servei inclosos (dóna una mitjana de 2-3 persones per canonge, més segurament en el cas de les dignitats, a les quals, per cert, des de 1597 s'havia afegit la vuitena, el deganat) i encara 265 definides com a clergues amb el seu servei i família. Atès que en la mateixa distribució de persones eclesiàstiques hi ha detallada l'ocupació de tots els convents de la ciutat, la partida de clergues i família ha d'incloure tant el clergat parroquial com el nombrós col·lectiu de beneficiats de la catedral, però sense una anàlisi més aprofundida no podem discriminar-ho eficientment. De totes maneres, si afegim simplement als 140 beneficiats i als 36 canonges, els 85 membres restants del servei canonical i els 13 individus vinculats a l'ardiaconat de l'Empordà que apareixen al padró per separat, ascendim a 274 persones, que ja representarien un 5,88% de la població total de la ciutat en aquests inicis del segle XVIII.

A aquesta alta proporció de clergat se li ha atribuït sovint un alt grau de responsabilitat en el relatiu estancament demogràfic i també econòmic de la Girona moderna (sobretot pel que fa al segle XVIII), entenent que la inversió protagonitzada per aquests sectors tenia un caràcter eminentment sumptuari. És explicable. Els clergues de l'antic règim, unes persones que gairebé no podien viatjar llevat de casos puntuals, que tenien prohibit l'ús de certs tipus de roba i l'assistència a espectacles, podien despendre en servei, més

o menys necessari, i en protegir parents, però en realitat estaven condemnats a estalviar. No es pot negar que, en termes generals, aquesta proporció d'eclesiàstics en l'estructura poblacional de la ciutat no devia afavorir directament la reinversió en la millora de la producció agrícola o artesanal, però sí que generava una activitat econòmica de notable importància i que contribuïa en tot cas al sosteniment d'una bona part de la població. En el cas de la seu, i seguint el fil d'allò que s'ha dit anteriorment, cal considerar primerament el moviment econòmic que l'existència de la seu representava per als qui proveïen els objectes de culte ordinaris o altres béns de consum o serveis lligats a l'activitat eclesiàstica; i també, encara, l'indubtable pes econòmic que continuaven tenint les activitats constructives vinculades a la catedral, potser una mica més diversificades que en l'etapa anterior.

En efecte, des d'un punt de vista urbanístic i monumental, els inicis del segle XVI són l'escenari d'una acció decidida del capítol que havia de configurar l'espai cincenista més notable de la ciutat: la plaça dels Apòstols. Entre 1505 i 1535 s'enderroquen les cases de l'espai de la plaça (que, com no podia ser altrament, eren vinculades a la seu: casa del cabiscol, dels beneficis de la Santa Creu, Sant Iu i Santa Caterina, casa del canonge Santceloni) i es construeix la cisterna del quadrant sud-occidental, amb el seu pou, alimentada pel curs d'aigua procedent del Puig Aigualler, on encara es conserva i puntualment es visita la mina d'aigua. El projecte era encara més ambiciós, ja que va incloure l'obertura d'un nou carrer que, diagonalment respecte de l'antiga trama urbana, permetia accedir a la nova

plaça terrassada i a la Catedral pel sud, i contemplar-les totes dues durant l'ascensió des d'una perspectiva marcadament escenogràfica. És aquesta i no cap altra la gènesi de les escales de la Pera. I encara es preveia la col·locació, al centre de la nova plaça, d'una font decorativa amb sortidors i petxines de pedra. Aquesta no va arribar a fer-se, en bona part a causa del plet que el 1526 interposaren els dominics contra el capítol tot al·legant que, en treure l'aigua de la deu de les Pedreres, la nova obra prenia als mendicants el cabdal que necessitaven. La manca de pressió devia impedir la culminació d'aquesta obra, però el que en resta és prou significatiu i un bon testimoni de les pretensions monumentals del capítol (*pro decore ecclesie*, justificava en aquesta circumstància el secretari capitular), en la línia de les que havien impulsat dos-cents anys abans el gran procés constructiu de la seu.

Tanmateix, les despeses del capítol en tals obres exteriors també il·lustren l'aturada d'aquesta empresa principal en les primeres dècades del període. Documentació de 1513 ens revela que el capítol s'havia més o menys resignat a habitar en un edifici eternament a mig fer, atès que s'havia acordat de pujar paret entre el que quedava de l'edifici romànic i el final del segon tram de la gran nau. Les obres feia més de mig segle que estaven aturades, i encara durant els tres primers quarts del segle XVI s'entretindrien en qüestions menors com ara la capella dels Doctors, la porta de Sant Miquel o la capella dels Claustres. Però la represa arribà amb el bisbe Benet de Tocco, qui el 1576 impulsà la continuació del tercer tram de la nau. El quart es culminà el 1606. El campanar s'iniciava el 1580 i el 1607 ja havia arri-

bat a la cornisa. Aquest impuls incloïa, optimistament, una primera pedra de la façana col·locada el 1606, que no havia de germinar: el 1680 es diposità i beneí una segona primera pedra que –aquest cop sí– donaria com a fruit una façana en obra pràcticament ininterrompuda fins el 1732. La dècada de 1690 veié dreçar-se l'escala monumental i els anys centrals del segle XVIII assistiren a la culminació del campanar. Les sales capitulars, que solucionaven una manca secular de la catedral, es construïen entre 1705 i 1728. Per assolir l'aspecte actual, a la seu només li mancava la galeria superior de la façana i les pesants arquivoltes de la porta dels Apòstols, que serien enllestides ja dins el tercer quart del segle XX. Així, doncs, de manera accentuada entre 1580 i 1610 i entre 1680 i 1750, l'activitat constructiva de la seu, amb les conseqüències econòmiques que hem glosat, reprengué el seu protagonisme dins la vida de la ciutat.

A això hi podríem sumar la continuïtat i fins i tot l'expansió de la presència urbanística del clergat catedralici dins la Força Vella, encoratjat sens dubte per la desaparició del call jueu a les darreries del segle XV. Acabem de comentar com la plaça dels Apòstols era ocupada per cases de canonges i beneficiats abans de la reforma del sector. A la banda superior de les noves escales de la Pera, com es veu avui encara, s'instal·laren vers 1560 les cases del canonge Celrà; a canvi, a inicis del segle XVIII, la construcció de les sales capitulars eliminava l'antic carrer a redós de la canònica, ple d'habitatges canònics. Però un retrat d'aquest barri vell, convertit pràcticament en barri canònic, en època moderna ens l'ofereix l'insubstituïble Sulpici Pontich, que vers 1736 computava un total de 46 cases útils vinculades al capí-

tol. A més de trobar-se en les zones ja esmentades en èpoques anteriors, d'aquestes 46 cases, diverses se situaven al carrer de la Força, altres a la zona de Sacsimort, una a la pujada de Sant Feliu i una altra al Mercadal. Algunes de les novament incorporades havien estat adquirides per compra d'un canonge o de la corporació, o bé per disposició testamentària del propietari. Les cases canòniques podien ser testamentàries o tornàries, és a dir, passaven de canonge en canonge segons un sistema basat en l'obligació de deixar la casa a un altre capitular o en la facultat de triar segons la posició en un torn establert. Com la quantitat de persones, la quantitat de propietats vinculades a la seu havia tendit a augmentar. Fixem-nos, a títol indicatiu, que en el cens de 1716 Boadas identificava dins de la Força Vella i tot l'exemple sud un 25,59% de propietats eclesiàstiques, amb un total de 164 cases. Evidentment, la proporció, ja prou alta, seria molt major si consideréssim només la ciutat antiga.

Però el moviment econòmic protagonitzat pels capitulars no s'esgotava en l'activitat constructiva. La fundació d'aniversaris també facilitava la reinversió dels estalvis en la sustentació dels clergues successors en la corporació. Altres vies de solució per a l'estalvi obligat dels canonges tenien un marcat caràcter assistencial, tot complementant les antigues iniciatives ja comentades en un àmbit que, progressivament, anava escapant a les mans eclesiàstiques en general i catedralícies en concret. Diversos clergues de la catedral dotaren causes pies, que començaren a créixer en gran manera els segles XVI-XVII, amb la finalitat de dotar donzelles i sufragar estudis de nois de les pròpies famílies. Per exemple, el canonge Josep Sala instituï a la seva mort

el 1731 una causa pia per a dotar donzelles de Girona i per als malalts de l'Hospital. En aquest sentit, cal recordar que les rendes (i amb això la pròpia existència) de les antigues institucions de caritat o almoines deponents de la seu serien refoses pel bisbe Tomàs de Lorenzana en el seu nou Hospici, avui la Casa de Cultura, el 1774. Desapareixia una línia d'iniciatives de caritat pública que havia estat pròpia, en exclusiva, de la catedral.

I una altra sortida vàlida per als estalvis del clergat catedralici era el patrocini d'obres artístiques vinculades a la seu. Els canonges sufragaren, a títol personal, el renovellament de bona part del mobiliari litúrgic i la refacció d'alguns espais de la catedral. El 1519, el canonge Narcís Simon contractava el retaule de Santa Helena; el 1594, el canonge Baldiri Galí pagava un nou retaule a la capella de Tots Sants; el canonge Antoni Adroher reféu la capella de l'Esperança cap a 1627; l'ardiaca Baldiri Vergonyós finançava un nou retaule de santa Caterina el 1640; Agustí Prats, el 1683, sufragava el retaule de la Gregoriana; Ignasi Bofill encarregava el retaule dels sants Iu i Honorat el 1709; Josep Xambó inicià el 1705 l'aula capitular; Miquel Català sufragà la construcció i daurat (1715-1720) de l'altar de sant Miquel; Cristòfol Pagès, el dels Dolors (1717), i Jaume Codolar, el de l'Anunciació (1710). Manuel Gaietà Ferrer renovà vers 1725 l'altar de sant Rafael i Narcís de Font féu instal·lar un nou retaule de sant Narcís a la capella de sant Andreu, amb pintures d'Antoni Viladomat (1724-1727). El 1777, Isidre d'Orteu dotà la capella de Sant Jordi d'un nou retaule dedicat al seu sant patró, i Francesc Regàs simplement renovà el de la capella de Santa Anna. Hi hagué altres promocions, com

la del retaule del Corpus per la confraria homònima a partir de 1561, i ens deixem altres notícies; tampoc podem oblidar que moltes d'aquestes obres en substituïen d'anteriors, que també havien estat patrocinades per clergues catedralicis. Però la llista, una mica prolixa, serveix per testimoniar aquesta voluntat d'evergetisme, especialment accentuada entre 1710 i 1750. Despeses que poden ser certament qualificades de sumptuàries, però que ens han proveït de rellevants conjunts artístics. I que també tenen, indubtablement, un lligam amb la memòria pública dels promotors. Molts d'ells feren incorporar als peus del retaule les armes pròpies, en les quals es reflecteix molt sovint de manera parlant o a voltes jeroglífica, el nom del llinatge. Armes semblants, timbrades ordinàriament amb el capell canonical, també apareixen profusament en les làpides d'aquests segles que ornem les galeries claustrals i, d'ençà del segle XVII, també el paviment de la nau de la catedral. Aquestes darreres han estat estudiades per Antón i Jiménez i encara més darrerament per Josep M. Marquès. Amb aquestes obres, la catedral mantenia, de passada, la seva funció com a lloc d'aprenentatge no reglat i d'aparador de la memòria.

La corporació de la qual formaven part aquests homes mantenia la seva estructura bàsica, tanmateix amb alguns canvis que cal esmentar. Ja hem parlat de la vuitena dignitat afegida a finals del segle XVI, però potser la modificació més significativa fou l'equiparació final, el 1520, dels 12 antics preveres del capítol a canonges de ple dret, que tot i així reberen l'apel·latiu de "presbiterals" (per contraposició als 24, que eren diaconals) i estaven alliberats de l'obligació de noblesa; malgrat l'equiparació, patien d'un cert

complex d'inferioritat, si es pot dir així. Entre aquests canonges es repartiren alguns oficis específics derivats de les preocupacions tridentines, com el penitencier (per a les confessions) o el canonge teòleg o doctoral (per emetre informes de caràcter jurídic). La corona s'aproprià canongies a fi de pagar la nòmina a càrrecs de fora de la catedral; una, per a la Inquisició des de 1559, i una altra, al segle XVIII, per a un professor de la Universitat de Cervera. Aquesta darrera disposició donà a Girona alguns canonges il·lustres, com ara el benemèrit Francesc Dorca i Parra el 1778, que procedia per cert d'una família d'apotecaris amb antecedents dins el capítol. I aquesta darrera mesura coincidí amb una recuperació de la volada intel·lectual i política de la corporació a les darreries de la centúria. Però l'accés normalitzat de la noblesa local i, cada cop més, del patriciat urbà al capítol s'havia d'interrompre amb el concordat de 1753, pel qual tots els drets de nomenament a canongies (i beneficis que no fossin de patronat familiar) passaven a disposició del rei, excepte un ardiaconat simbòlic, que restà a disposició del Papa. Pel que fa als beneficiats, s'assolí durant el període el nombre màxim de 140. Si hem de fer cas als comptes en què es basava la reforma del clergat catedralici organitzada en el concordat de 1851, la catedral de Girona, amb 185 persones assignades, havia estat fins llavors la més poblada de la monarquia hispànica i la cinquena en nombre de canonges, darrere de Santiago (46), Palència (45), Toledo (40) i Sevilla (40). Sobretot en tres d'aquests casos, la relació entre la seu arquebisbal, la ciutat i el nombre de canonges fa que la situació de Girona quedi encara més magnificada quant al pes del fenomen catedralici.

La conflictivitat dins un col·lectiu tan poblat i en aquell context sociocultural estava garantida, seguint la línia dels segles anteriors. A banda de la divisió entre presbiterals i diaconals, cal recordar les que s'establiren entre canonges i dignitats, que dugueren a la constitució d'un col·legi propi d'aquestes darreres al segle XVIII, i fins i tot situacions gairebé de persecució de determinats dignataris, com explica Montserrat Jiménez en el seu estudi sobre la catedral setcentista. Les tensions entre canonges i beneficiats tingueren versemblantment com a punt crític la impossibilitat per part dels darrers de rebre i administrar fundacions d'aniversaris exclusives; aquesta mena de microcisma que caldria investigar amb profunditat es materialitzà, entre 1724 i 1729, en l'edificació d'una nova església exclusivament per als beneficis de fundació particular de la seu, situada a l'altra banda del portal de Sobreportes: la de Sant Lluç, amb un magnífic retaule de Jacint Morató que ha estudiat Teresa Avellí. Sant Lluç, doncs, és un altre impacte indirecte de la seu a la ciutat.

De cares enfora, la relació del capítol amb altres estaments religiosos també va tenir episodis tempestuosos. La relació amb els bisbes va ser més o menys fluïda; el nomenament reiterat de vicaris generals *de gremio* per part dels bisbes, especialment fins a la reserva de designació reial de 1753, és testimoni de la pressió que podia exercir el capítol sobre aquesta parcel·la del poder episcopal, majoritàriament amb èxit, com ha demostrat Josep M. Marquès. Però els conflictes es plantejaren també amb altres col·lectius religiosos, d'entre els quals, també en termes de continuïtat, la col·legiata de Sant Feliu és la coprotagonista més des-

tacada. Només a partir de l'obra publicada (Pujades, Roig i Jalpí, Relles) i de Pontich podem conèixer amb cert detall algunes de les ocasions en què s'enfrontaren les dues corporacions, a inicis del segle XVI (1517) i, assenyaladament, dins el segle XVII (1603-1609, en què sembla que hi hagué violentes discussions en públic, dins el cor de la col·legiata, i 1647-1648). Aquests enfrontaments es manifestaven en qüestions de prerrogatives, drets i obligacions mútues, i cal notar com un dels arguments principals que estava en discussió era la primacia en la catedralitat d'una o altra església. I a la segona meitat del segle, les discussions aïrades al cor es traduïren en tinta: a l'entorn de la catedralitat va pivotar la disputa entre el mínim Joan Gaspar Roig i Jalpí i el jesuïta Onofre Relles entre 1678 i 1680, durant la qual el primer, finançat pel capítol catedral, aconseguí assentar la tesi que Santa Maria havia estat la catedral única i primigènia, considerada intocable fins fa relativament poc temps.

I tant o més que amb els canonges de Sant Feliu, els capitulars de Santa Maria s'enfrontaren repetides vegades amb el seu antagonista civil per excel·lència: el Comú de la ciutat. De fet, cercar al *Repertori per alfabètic* de Pontich l'entrada "ciutat" significa topiar amb un llistat que majoritàriament inclou plets i disputes. Sovint aquestes tenien una motivació econòmica, a més de jurídica: durant tots dos segles XVI i XVII, es perllongaren els conflictes sobre l'exempció del dret de barra per als béns dels capitulars i, especialment, a l'entorn de les cooperatives del capítol (fleca, carnisseria, peixateria, neu), acusades del que avui anomenaríem "competència deslleial" quan hi compraven els no eclesiàstics; cautelarment, solien rebre el flequer, el carnisser o el

peixater de torn. D'altres oposicions eren purament de naturalesa protocol·lària o reivindicativa, com la concòrdia frustrada de 1657, en què entre les sol·licituds del Comú hi havia la de seure dins el presbiteri de la catedral, com es feia a Barcelona i a Sant Feliu. Els canonges s'hi negaren invocant els decrets de la Congregació de Ritus, i per aquest punt se n'anà en orris la concòrdia. La protesta dels jurats consistí a no voler dur, com era costum, les vares del tàlem en la processó de la Minerva, i així seguiren interminables intercanvis de desaires. En algunes circumstàncies les disputes arribaren a ésser greus. És el cas de l'obertura del portal de Sant Cristòfol, en principi sota la guarda del capítol i proveït del privilegi reial de ser el primer d'obrir-se i el darrer de tancar-se en cas d'urgència. Per raó d'una amenaça de pesta, el 23 de setembre de 1591 un escamot dirigit per un jurat féu tancar el portal i espatllar-ne les frontisses; els canonges van protestar i exigiren fer obrir el portal, per tornar-lo a fer tancar ells tot seguit. Mentre es tractava *al amigable* la reparació, un altre jurat amb gent armada foragità la guàrdia que el capítol hi havia posat, i això motivà l'excomunió immediata dels quatre jurats, els quatre verguers, els dos advocats i el síndic de la ciutat. Mentre l'obra pagava la porta, el Ferial començava a pagar les despeses d'un plet que s'allargaria fins 1599 i resultaria en la derrota dels capitulars i la pèrdua dels drets sobre el portal.

Al costat d'aquesta conflictivitat endèmica no falten tampoc les ocasions de col·laboració, citades en la mateixa font. En primer lloc, en les circumstàncies greus que realment ho requerien, com fou el cas dels nombrosos conflictes bèl·lics del segle XVII. En el setge de 1653, el capítol contribuí en

la construcció de dos fortins amb la mateixa quantitat que la ciutat, donà la seva plata per fer moneda i, en fi, *de totes maneres concorregué a la defensa, que fou gloriosa en aquest siti*. El mateix va succeir el 1673 i 1675, o durant les darreres dècades del sis-cents, o encara al llarg del segle XVIII, durant la Guerra de Successió o, com acaba de descriure ben recentment Jiménez, durant la Guerra Gran. Se citen també moltes col·laboracions en temps de *contagi*.

Precisament en aquestes circumstàncies especialment adverses, el capítol, la més important de les corporacions religioses urbanes, podia oferir el seu ajut a la ciutat des de les seves possibilitats específiques: les litúrgiques. En el context de la religiositat barroca, la gran litúrgia pública era també essencial per a la vida ciutadana, tant per a les ocasions ordinàries (com la processó de Corpus, que resseguia i implicava tots els indrets de la topografia religiosa gironina) com, especialment, en relació a aquells esdeveniments que demanaven una atenció especial. El capítol organitzava rogatives en temps de guerra, per exemple el 1542; també, el 1639, s'encarregà dels funerals públics pel capità Desbach i l'alferes Ferrer, gironins que havien mort a Salses. I la implicació no s'oferia només en ocasions luctuoses: el 1679, a petició de la ciutat, el capítol va organitzar la benedicció de l'església de l'Hospital de Santa Caterina, acabada de construir gràcies a donacions de l'ardiaca Cassart. Però cal admetre que tot i que la funció de la seu adquiria en aquestes circumstàncies ressons cívics, en la pràctica religiosa i devoció quotidiana de la ciutat, dels seus col·lectius i dels seus habitants, altres institucions religioses els anaren passant davant, com ja detectàvem en el període ante-

rior: franciscans, dominics (el Roser), carmelites, jesuïtes, agustins, caputxins (les Quaranta Hores, des de 1580)... oferien propostes espirituals més “a la moda”, sobretot a partir de Trento. I en relació amb elles, sovint amb vinculació directa, prenia nova forma el món de les microinstitucions religioses, que adquirien un biaix devocional: confraries, germandats i terços ordes. Totes aquestes innovacions eren signes del que s’anava escapant de les mans de la Catedral.

La conflictivitat, doncs, era com hem dit endèmica en aquest context i enfrontava tota mena de col·lectius urbans, que de fet estaven integrats tot sovint per persones de la mateixa extracció social. Per això, sobretot en el món del barroc, cal relativitzar la importància de la majoria d’aquests enfrontaments i ponderar-los amb els casos prou freqüents de col·laboració com els exemples que acabem de citar en relació a la catedral. Tals exemples, al nostre entendre, aconseguen mostrar que el capítol, tot i ser efectivament gelós dels seus privilegis, no es desentenia de la vida ciutadana i s’hi implicava, quan calia, tant com calgués. Però d’altra banda, aquest zel protocol·lari s’ha de situar en un rerefons global, si es vol de certa nostàlgia, davant una subtil però progressiva pèrdua de preeminència dins la ciutat.

Cloenda

A partir d’una situació inicial de poder públic gairebé complet i exclusiu, al llarg de mil anys l’autoritat de la catedral en l’àmbit urbà va patir una sèrie de transformacions que hem mirat de glossar (poder públic compartit, potència econòmica i jurisdiccional, antagonisme institucional, presència simbòlica); en termes generals, es pot dir que la tendèn-

cia fou a la baixa, encara que amb poderoses resistències, fins a arribar de potència a presència, si ens és permès de manifestar-ho amb dos mots. Des d'un punt de vista econòmic i sobretot simbòlic, no es pot negar un pes específic de la institució dins la ciutat, mantingut al llarg dels segles en major o menor mesura, i tangible encara, a través de les transformacions arquitectòniques i urbanístiques que han deixat una petja indeleble tant en la forma de Girona com en l'imaginari dels gironins. De fet, el resultat perdura avui en la retina dels visitants: no es pot negar que aquesta presència encara és ben notòria.

Tot el món que hem descrit, però, i el marc global de comportament que observàvem, havien d'acabar-se al segle XIX, amb la fi de l'antic règim i de la gran condició propietària de l'Església, en un nou context polític, social i econòmic, al qual s'haurien d'adaptar les relacions entre catedral i ciutat. Un nou marc en el qual aquests signes de l'antiga potència, omnipresents i perennes, esdevenien les relíquies d'un *status quo* que uns volien desterrar definitivament i d'altres potser desitjaven restaurar amb nostàlgia. Però això ja transcendeix els nostres límits. Tanmateix un fil –a vegades prim, però present malgrat tot– uneix aquella primera església (sub)urbana amb les diferents “catedrals” que ens han anat sorgint en aquest periple, i encara més enllà, amb la seu d'avui i la del futur: la condició de lloc de culte i de pregària dels cristians de Girona, inalterable en la seva diversitat de formes al llarg dels segles.

Bibliografia

- ALBERCH, X. I BURCH, J. (coords.), *Història del Gironès*, Girona: Diputació, 2002.
- ALBERCH, R. I CASTELLS, N., *La població de Girona*, Girona: IEG, 1985.
- AMICH, N.M., *Les terres del nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardoantiga (segles IV-VII). Les seus episcopals de Girona i Empúries i el culte a Sant Feliu de Girona a l'antiguitat tardana*, Girona: IEG, 2006.
- ANTÓN, J. I JIMÉNEZ, M., *La memòria de pedra. Les làpides sepulcral del pla de la catedral de Girona*, Girona: Diputació, 2005.
- BATLLE, L. *La cultura a Girona de l'edat mitjana al renaixement*, Girona: IEG, 1979.
- BOADAS, J., *Girona després de la Guerra de Successió. Riquesa urbana i estructura social al primer quart del segle XVIII*, Girona: IEG, 1986.
- BUSQUETS, J., *La Catalunya del barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona: PAM, 1994 (2 vols).
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M. I SAGRERA, J., *La ciutat de Girona l'any 1535*, Estudis d'Història Urbana 2, Girona: Ajuntament, 1995.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M. I SAGRERA, *Girona comtal i feudal*, Quaderns d'Història de la Ciutat, Girona: Ajuntament-Diputació, 1996.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M. I SAGRERA, *La ciutat de Girona en la 1a meitat del segle XIV*, Estudis d'Història Urbana 3, Girona: Ajuntament, 1998.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M. I SAGRERA, *El sector nord de la ciutat de Girona. De l'inici al segle XIV*, Estudis d'Història Urbana 4, Girona: Ajuntament, 2000.

- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M. I SAGRERA, *Girona, de Carlemany al Feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval (I)*, Estudis d'Història Urbana 5, Girona: Ajuntament, 2003.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M. I SAGRERA, *Girona, de Carlemany al Feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval (II)*, Estudis d'Història Urbana 6, Girona: Ajuntament, 2004.
- CLARA, J., *Introducció a la història de Girona*, Girona: CCGE-dicions, 2004.
- DIVERSOS AUTORS, *La catedral de Girona. L'Obra de la Seu*, Barcelona: catàleg d'exposició, 2003.
- FREIXAS, P., *L'Art Gòtic a Girona*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1983.
- FREIXAS, P.; NOLLA, J.M.; PALAHÍ, L.; SAGRERA, J. I SUREDA, M., *Redescobrir la seu romànica. Els resultats de la recerca del projecte Progress*, Girona: Ajuntament, 2000.
- FREIXAS, P.; NOLLA, J.M.; SAGRERA, J. I SUREDA, M., «La seu, promotora urbanística. Les escales de la Pera», Girona: *Annals de l'IEG XLV*, 2004, p. 283-298.
- FREIXAS, P.; NOLLA, J.M.; SAGRERA, J. I SUREDA, M., «La façana gòtica de la catedral de Girona», *Locus Amoenus*, en premsa.
- GARCIA, G., «Excavacions a la Plaça de la Catedral de Girona», *VII Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, La Bisbal: 2004, p. 347-354.
- GARCIA, G.; NOLLA, J.M.; PALAHÍ, L. I SUREDA, M., «Excavacions als soterranis de la Catedral de Girona», *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses: 2002, p. 285-292.
- GUILLERÉ, C., *Girona al segle XIV*, Barcelona: PAM, 2003 (2 vols).
- JIMÉNEZ, M., *L'església catalana sota la monarquia dels borbons. La catedral de Girona en el segle XVIII*, Barcelona: PAM, 1999.

- JIMÉNEZ, M., *Girona, 1793-1795. Guerra Gran i organització política a la Monarquia dels Borbons*, Girona: Ajuntament, 2007.
- LLUCH, R., *Els Remences: la senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona: Documenta Universitaria, CRHR-UdG, 2005.
- MARTÍ, R. (ed.), *Col·lecció diplomàtica de la seu de Girona*, Barcelona: Fundació Noguera, 1997.
- MARQUÈS, J.M. (ed.), *Cartoral, dit de Carlemany, del Bisbe de Girona*, Barcelona: Fundació Noguera, 1993 (2 vols).
- MARQUÈS, J.M., «Carreres dels col·laboradors dels bisbes de Girona 1600-1774», Girona: *Annals de l'IEG* (XLI), 2000, p. 125-178.
- MARQUÈS, J.M., «La iglesia de Gerona», *Historia de las Diócesis Españolas. Barcelona, Terrassa, San Feliu de Llobregat, Gerona*, Madrid: BAC, 2006, p. 461-683.
- MARQUÈS, J.M., *Inscripcions i sepultures a la Catedral de Girona*, en premsa.
- NADAL, J.; FREIXAS, P.; JIMÉNEZ, M.; NOLLA, J.M. I ROURA, G., *La Catedral de Girona. Una interpretació*, Barcelona: Lunewerg, 2002.
- NONÓ, B., *Aquí es redacten i esculpeixen inscripcions. Aproximació al corpus epigràfic de la ciutat de Girona*, Girona: IPAC-UdG, 2003.
- ROURA, G., *Girona carolíngia, del 785 a l'any 1000*, Quaderns d'Història de la Ciutat, Girona: Ajuntament-Diputació, 1987.
- ROURA, G., «L'escriptorium de la catedral de Girona», Girona: *Annals de l'IEG* (XLV), 2004, p. 59-68.
- SANZ, A.L., «La formació del patrimoni de la Catedral de Girona», *Jornades d'història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella i Forgas*, Girona: Patronat Francesc Eiximenis, 1987, p. 131-143.
- SOBREQUÉS VIDAL, S., *Joan Margarit i Pau. La tràgica fi de l'edat mitjana a Catalunya*. Barcelona: 2006.

- SOBREQUÉS VIDAL, S., I SOBREQUÉS CALLICÓ, S., *La guerra civil catalana del segle xv*. Barcelona: 1972 (2 vols).
- SUREDA, M. «Dos itineraris litúrgics per la Girona medieval i moderna», Girona: *Annals de l'IEG* (XLII), 2001, p. 281-303.
- SUREDA, M., «La catedral de Girona, matèria històrica. Historiografia a l'entorn de la seu», Girona: *Annals de l'IEG* (XLV), 2004, p. 69-112.
- SUREDA, M., «Altars, beneficis i arquitectura a la seu de Girona (993-1312)», Girona: *Annals de l'IEG* (XLV), 2004, p. 667-678.
- VICTOR, S., *La construcció i els seus oficis a la Girona del segle xv*, Girona: Ajuntament, 2004.
- VILLAR, J., *Les pabordies de la Catedral de Girona*, Treball de recerca inèdit, Girona: UdG, 1997 (2 vols.).

Xavier Solà i Colomer

**L'ESGLÉSIA A LA CIUTAT DE GIRONA:
DE LA REFORMA CATÒLICA DE MITJAN
SEGLE XVI AL REFORMISME EPISCOPAL
DE FINALS DEL SEGLE XVIII**

L'estudi de l'Església de la ciutat de Girona a l'època moderna, en una cronologia tan àmplia i dilatada, obliga a fer un esforç de síntesi considerable, pels múltiples esdeveniments i fenòmens que s'hi desenvolupen tan diferents entre si. Un període que s'obre amb el Concili de Trento i l'aplicació de la Reforma Catòlica, que s'allarga en els dos segles posteriors, i conclou amb la tímida arribada de la Il·lustració amb el bisbe Lorenzana. La situació estratègica de la ciutat i els anys de guerra són fonamentals per entendre aquest procés, sobretot per les ruptures que provoca en les pràctiques religioses, per les pèrdues humanes i materials (destrucció d'edificis), o bé pels canvis polítics que repercuteixen en les eleccions dels bisbes (en temps de la Casa d'Àustria l'elecció segueix la tradició medieval i amb els Borbons, la monarquia s'imposa sobre l'Església, el que s'ha anomenat "Església d'Estat").

Girona era una ciutat amb un enorme poder eclesiàstic, dividit entre dos caps visibles, i que a voltes que es relacionen pacíficament i més sovint amb bel·ligerància i rivalitat: la mitra o els bisbes, i la catedral o el capítol de canonges. Les parròquies, els vells monestirs i els nous convents atenien a la gran massa de fidels, els feien partícips de confraries i processons, i els enquadraven en una estructura social i territorial ben definida.

Els homes i els llocs: religiosos, parròquies, monestirs i convents

En els segles XVI-XVII, Girona era una modesta ciutat episcopal, amb 6.000 habitants escassos, poc més de 500

n'eren clergues regulars i seculars (que representen el 10%). Les catorze comunitats conventuals (10 d'homes i 4 de dones) eren força nombroses: la més gran era la de Sant Francesc amb 60 frares, més 20 novicis i estudiants; seguia Sant Domènec amb 40 frares, Santa Clara amb 30 monges, el Carme amb 25 frares, els carmelites descalços i els jesuïtes eren uns 24 cadascun, la Mercè amb 16, i per últim, Sant Pere amb 12 monjos.

A principis del segle XVIII (1719), mentre la població s'havia estancat (4.650 habitants), havia augmentat el nombre d'eclesiàstics, junt amb els seus familiars, fins a 707 (15%). Un xifra considerable si es vincula a la percepció de rendes agràries, la gestió de béns immobles, l'exempció de pagaments fiscals, i alhora com a àvida consumidora d'articles artesanals (peces d'orfebreria i robes litúrgiques), metalls, impremta, construcció o d'aliments (Puigvert, 1996); per exemple, sabem que compraven neu del Montseny i Guillerries –1619– i que gaudien de carnisseria pròpia –1632– (Arxiu Diocesà de Girona, Registre de Lletres). Posseïen entre el 14 i 25% de les finques urbanes del Barri Vell. Les institucions propietàries més grans eren la Seu i Sant Feliu, seguides de lluny pels jesuïtes i el Mercadal, juntament els canonges i certs preveres com a propietaris laics i privats (Boadas, 1986: 26-29). Dins el grup de clergues seculars destaquen els beneficiats: només a Sant Feliu n'hi havia 44 i a Sant Pere eren 6. Els censos de finals del segle XVIII, aporten dades similars: 8.014 habitants el 1787, n'eren un 12% de clergues regulars (297), seculars (330) i personal associat.

Aquesta gran densitat de població religiosa es distribuïa per la ciutat en parròquies, convents i monestirs; per això,

sovint, en generava una conflictivitat degut a la pràctica sacramental. Aquesta unió i divisió de poders eclesiàstics fa qüestionar, precisament, el seu caràcter unitari, i en potencia la fragmentació. La ciutat de Girona disposava de cinc parròquies, a l'ombra de la catedral que també desenvolupava funcions sacramentals, creades a l'època medieval, amb els seus rectors respectius. Totes elles estaven dins les muralles (*intra muros*), cosa que provoca una separació física evident amb la resta de territori, i que avui, han quedat incloses dins l'expansió urbana de la ciutat. A diferència d'altres ciutats, i de les zones rurals més que res, només coneixem parcialment l'administració laica de les parròquies de la ciutat de Girona, o sigui, les seves obreries. És el cas de l'església de Sant Feliu, estudiat per Josep Clara i Josep M. Marquès, que tenia una obra administrada per un canonge (l'obra eclesiàstica), i que al segle XV se'n creà una de paral·lela, l'obreria laica, on els feligresos poguessin participar (Clara i Marquès, 1992:17). Així ho fan en dos moments i en obres cabdals: en l'encàrrec de la façana, comptant amb la intervenció dels capitulars (1601-10), i en la promoció de la capella de la Passió i Mort (1665). També sabem que al Mercadal, el 1721, es prengué registre de les ordinations sobre l'elecció dels seus obrers i l'administració dels altars.

Sant Feliu era la parròquia major o primera, que al mateix temps va ser col·legiata (fins el 1806), i on hi anava la majoria de gent instal·lada fora la muralla. La seva administració corresponia a un abat i capítol, amb quatre dignitats pertanyents a la catedral, quatre canongies i moltíssims beneficiats. Les altres tres parròquies, més petites, acollien

els fidels en menor mesura. Santa Susanna del Mercadal és la següent en importància, a la riba esquerra de l'Onyar, dins la muralla. Sant Nicolau, que depenia del monestir de Sant Pere de Galligants, atenia les necessitats del burg de Sant Pere. Sant Martí Sacosta primer va ser església agustiniana i després va ser unida a la parròquia de la catedral el 1592, i deixa de tenir funcions parroquials. I per últim, Santa Eulàlia Sacosta o Santa Llúcia, prop de Sant Pere, era la parròquia de Campdorà amb la seva part urbana (Busquets, 1994: 586-588). Les sèries de llibres sacramentals, des temps pretridentins –dipositades a l'Arxiu Diocesà–, demostren la seva vitalitat parroquial.

Els cementiris, al costat d'aquestes parròquies i dins les muralles, es veuran desbordats en conjuntures bèl·liques o de pestilències, manifestant problemes d'espai, higiene i salubritat; i no serà fins al 1794 que es farà la petició d'un nou cementiri fora la ciutat, cosa que no té lloc provisionalment fins al 1809 (amb la Guerra del Francès), al costat del monestir de Sant Daniel, i el 1829, al veïnat de Vila-roja (Pelayo, 2001: 79-84).

No podem deixar de banda les nombroses capelles i ermites, escampades dins i fora de la ciutat de Girona, obertes al públic (Marquès, 2000a: 83-88). Els canvis urbanístics de la ciutat, la falta de recursos i personal per mantenir-les, o el posterior impuls tridentí, fa que es transformin gradualment, s'abandonin, s'enderroquin o modifiquin de lloc *a posteriori*: Sant Genís de Mercadal (citada el 974, demolida el 1604), Sant Just (extramurs, prop de Sant Feliu, possiblement és la capella de Sobreportes, 1020), Santa Maria de les Puelles (1020; quan s'hi construí el seminari –casa

Pastors—, es va traslladar a Sant Feliu), Sant Salvador (de la torre Gironella, 1273), Sant Jaume de Pedret (situada prop de l'hospital de leprosos, 1329, i el 1499 s'ajunta amb la Sant Llàtzer, que era dins l'hospital), Sant Cristòfol (1348, i demolit el 1719), Sant Mateu de l'Almoina (1357), Sant Miquel (dins la casa de la vila, 1454) i Sant Amador (1433).

Durant els primers segles de l'època moderna subsisteixen vells monestirs i convents (benedictins, dominics i franciscans), en detriment dels nous ordes que s'introdueixen a la ciutats, més actius i participatius en la vida ciutadana. Els mendicats s'havien establert a Girona els segles XIII i XV: els franciscans (el 1222 i destruït el 1835); els dominics (1253, avui Facultat de Lletres de la Universitat, amb teòlegs i predicadors famosos: Antoni Vicenç Domènec conegut pel seu *Flos Sanctorum o historia general de los santos y varones ilustres en santidad del principado de Cataluña* –1602–; Narcís Camós amb el *Jardín de Maria* –1657–, i també pel panegíric d'un company *Compedio de la vida y costumbres del venerable Fray Dalmacio Ciurana* –1699–), els mercedaris (1234, amb convent el 1326; avui Escola Municipal d'Art) i carmelites (1292) i les clarisses (1319).

De monestirs benedictins n'hi hagué tres: Sant Pere de Galligants, al nord de la ciutat i cap del burg de Sant Pere, disposava d'un abat i d'una comunitat més aviat petita (Calzada, 1983). El 1592, li foren unides les rendes i els priorats de Sant Miquel de Fluvià i Sant Miquel de Cruïlles, cosa que testimonia la relativa pobresa del monestir. Al segle XVIII, tenia 3 monjos (paborde, sagristà i almoiner), 3 monjos simples, 6 beneficiats (que assistien al cor amb els monjos) i 2 capellanies, a més de la vicaria de Sant Nicolau.

Sant Daniel era un monestir de monges situat extramurs, a la vall de Sant Daniel o de Galligants. A principis del XVII, va ser reformada la dissoluta vida comunitària, malgrat els intents previs (cas de la noble Joana de Copons, acusada de nepotisme). Durant els fets de 1640, els seus habitants s'hagueren de refugiar a Sant Pere, i el seu monestir va ser usat com a caserna pels soldats francesos, que el van arruinar per molts anys (Zaragoza, 2004: 327-329). El 1492, s'estableix al barri del Mercadal el monestir cistercenc de les Bernardes, al costat de Santa Susanna, utilitzant-ne i aprofitant-se de la seva església parroquial (Mirambell, 1992). El segle XVII, va ser depriment: després de morir l'abadessa el 1672, només quedaren dues monges residents, i se'n reclamaren de Vallbona.

En els darrers anys del segle XVI i a primers del XVII, assistim a una segona i forta onada expansiva i difusora de nous ordes, gairebé tots masculins, que busquen a les ciutats un lloc d'arrelament: caputxins (1581), jesuïtes (1585), agustins (1586), carmelites descalços (1591), i mínims o frares de sant Francesc de Paula (1611). I, el 1630 s'instal·larien les caputxines a Sobreportes (on romanen fins avui en dia).

Aquí ens hem de preguntar (tal com havia passat a Barcelona i Moià, Puigvert, 2001: 49-52) sobre el grau d'hostilitat generada per l'elevat nombre d'ordes, per la competència directa produïda entre elles degut a les diferents jurisdiccions, a la captació/pèrdua de feligresos, a la fundació d'aniversaris o a les almoines que hi deixen, o la intervenció directa en els conflictes bèl·lics (sobretot dels priors i frares), encarada en diferents direccions: entre nous i vells

ordes, entre els ordes i les parròquies, entre els ordes, la catedral i el bisbe, i entre els ordes i la ciutat. A més, no tots ells aconsegueixen sortir-se'n econòmicament, símptoma, tal vegada, de la seva debilitat interna però també conjuntural; així ho semblen els carmelites descalços que demanen se'ls apliqui el producte de la pesca successivament el 1613, 1614 i 1615; o les quarteres de blat anuals que l'Almoina del Pa (pertanyent al capítol) ha de lliurar regularment a les clarisses entre 1588 i 1597 i de 1623 i 1652; la necessitat temporal de les monges de Cadins i les clarisses (1712) i les beates de Sant Domènec (1716) d'abandonar Girona per manca d'aliments, i per últim, la llicència de les caputxines per acaptar arròs i altres caritats a l'Empordà el 1727 (ADG, Registre de Lletres).

Per altre costat, diferents exemples demostren que la convivència no sempre és pacífica i tranquil·la. Tenim un "Memorial sobre la causa que es contraverteix entre los Pares de Sant Domingo de Gerona, y los Pares de la Compañía de dita Ciutat", el 1625 (Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms, núm. 268) i una súplica reial als priors dels convents gironins que mantinguin el dret dels jurats a seure en lloc preferent, el 1689 (BC, Fullets Bonsoms, núm. 2326). També el bisbe es vol imposar sobre els ordes; per exemple quan obliga a assistir als concilis provincials als abats, tal com féu Santjust el 1625 amb l'abat de Sant Pere de Galligants i la resta de monestirs. Els ordes desenvoluparen insistents missions de revitalització, per exemple, a través d'acaptadors d'almoines o amb predicadors famosos, com la de Francesc Castell, prior dels carmelites, el 1614, a diferents parròquies, per tal de "captar" fidels i ins-

criure confreres per a les seves confraries del Carme i Sants Cosme i Damià o la “*Oración panegyrica a la fiesta de la conmemoración solemne de la Virgen Santísima del Carmen*”, dita el 16 de juliol de 1676 (BC, Fullets Bonsoms, núm. 1307).

Els segles XVI i XVII

La Reforma Catòlica: els bisbes “tridentins”

Els bisbes gironins de la segona meitat del segle XVI estan plenament imbuïts per l’esperit del Concili de Trento, ja que han sortit reforçats en el seu poder (Fernández Terricabras, 2000). En alguns episcopats anteriors ja percebem una intenció de reforma: pensem en Guillem Ramon Boil (1508-32) i Joan de Margarit i Pau (1534-54; Marquès, 2006: 547-551). Ens trobem davant de personatges eminents, amb una gran formació teològica i una enorme missió pastoral, que podem anomenar ‘bisbes tridentins’, del Concili i post-Concili, o també ‘bisbes ideals’ de la Contrareforma, a saber: Arias Gallego, Pere Carlos, Benet de Tocco, Jaume Caçador i Francisco Arévalo de Zuazo. Malgrat que Girona podria ser considerada una petita diòcesi de pas en el seu *cursus honorum*, amb rendes baixes (semblants a Urgell, Vic, Solsona i Elna, i que el capítol de la catedral gairebé igualava), trobarem que tots ells s’hi abocaran amb zel i dedicació. La recerca entorn d’ells, i més que res el seu pas per Girona, resta oberta en múltiples aspectes.

Ens ells recau un enorme pes específic, l’aplicació dels decrets tridentins a la seva diòcesi, que han de saber transmetre als rectors i feligresos (Solà, 2005); vegem-ho com

ho fan en una ciutat, amb dos pols d'oposició: un d'extern, la Corona, i l'altre intern, el capítol. Per una banda, seran decisives les intromissions del rei Felip II en els concilis provincials (tal com passà amb el Concili Tarraconense de 1564, on els bisbes catalans intentaren fer valer, inútilment, la seva autonomia); però no gens en els sínodes diocesans gironins, on el bisbe es reunia amb els rectors, essent convocats assíduament a l'època medieval i moderna (Bueno, 2000). Per altra banda, l'enfrontament amb el capítol catedralici gironí, ben organitzat i jerarquitzat, esdevindrà un tema recurrent a l'època moderna, reaccionant en contra del reafirmament de l'autoritat episcopal, per la submissió d'uns a altres, per la introducció d'uns decrets estrictes i pautes de comportament que consideren alienes i injustificades, o pel repartiment dels recursos eclesiàstics de la diòcesi. N'és un bon exemple la protecció reial que els bisbes busquen per lluitar contra el capítol, tal com féu Jaume Caçador que, per cobrar 700 ducats anuals de renda, s'adreçà al rei *“a quien como a patrón toca el principal y mayor interés, que los obispos no somos más de usufructuarios”* (Fernández, 2000: 186). Trobem, doncs, que la majoria de bisbes es mostren bel·ligerants amb el capítol (Carlos, Caçador, Montcada, Santjust, Cardona, Fageda, Balmaseda, Pontic), i d'altres que se'n distancien o eviten l'oposició (Zuazo, Reart, Dou).

Arias Gallego, essent bisbe de Girona (1556-65), va prendre part activa en l'última etapa del Concili de Trento (1561-1563). Malauradament, el seu trasllat immediat a Cartagena (1565) ens ha impossibilitat comprovar el grau d'aplicació efectiva i real de la reforma a Girona. En tot cas,

el seu prestigi romania intocable molt després d'haver marxat de Girona i els seus manaments episcopals serveixen de model per a futurs bisbes. Jaume Caçador (1584-97) també aplicà amb decisió les disposicions tridentines a través de 30 constitucions que va promulgar en un sínode, va imposar les visites pastorals pròpiament modernes, i és el primer a realitzar les visites *ad limina* (1593), per tant en fer un esforç de reflexió general sobre la feligresia i l'estat dels edificis religiosos del seu bisbat.

Tot i considerar-se l'últim bisbe del postconcili, Francisco Arévalo de Zuazo (1598-1611) encarna els millors ideals tridentins. És el primer a portar a terme un recompte/cens de les ànimes segons les parròquies (Clara, 2000), el que manté la regularitat de les visites a Roma (1601, 1606 i 1610), el que celebra un sínode (1605, amb les consegüents constitucions) i elaborà un ritual diocesà. La innovació més destacada va ser la fundació del seminari diocesà (1599), tràmit que ja havia iniciat el bisbe Carlos. Es van unir als col·legis de Sobreportes i el d'En Beuda, però només tenia 12 col·legials, en els seus inicis, i pocs alumnes més. Els capellans estudiaven primer amb els franciscans, dominics i jesuïtes, i després s'ordenaven al seminari.

En segon lloc, val la pena esmentar l'activitat docent de la Universitat o Estudi General, existent a Girona des de 1561, per estar gestionat per la ciutat i l'Església, pel tipus d'ensenyament que s'hi dóna (Gramàtica, Teologia, Filosofia, Dret i Medicina), i per tenir les seves càtedres majorment ocupades per eclesiàstics. Hi destacaven els estudis de teologia, els més nombrosos en assistència (Marquès, 2003).

En tercer lloc hi havia el col·legi de preveres de Sant Martí, portat pels jesuïtes, el més dinàmic i innovador de la ciutat, adreçat als intel·lectuals i dirigents (i en contrast amb els ensenyaments dels caputxins que s'adrecen al poble menut i alhora, molt rivals amb els carmelites descalços per l'atracció de les elits ciutadanes). El 1599 obriren el col·legi ensenyant Gramàtica, Filosofia i Teologia moral, però la influència s'estengué en diferents àmbits: teatre i concursos literaris i artístics, missions populars i exercicis espirituals, el catecisme a la mainada, o bé la difusió de Literatura barroca religiosa castellana. Cal destacar almenys dos jesuïtes gironins: Francesc Garau (1640-1701) essent professor de Teologia, i que a Girona se li editaren pòstumament, uns *Exercicios del Christiano ansioso de su salvación* (1733); i Onofre Relles (1630-1692), catedràtic de Teologia i examinador sinodal, és conegut sobretot per la *Historia apologética de la vida y martirio de San Narciso, hijo y Obispo de Gerona* (Barcelona, 1679), obra que rebatia a Gaspar Roig (*Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la Ciudad de Gerona*, 1678).

Els bisbes i les guerres (o els bisbes de les guerres)

L'ombra de Trento és allargada, i el seu influx persisteix en els segles XVII i XVIII. Els bisbes continuen amb ferm interès la seva missió pastoral: Onofre de Reart (1611-162), Pere de Montcada (1620-1621) i Francesc Santjust (1622-1627). A partir de llavor els hem d'emmarcar en l'escalada bèl·lica de dues monarquies bel·ligerants (l'espanyola i la francesa). Per la implicació que tenen en els assumptes civils i militars, locals i estatals, els hem anomenat "bisbes de les

guerres” (de la Guerra dels Trenta Anys a la dels Nou Anys). Precisament, la historiografia ha ressaltat l’origen castellà de molts d’aquests bisbes per justificar les seves accions promonàrquiques i el seu ideari polític, sens dubte elements inseparables de la religió i cabdals per entendre el període, però cal tenir present i aprofundir en molts altres aspectes (Busquets, 1994: 469-609).

García-Gil Manrique (1628-1633) va excomunicar públicament a la catedral, el 5 d’agost de 1630, els autors d’un sacrilegi a l’església de Viladamat, fet pel que seria recordat (i copiat) en les censures posteriors. La part central del segle l’ocupa el bisbe Gregorio Parceró, amb 23 anys a la diòcesi (1633-1656); molt estimat pel poble i per les autoritats gironines, es va decantar per la revolta del poble. Ell mateix es pronuncià enèrgicament, davant el virrei, contra la profanació de les esglésies de Riudarenes i Montiró la primavera de 1640, contra els allotjaments i brutalitats dels *tercios* i a favor del poble (Torres, 2006: 68-71). Poc després també excomunicaria els soldats a la catedral (13 de maig de 1640), en presència de les autoritats locals, en un auster ambient de dol. Això significava la legitimació de la revolta popular per part de l’Església, però alhora la reprovació de Madrid.

El prelat, els jurats, el capítol i la classe dirigent van col·laborar conjuntament en la resistència contra l’exèrcit castellà, organitzant pregàries públiques, aportant diners per fer lleves i reparar les muralles, i estimulants la clerecia a armar-se. Quan la revolta va arribar a Girona, els soldats que havien quedat s’amagaren dins de Sant Domènec, la Mercè, Sant Agustí i Sant Pere de Galligants, essent poc després descoberts i morts. En el lliurament de Catalunya a Fran-

ça, Parcero es negà a participar en el jurament de fidelitat dels clergues a Lluís XIII, per això fou desterrat a Madrid (1641), fins que retornà a Girona el 1653 trist i desenganyat a causa de l'expulsió, abandonant de seguida la mitra.

De l'ocupació francesa de la ciutat en aquests deu anys en resultà una dura repressió política a tots aquells “sospi-tosos” (que de fet es queixaven del segrest de béns eclesiàs-tics i dels allotjaments): Francesc Pijoan, el vicari general de la diòcesi, fou exiliat a França, i Gispert d' Amat, diputat i abat de Sant Pere de Galligants, fou detingut per Pere de Mar-ca (1644). La seu vacant fou ocupada per dos bisbes fran-cesos, nomenats pel rei francès, que van exercir, aparentment, a Catalunya i a Girona: fra Bernat de Santa Teresa Duval, bis-be de Babilònia (Bagdad) era a la ciutat el 1647 (en la bene-dicció de l'abadessa de Sant Daniel), i Jacint Serroni, bisbe d'Orange, celebrà ordes a Sant Pere de Galligants el 1648.

El veritable successor de Parcero va ser Bernat de Car-dona, ardiaca major de la seu, bisbe titular en seu vacant i diputat eclesiàstic, nomenat per Joan d'Àustria per haver-se decantat cap al capítol, en el setge de la ciutat de 1653, contra els francesos. Els anys posteriors significaren l'arri-bada de contingents militars, en una plaça forta com era Girona, comportant contribucions econòmiques i proble-mes d'ordre públic. Després de Cardona, el seguiren altres bisbes enmig de situacions de risc: Alfonso Balmaseda (1673-79) i Sever T. Auter (1679-1686) hagueren de fer front a sengles setges (1674 i 1684). Miquel Pontic (1686-99) és conegut com a ‘bisbe constructor’, gran predicador, creà obres assistencials, però fou expulsat de la ciutat el 1694 per l'ocupació francesa (1694-98).

La societat i la religiositat, les festivitats i l'associacionisme

La societat gironina dels segles moderns estava impregnada d'un profund sentiment religiós, que condicionava tots els elements de la seva vida quotidiana. L'Església legislava obertament sobre la moral pública i la divisió social, aspectes que van evolucionant en el temps. Quatre exemples prou gràfics: primer, els edictes episcopals adreçats als barbers i altres botiguers, de guardar el descans dominical (repetits incansablement de 1605 a 1656); segon, les amonestacions contra els nois que apedreguen la gent i les cases (1613); tercer, la fundació ingent de misses adreçades a les ànimes del Purgatori (del bisbe Bernat de Cardona); i quart, les prohibicions del vestit guardainfant, nociu per a les dones prenyades (1658; ADG, Registre de Lletres).

El bisbe Reart deia, en la seva visita *ad limina* de 1613, que “ni a la ciutat ni a la diòcesi hi havia jueus, sarraïns, heretges ni cap altra persona pertanyent a alguna secta, i que tothom estava sota l'obediència de la Santa Mare Església Catòlica” (Arxiu Secret Vaticà). Aquesta diagnosi referent a la confessionalització de la ciutat, tal vegada superficial, inclou en la realitat multitud de matisos, amagant un seguit de dissidències, vicis ocults, intoleràncies, supersticions i gent marginada, que l'Església tractava d'extirpar o reconduir dins l'ordre. I per altra banda, introdueix el tema –inèdit, val a dir– de la Inquisició moderna a Girona, considerada una delegació del tribunal de Barcelona–, i que hauria de tractar aquests temes suara esmentats, però que sembla topar amb els bisbes; per exemple el 1575 Felip II li demana a Benet de Tocco que no s'entremeti en les

feines de la Inquisició i que si pot es mostri col·laborador (Juliol, 1985). Josep M. Marquès esmenta que, després de 1539 (any que s'elimina el darrer brot protestant) i fins el 1818, només s'encausaren 104 casos a Girona (2006: 566-567).

En les darreres dècades del segle XVI i primeres del XVII, les dones mal vistes (bruixes, prostitutes o adúlteres) i la delinqüència (bandolers, lladres o usurers) s'introdueixen a Girona. El bisbe Arévalo de Zuazo aconseguí una ordre reial (1602) manant traslladar el prostíbul, llavors proper al convent del Carme i que, a més, era propietat d'un prevere i beneficiat de la Seu, ben lluny de qualsevol casa religiosa (a mínim 400 passes). Fou mogut a la riba esquerra, i suprimit el 1611 quan s'hi alçà el convent de Sant Francesc de Paula. El 1603 prohibia als eclesiàstics portar pedrenyal, llavors tan habitual i estès. El 1607 el bisbe Reart emetia un manament contra la bruixeria i les supersticions en general; i el 1614 i 1619 demanava pregàries públiques per extirpar el bandolerisme, bruixeries, robatoris a esglésies i altres vicis i desgràcies.

Les festes i les processons foren els aspectes més vistosos i pomposos de la religiositat contrareformista i barroca, el punt culminant de la participació ciutadana, organitzades per la catedral, el municipi, les parròquies, els convents i les confraries. De les festes del cicle pasqual destaca, a Sant Feliu, la representació en el Divendres Sant del *Davallament de la Creu*, escenificada pels preveres revestits, enmig d'un gran silenci i el rerafons del cor cantant. Seguidament sortia la processó del *Sant Enterrament*, amb la figura del Crist jacent posada dins el sepulcre. El Corpus s'ha-

via convertit en la manifestació més concorreguda de la ciutat, que barrejava en la seva processó elements religiosos, amb els representants propis de les parròquies, convents, gremis i confraries, i elements profans en la seva processó: bèsties fantàstiques i mitològiques (àligues, dracs, mulassa), gegants, joglars i músics. Al seu torn, els convents, les esglésies i les confraries anaren preparant, ordinàriament, pràctiques de pietat més devotes: l'exposició del Santíssim a Sant Feliu i el culte del Crist de la Sang tenia lloc cada divendres; el rosari, cada primer divendres de mes, a Sant Domènec; l'escapulari als convents del Carme i a la Mercè; el Cordó de Sant Francesc; el Via Crucis dels caputxins, o les Quaranta Hores per Carnestoltes als carmelites descalços i jesuïtes.

Les processons, ordinàries i extraordinàries, són el pal de paller per entendre les relacions entre els estaments religiosos, municipals i econòmics, per la concepció simbòlica que suposa el seu poder, i que es tradueix en qüestions de precedències privilegiades, pels recorreguts o pels elements que ostentaven. Hem comentat les del cicle pasqual, també hi ha les honorífiques, en honor dels sants patrons de la ciutat: sant Narcís, els Quatre Sants Màrtirs, o el cap de sant Feliu (Busquets, 1994: 603). Els permisos episcopals per celebrar processons se succeeixen amb rapidesa. Així s'arriba a un màxim i es toca sostre a la segona meitat del segle XVII; per exemple, en només dos mesos, de maig a juny de 1650, se'n realitzen dotze! El 1658 els dominics demanaren fer la del Roser, els carmelites la de Santa Creu i del Carme, i els franciscans la del Cordó i la del Loreto. El 1660 sabem que la confraria de Nostra Senyora i Sant

Julià, del gremi de botiguers, havia fet construir un misteri de la Pietat per la processó del Dijous Sant tan gran i pesant, i amb una creu tan alta, que els era impossible moure's amb facilitat pel barri del Mercadal. El 1665 s'ampliava el recorregut de la processó del Divendres Sant atesa la multitud de la comitiva.

Cal inserir un apunt sobre el culte a sant Narcís, instal·lat a l'església de Sant Feliu –a qui suplantà–, relacionat amb les fires i festes, que emergeix amb força en els segles XVI i XVII (Marquès, 2007). El 1589 se l'invocà davant el contagi de pesta, i se celebraren dues festes al sant, el 18 de març i el 29 d'octubre (fins el 1666). Llavors s'anà engrandint la seva llegenda i devoció, amb nombroses obres apològiques, que són en bona part fruit de la seva invocació i intervenció miraculosa dels setges de la ciutat de 1653 i 1684 (el “miracle de les mosques”), i del vot del poble nascut aleshores. El Concili Tarraconense de 1685 decretà festa de precepte a tot Catalunya pel 29 d'octubre, i el rei Carles II regalà una llàntia de plata al seu altar.

Les noves celebracions, festes i processons estan relacionades amb l'arribada de noves relíquies, les beatificacions i canonitzacions, les indulgències papals i episcopals a determinats sants, santes i verges, les romeries a santuaris propers (els veïns del carrer dels Canaders a Rocacorba, el 1627), els sínodes diocesans (1618), la benedicció del terme (de Sant Daniel al Monticalvari, 1682), i a les pregàries públiques per pal·liar la sequera i propiciar la pluja (o a la inversa), aturar o afavorir la guerra, frenar els estralls de les pestes o les plagues de llagosta. Vegem-ne algunes d'elles amb més detall.

Les beatificacions i canonitzacions de sant Ignasi de Loiola, santa Teresa i sant Francesc Xavier, a principis del segle XVII, foren promogudes i finançades per Martí d'A-gullana i la seva família, molt lluïdes i alabades, incloïen justes de cavallers, concursos poètics i desfilades (una amb la representació dels cinc continents on la Companyia de Jesús s'havia propagat). La festa de la Puríssima prengué un fort impuls amb la butlla papal el 1617, i a Girona tingué lloc una impressionant festa el 1619, "assolint –tal com diu Joan Busquets– el caràcter propi de la teatralitat barroca", emulant la processó de Corpus (1994: 605).

L'arribada de relíquies a Girona, procedents de llocs sants i centres de pelegrinatge, és només un reflex mínim d'un fenomen a escala global dins el món catòlic, sense posar mai en perill la supremacia dels màrtirs locals; els nouvinguts sants Grato i Eufrosina eren passejats al costat dels gironins. En tenim altres dos exemples: el 1638 la confraria de les Santes Anna i Marta dels hostalers i taverners del Carme reben les relíquies d'aquestes santes portades de Terra Santa; i el 1664 es veneren les relíquies de les santes Llúcia i Margarida a Santa Eulàlia Sacosta, portades de Roma per Joan Baptista Moret, jurista de Girona (ADG, Registre de Lletres).

Els resos públics i els actes de pietat multitudinaris tingueren una gran promoció, i deixen de tenir un caràcter excepcional per convertir-se en quasi habituals. El bisbe Arias Gallego fou l'únic bisbe que s'oposà a les rogatives per la pluja que acabaven submergint en aigua les creus o les celebracions del bisbetó a la catedral, com a manifestacions de la religiositat popular. És el bisbe Reart (1619) qui

estimula les pregàries per demanar pluja, i a partir d'ell els edictes al llarg del segle XVII se succeeixen frenèticament. Al seu torn, s'hi ajunten les reclamacions per la victòria, pau i quietud en els conflictes bèl·lics (en què la monarquia espanyola hi estava involucrada), coincidint amb els anys de més intensitat entre 1639 i 1657 i de 1684 a 1693), comptant amb l'exposició del Santíssim. I per últim, és important recordar el vot de dejuni general per la terrible epidèmia que va devastar la ciutat el 1650, celebrat, des de llavors, a la vigília de la processó de la Puríssima.

Les confraries, o sigui el vessant religiós, pietós i assistencial dels gremis, van patir una notable transformació degut a la crisi econòmica de la ciutat a la segona meitat del segle XVI; comportà l'escissió o divisió interna dels principals gremis del tèxtil i cuir, i de rebot va repercutir en l'entramat complex corporatiu i va crear agudes friccions i malestars. Els dies de més tensió tenien lloc per les festes dels sants patrons i en les processons. Per exemple, el 1567 cap dels ara divorciats calceters i sastres no volgué canviar de patró (sant Martí), ni les cavalcades, actes religiosos o balls, cosa que el 1569 s'hagueren de suspendre per evitar baralles i avalots. Un punt culminant de violència va ser la preparació de la processó de Corpus del 1610: sastres, calceters, teixidors de llana i lli i sabaters volien anar al davant, i els hortolans i mestres de cases es queixaren del perjudici que tenen (Castells, 1984: 97-98). La vitalitat o descoratjament econòmic d'un gremi queda reflectit en la confraria.

Sense ànims de ser exhaustius citarem algunes de les confraries. A l'església de Sant Feliu hi tenien cabuda les confraries de Sant Narcís (existent des de 1307) i la dels

Desemparats (1657). Als convents de Sant Francesc hi havia la Confraria de Sant Jordi de la noblesa del Principat i la de la Mare de Déu de l'Esclavitud; al de Sant Francesc de Paula la de Santa Magdalena; a Sant Domènec la del Roser; a la Mercè la de la Mare de Déu del Bon Succés (1622), la dels Sants Cosme, Damià i les Onze Mil Verges, i la dels Elois o argenters. Al convent del Carme hi havia les confraries de la Soledat, la dels Desemparats i la dels Terrissers (1581) i la dels Teixidors de llana i lli, sota l'advocació de la Mare de Déu de la Concepció (i que el 1610 separaria en dos). Al seu costat s'hi ubicava la capella i la confraria de la Puríssima Sang, fundada el 1569, vinculada al gremi de mercaders (Gay, 1992); la confraria atenia els condemnats a mort, i la seva processó per Setmana Santa era una de les frapants i emocionants, ja que s'hi passejaven flagel·lats i disciplinaris (amb prohibicions des de 1605 de fer-ho exclusivament dins aquesta processó). A Santa Susanna del Mercadal hi havia la confraria de la Verge i Sant Maurici o dels Tintorers. La capella de la Verge del Pilar de Pedret va ser erigida per la Confraria dels Saboners, prop dels forns de calç on treballaven. Una de les més tardanes és la confraria dels Dolors, instal·lada a Girona el 1687.

L'art i l'arquitectura: del classicisme al barroc del sis-cents

Josep M. Marquès ha destacat la poca incidència dels bisbes dels segles XVI i XVII en el mecenatge artístic, i en tot cas centrat en la catedral, i més interessats en la fundació de sufragis per les seves ànimes o per al sosteniment d'altres clergues (Marquès, 1998: 24). És per això que troba-

rem altres organismes promotors d'obres d'art i arquitectura al marge dels bisbes i del capítol catedralici, invertint grans quantitats de lliures en els contractes: les parròquies –i Sant Feliu n'acapara l'atenció absoluta–, els convents i monestirs, i sovint a través de les seves administracions, confraries i associacions, religioses i laiques. Els retaules i imatges d'aquest període han estat estudiats per Joaquim Garriga, Joan Bosch, Dora Santamaria i Gemma Domènech. La documentació –més que les obres, en un 98% desaparegudes amb la Guerra Civil i vistes en part a l'exposició *De Flandes a Itàlia*– posa en evidència el vigor del mercat artístic devot amb retaules i imatges de primer ordre, alhora que una marcada rivalitat entre els artistes catalans, flamencs o italians a la recerca de comandes. Ens referirem només a algunes d'elles, relacionades cronològicament, cosa que ens farà adonar d'un simptomàtic buit improductiu de més de 30 anys (entre 1640 i 1670).

Pere de Fontaines i Joan de Borgunya pintaren, per a Sant Feliu, el seu retaule major (1515-18). Pere Mates pintà per al mateix lloc, el Monument del Dijous Sant (1548), tres frontispicis (1550) i les imatges de sant Feliu i sant Narcís per uns ciris de la confraria de Sant Narcís (1556), i el retaule de l'església de Sant Nicolau (1552). El seu nét, Joan Mates, en realitzà el retaule de la capella de Santa Anna (1570-85). El fuster Joan Pujades i el pintor Benet Sanxes Galindo treballaran en retaule del Remei al convent del Carme (1585-86). Gabriel Rovira pintà i daurà el retaule de Sant Pere (1587), la portalada del Monument de Setmana Santa (1594 i 1598), i la dauradura del retaule de la confraria de Sant Narcís (1600-02), tot a Sant Feliu; seguiren les

pintures del retaule major de Sant Pere de Galligants (1602), i el retaule major per a l'església de la Pietat del Pont Major (1605). La competència directa l'exercí amb Joan Sanxes Galindo, que tenia el taller establert a la plaça davant Sant Feliu. De l'enorme producció al bisbat, a Girona només es coneix la pintura dels retaules per a les capelles de Sant Miquel del convent del Carme (1600) i de la Casa de la Ciutat (1611). L'escultor Felip Enric treballà moltíssim a la ciutat: les figures de sant Eloi, sant Joan Baptista i sant Andreu) per al retaule de Sant Eloi (1600) de la Mercè i la de Santa Escolàstica (1604) per a Sant Pere de Galligants; els retaules de Sant Joan –junt al fuster Bernat Roca– per a la Pietat del Pont Major (1603), pel Mercadal (1604) i per Sant Llàtzer (1612). El fuster Joan Massar i l'escultor Claudi Perret, executaren el retaule de l'Anunciació (1601), de Sant Domènec, daurat per Jaume Huguet II (1603). Onofre Fuster i Antoni Moret contractaran el retaule major (1612) del convent de Sant Francesc, i el 1626, en Moret el retaule major de Sant Martí Sacosta. Joan Boris contractà, el 1637, dos retaules per al convent de Sant Francesc: un de no identificat (pagat per Anna Caxas, vídua del notari Onofre Caxas) i el de Sant Diego (Ignasi Prats, ciutadà honrat de Girona). El fuster Josep Boris, fill de l'anterior, junt a l'escultor Francesc Generes, executaren el retaule de Sant Benet a Sant Pere de Galligants (1676). I aquest mateix Generes faria el retaule de la capella-confraria dels Desemparats de Sant Feliu (1677).

A principis del segle XVII, es completen dues esglésies amb façana-retaule que segueixen, segons ha dit Joaquim Garriga “la gramàtica de l'arquitectura clàssica” presa del

cèlebre tractat de G.B. Vignola *Regola delli cinque ordini d'architettura* (1562): Sant Feliu (1601-1610) i Sant Martí Sacosta (1606-1610), totes dues projectades per Llàtzer Cisterna, picapedrer del barri de Pedret, i que malauradament no tindran repercussió fora de Girona. A Sant Feliu s'enllaça perfectament el rosetó preexistent amb els dos pisos d'ordre corinti, mentre que els frontons i les fornícules buides creen un ritme còncav-convex molt ben travat. A Sant Martí, el relleu del sant tallant la capa i el pobre, esculpit pel francès Lluís Bonifaci el 1681, centra la composició enmig del frontó partit.

Al segle XVII s'inauguren una bona colla d'obres arquitectòniques religioses (al costat de les defensives i les públiques, endegades pel comú): l'església nova de Sant Josep dels carmelites descalços (1631, és avui l'Arxiu Històric Provincial), l'Hospital de la Misericòrdia (1637) i dos convents nous. Els enderrocs totals dels convents del Carme i de Santa Clara i de l'Hospital nou de Santa Caterina, situats fora muralla, i parcialment el de la Mercè, el 1654, per motius de seguretat bèl·lica, comportà la nova construcció a l'interior: el primer a la pujada de Sant Martí, i el segon prop del Mercadal, a l'esquerra de l'Onyar. Entre 1681 i 1693 els carmelites necessitaren fer acaptes diocesanes per reconstruir el seu convent. També a l'Hospital de Santa Caterina li tocà el rebre i s'enderrocà aquest mateix any. El nou hospital s'inicià el 1666, i el 1679 s'inaugurava per últim la capella.

El reguitzell de noves devocions (usurpant les velles) es tradueix, en primer lloc, amb la construcció de capelles i altars dins les esglésies ja existents, en segon lloc, amb nous

i petits edificis aïllats, i en tercer lloc, amb capelles privades. Als convents s'hi afegeixen capelles, altars i retaules en aquests anys: el de la Mare de Déu (1595), de l'Anunciació (1612) i Santa Rosa (1679) a Sant Domènec, la dels Desemparats (1646) al Carme, i la de la Passió i Mort (1665) a Sant Feliu, que sovint cristal·litzaran amb confraries.

Les esglésies i capelles de nova planta són les més usuals: la Verge Maria del Pilar, a Pedret, oratori primer fundat el 1502, després capella edificada el 1506 pel canonge Salvi Rupit, Joan Vicenç de Terrades, ciutadà, i Carles Tarradell, i consagrada el 1511. De 1588 a 1620 s'hi establiren els monjos agustins. La capella de Montcalvari i la de la Pietat, foramurs, alçada el 1537 per Pere Honrat, beneficiat de Viladasens; dominava la vall de Sant Daniel, i des d'allí s'hi beneïa el terme, fins que al segle XVIII s'hi bastí un fortí. Santa Maria dels Dolors va ser bastida el 1527 prop de Sant Martí Sacosta, i ampliada entre 1530 i 1550. A partir de 1687 s'hi erigeix la congregació dels Dolors. Santa Magdalena de Cugusac va ser construïda el 1557, i des de 1570 és la seu de la confraria de corredors de coll. Dins el terme de Sant Feliu s'hi bastiren una seguit de capelles: la de Sant Pere (1582 i derruïda el 1665) i la de Sant Pau (1627) estaven dins el cementiri; la de la Passió i Mort dins l'església (1665) i la de la Verge de Montserrat (1685) dins la parròquia. La capella de Sant Lluç de l'Estudi General, alçada el 1605 i amb un beneficiat personat que obté Francesc Pasqual, capellà major de Sant Feliu; el 1717 va ser tancada.

Les capelles privades, instal·lades dins les cases de la noblesa, d'ús particular, tot i que no massa generalitzades: tenim *només* 6 permisos episcopals d'oratoris o capelles

entre 1604 i 1610: dos per Sant Crist, dos del Roser, un sense advocació coneguda, i un a Sant Josep, a la de Santa Creu, la Mare de Déu i sant Josep. I tres més entre 1760 i 1776.

El segle XVIII

El Reformisme borbònic i l'episcopat

Tal com diu Josep M. Marquès, “los cambios que se registran en la Iglésia gerundense en el siglo XVIII afectan seguramente más al clero que a los fieles” (2003: 579). Un segle que es caracteritza per la clara imposició de bisbes no catalans, des de la monarquia i del regalisme dels Borbons (Jiménez, 1997). Tindrà efectes diversos: la castellanització de l'aparell burocràtic (i els intents de fer-ho per a tota la diòcesi; Busquets, 1975 i Puigvert, 1995), la introducció de la Il·lustració religiosa (característica de la Il·lustració del país, diferent de la francesa), però tingueren un gran interès per les reformes socials, econòmiques i religioses (Puigvert i Bada, 2000). A molts d'ells, sobretot els de la segona meitat del set-cents, se'ls ha qualificat de “funcionaris”, amb poca capacitat de decisió, amb obediència absoluta a l'autoritat reial, a favor de la política reformista borbònica. La mitra gironina continuava essent modesta econòmicament, estava a la cua en la percepció de rendes, malgrat haver progressat molt lentament: va passar de 120.000 rals de billó (1740), 150.000 (1770), a 180.000 (1790) (Hermann, 1988).

El segle XVIII és una centúria marcada per dos grans personatges i per dues guerres, en els extrems del període: en un hi ha Miquel Joan de Taverner i de Rubí, i a l'altre Tomàs

de Lorenzana. Són bisbes força coneguts i populars, fins i tot gaudeixen de bona premsa, mentre que els del centre han quedat eclipsats i en segon terme, esperant que algú es decideixi a emprendre una investigació profunda, i situar-los en el lloc corresponent; qui se'n recorda de Pere de Copons, Baltasar Bastero, Lorenzo Taranco, o Manuel Antonio Palmero?

La Guerra de Successió a Girona significarà la divisió, dins el sector eclesiàstic, de dos bàndols: els eclesiàstics rasos, a favor de l'arxiduc Carles, i el bisbe Joan Miquel de Taverner, el seu equip proper i familiars, profelipista declarat. El 1705, el bisbe s'hagué d'exiliar a Perpinyà on va rebre una pensió. El partit de l'arxiduc comptà, des de bon principi, amb un bon grup d'eclesiàstics col·laboradors, que difonien la causa, organitzaven el partit o participaven militarment. Per exemple, el 1706 es cridaren 110 religiosos regulars per defensar la muralla rera el convent de Sant Domènec, sota les ordres de l'abat de Sant Pere de Galligants. Finalment, Girona es va convertir a la causa felipista el 1711, amb homenatges dels jurats a Felip V, quan feia menys d'un any havien abraçat l'arxiduc, llavors retornà el bisbe. Entre les represàlies, Taverner es va dedicar a investigar aquests religiosos que havien participat en la conquesta bèl·lica, per castigar-los amb la suspensió de la llicència per celebrar missa, sota la greu acusació de 'sometents' i 'delinqüents' (Albareda, 1996).

Llavors Miquel Joan de Taverner va convertir-se en un dels homes forts del país, juntament als seus tres nebots molt ben posicionats: Francesc i Fèlix de Taverner eren abats de Sant Feliu de Girona i Breda, respectivament, i Josep de

Taverner era canonge de Barcelona, vicari general del seu oncle, n'esdevindria el seu successor en la mitra gironina. Un acte de la seva supremacia va ser la convocatòria a Girona del Concili Provincial celebrat, del 21 de juny al 7 d'octubre de 1711, com a bisbe més antic que era i en absència de l'arquebisbe Isidre Bertran, expulsat per Felip V per haver estat nomenat per l'arxiduc (Marquès, 1998).

Els seus interessos polítics, les pretensions dogmàtiques o el sotmetiment reial no exclouen ni desmereixen una profunda missió pastoral, sinó tot el contrari, insisteixen en aquests temes, i així també ho demostren els seus successors. Miquel Joan de Taverner va establir les conferències morals per al clergat el 1717 (Puigvert, 2000). Josep Taverner d'Ardena va desenvolupar dues intenses visites pastorals per la diòcesi (1720 i 1721) de les quals en sorgiren dos impresos normatius cabdals: l'*Edictum de vita et honestate clericorum* (1722) i la *Instrucció pastoral per lo bon govern de las parroquias del bisbat de Gerona* (1725); però topà amb el capítol per intentar introduir la butlla *Apostolici ministerii* sobre la vida dels preveres. En el curt mandat de Pere de Copons (1726-28) fa una rigorosa visita pastoral, on denuncia obertament l'absentisme dels rectors i capellans, i introdueix els secretaris de cambra i de visita. Baltasar Bastero (1728-45) va editar el ritual diocesà actualitzat (1736 i 1737), va potenciar les conferències mensuals, fundà una casa d'exercicis espirituals dins el col·legi dels jesuïtes, tot per la formació sacerdotal, i ho edità en els dos volums *El párroco en su ministerio* (1729 i 1737). Lorenzo Taranco (1745-56) aconseguí una concòrdia amb el capítol sobre la pretensió dels canonges a tenir jutges adjunts

del seu gremi en les causes pròpies, els càrrecs de secretari de cambra i majordom els reservà a membres del seu entorn castellà, però mantingué el vicari general català, i traslladà massivament els rectors per mitjà de concurs. Manuel Antonio Palmero (1756-74) va promoure el catecisme, les missions populars, va reorganitzar els estudis del seminari (1773) traslladant-lo a la casa que els jesuïtes havien abandonat després de la seva expulsió, i va fundar la Casa de la Misericòrdia (després hospici general).

El següent fou Tomàs de Lorenzana i Butrón (1775-96), d'origen lleonès, el bisbe 'estrella' del segle XVIII gironí. Era un "bon funcionari", "gestor qualificat", segons Josep M. Marquès, o si li volem dir "bisbe il·lustrat", amb enormes virtuts que saber aprofitar en benefici de la ciutat i diòcesi (Marquès, 2000b). Va celebrar concursos parroquials i sínodes diocesans cada any, i visites pastorals en tres ocasions (1776-77, 1779-81 i 1789-93). Va potenciar les conferències morals mensuals i els estudis del seminari, va crear noves parròquies, i va aplicar el pla beneficial que redotava els beneficis incongrus. Se'l coneix per haver portat a terme almenys quatre accions extraordinàries. Primer, el 1777 va recolzar la creació d'una *Societat Econòmica d'Amics del País* impulsada per Pere Lliura i Jaume Oliveras, seguint les recomanacions del comte de Campomanes, per modernitzar la ciutat, i que fracassà estrepitosament per desídia del comú. Segon, va continuar i donar forma a l'Hospici –amb l'ajuda de l'Ajuntament i la transferència de fons de la Pia Almoïna i de la casa de Misericòrdia–, amb una doble finalitat: recollir els expòsits i els pobres de la regió i fer-los disciplinar treballant en l'elaboració de draps (Borrell,

2002). Tercer, la creació de l'Escola de Dibuix, en col·laboració amb l'Ajuntament (1790). I quart, la nova edició del ritual diocesà (1788).

L'ensenyament, l'expulsió dels jesuïtes i el Seminari

El 1718 Felip V va refondre les universitats catalanes en una de sola (Cervera) i en va abolir la resta, inclòs l'Estudi General de Girona. El Seminari i alguns convents podien suplir aquesta manca i crear nous espais d'ensenyament (primari, secundari i superior), tot i ser amonestats per realitzar activitats acadèmiques que no li eren pròpies. Són coneguts els casos dels jesuïtes (que promogueren l'ensenyament de primeres lletres, i la llatinitat: gramàtica, retòrica i filosofia) i dels franciscans (que tenien l'Acadèmia de Sant Tomàs, i Francesc Isern, autor d'un *Compendi breu de les quatre regles generals de l'aritmètica pràctica*, ca. 1759). I també el treball d'intel·lectuals eclesiàstics, Antoni Fàbrega, prior del convent de Sant Agustí; el filòleg i gramàtic Antoni de Bastero, germà del bisbe, i el canonge Francesc Xavier Dorca, o d'altres més populars, com Baldiri Reixach (1703-1771), rector d'Ollers, que publicà a Girona el 1749 la primera edició de la *Instrucció per l'ensenyament de minyons*, amb notable èxit; aquest llibre és un doble indicador de l'impuls per un ensenyament primari digne i eficaç, i de la viva lingüística de la llengua catalana malgrat la pressió castellanitzadora del règim borbònic (Sales, 1989: 437-438).

El Seminari centrava les vocacions eclesiàstiques de la diòcesi, i es va convertir en el centre d'estudis més important en desaparèixer la Universitat. L'expulsió dels jesuïtes de Girona i d'Espanya, l'abril de 1767, promulgada per Car-

les III, va significar el final de la seva influència religiosa i social en l'àmbit ciutadà. Es creu que el bisbe Palmero i el capítol estaven en contra de la companyia, pel poder que havien assolit i que erosionava el seu. Les seves rendes i els béns foren venudes en subhasta pública el 1777. A partir de llavors el Seminari s'instal·là a les antigues dependències dels jesuïtes, i Palmero el va reorganitzar, amb un centre d'estudis (que incloïa càtedres de teologia escolàstica, filosofia, retòrica i llatí), les conferències de Moral i el seminari d'ordenants (amb 4 sacerdots directors). Lorenzana hi afegí dues càtedres més de filosofia. Les classes foren interrompudes a causa de la Guerra Gran (maig de 1794 a octubre de 1795), i l'edifici serví de caserna. Immediatament després, Lorenzana aprofità per recopilar la normativa vigent en unes Constitucions, amb els horaris i el règim de vida. Entre els professors va destacar Cirus Valls, que regí la càtedra de retòrica (1769-1791), i edità una obra per a la promoció dels estudis llatins i les belles arts.

La societat i la religiositat popular

La guerra de Successió i els setges a la ciutat (1710-1712) sembla que tingueren greus repercussions religioses en el poble, tant a curt com a llarg termini. S'havien deixat de practicar els sagraments, s'havien relaxat els costums religiosos i introduït alguns canvis. Tenim diferents exemples: el 1732 s'instituí a Girona –segons llegim en un opuscle– una “Milicia Angélica cuya divisa es el cingulo del Angélico Doctor Santo Thomas de Aquino: fundada en el Convento de Predicadores para conservación, y recuperación de la inestimable virtud de la castidad, y triunfos de

los insultos de la carne, y vicios compañeros de la lujuria” (Seminari Diocesà). Fins després de 1739 no es reprengué la processó per la vuitada de Corpus, on “el abad –de Sant Pere de Galligants– que presidiendo su comunidad, por no introducirse en litigios, ha tomado el medio de que el señor prior del monasterio lleve revestido de presente el Sacramento, y el abad va con sus hábitos corales” (Zaragoza, 1998: 210). La moral pública i privada continuava essent controlada, més que mai, per l’Església, que adoptava una actitud de solidaritat o de repressió segons els casos i moments. Anava dirigida als pobres, orfes i captaires (una població nombrosíssima que intentaren reconduir a través de la xarxa assistencial: la Pia Almoina, la Casa de la Misericòrdia, l’Hospital de Santa Caterina i l’Hospici) i a les prostitutes (i en certa manera tolerat pels clergues mateixos per la seva ‘utilitat social’). En els darrers anys de vida del bisbe Lorenzana, decebut i pessimista, es queixava amb contundència sobre “la relajación de costumbres que como un torrente espantoso se va estendiendo a todas las clases del estado” i “el libertinaje y disolución que va cundiendo por todas partes” (Marquès, 2000b: 63).

En aquest segle van continuar essent lluides les festes i les processons de Corpus i de la Puríssima Concepció. L’Ajuntament havia de garantir l’ordre, gravetat i seriositat de les funcions: dos regidors inspeccionaven els carrers del recorregut i en promovien l’agençament, la neteja i l’engalanament, i prohibien les burles als portadors dels gegants i capgrossos. Però ja a la segona meitat de segle la situació començava a canviar. Es van unir els esforços de l’administració municipal i de l’episcopat per tal de reduir el

nombre excessiu de confraries i festes (un cens de l'Ajuntament de 1771 comptava solament 32 festes menors, 13 de les quals eren organitzades per les confraries i 19 pels gremis), per reduir la despesa extraordinària i supèrflua de les confraries, i en paraules de Joaquim M. Puigvert “adequar-les a un major control de les autoritats civils i a una religiositat menys barroca i festiva, més austera i interioritzada” (2001: 177). El nou calendari festiu, simplificat i centrat en el diumenge, cada cop més institucionalitzat i homogeni, havia de ser respectat; així el bisbe Lorenzana s'oposà categòricament, el 1778, a la possibilitat de deixar de treballar en dies festius. En moments puntuals sorgien friccions entre l'Església i l'Ajuntament, demostració que les relacions no sempre eren fluïdes: el 1727 un soldat de lleua es refugià en una església, i quan l'Ajuntament el volia treure no aconseguí el permís del vicari general; i el 1764 l'Ajuntament volgué exercir l'ús privat sobre la capella de la Verge del Loreto pertanyent al convent de Sant Francesc, tancant la porta durant la missa de Nadal amb l'ajuda d'un gentada enfurismada (Alberch i Quer, 2001: 88-91).

El culte a sant Narcís i les fires comercials que se'n celebraven en els vuit dies següents van experimentar una notable volada a la segona meitat del segle XVIII. El bisbe Lorenzana va canalitzar la devoció popular d'aquest sant amb la construcció d'una capella, mentre altres eclesiàstics erudits intentaven restaurar la figura de Sant Feliu (per exemple, el canonge Dorca escrigué les *Memórias y noticias para la historia de San Félix mártir Gerundense, llamado el Africano que publica don José de Vega, y Sentmenat en obsequio del santo*, el 1798). L'adoració a sant Narcís s'ha

de relacionar amb l'arribada massiva de relíquies, degut a la descoberta de noves catacumbes romanes, al tragí frenètic de la modes devocionals, dels viatges a llocs sants, o de la compra i venda de segona mà; per fer-nos una idea, tan sols una sola persona, el gironí Martí de Carles va proveir-ne 33 el 1784.

Les festes públiques protagonitzades per la monarquia borbònica van adquirir un fort i definitiu patrocini, favor i influència degut a la seva política regalista, i van prendre una funció honorífica i enaltidora de la corona. En són les visites reials a Girona dels infants Carles i Felip de Borbó Farnesio –novembre de 1731 i març de 1742–, on l'Església participava, amb el municipi i els gremis, dels actes lúdics i religiosos, de la benvinguda, processó i missa solemne a la catedral. Un altre són les proclamacions dels nous monarques (Lluís I, març de 1724, Ferran VI l'octubre de 1746 i la de Carles IV, el febrer de 1789), els precés públics pels bons natalicis o gestacions (1771 i 1783), les victòries militars (les conquestes de Messina el 28 de març i de Siracusa l'11 de juliol de 1735, i la pau amb Anglaterra el 1783), o l'alliberament de captius cristians (l'arribada a Girona de 236 presos provinents de Tunis).

L'art i l'arquitectura: entre el barroc i l'acadèmia

Immediatament després de l'acabament de la Guerra de Successió, la renovació artística i arquitectònica en l'àmbit religiós mostra símptomes evidents de la revifalla demogràfica i econòmica de la ciutat, al costat de les obres urbanístiques, hidràuliques o civils (Domènech, 2001). El dinamisme de l'Església gironina del set-cents (entenguí's bisbes,

capítol, beneficiats, convents i monestirs, i com no, congregacions i confraries) provoca una demanda creixent dels oficis de la construcció, de fusters, argenters o teixidors: es construeixen nous temples i s'amplien i renoven els convents, es fabriquen noves peces d'orfebreria de plata o s'amplia la varietat de robes litúrgiques de vestir amb colors, tècniques i estils diversos. El 1710, el fuster Joan Torras renovava el retaule de Sant Tomàs d'Aquino, a Sant Domènec, mentre que les caputxines prenen un llegat per daurar el retaule del seu convent el mateix any, i inauguraven la capella de la seva infermeria (1717). El 1711 es beneïen les capelles reconstruïdes del palau episcopal, destruïda en el setge de la ciutat, i la de Santa Maria de les Ermites, promoguda pels caputxins, en un bastió de la muralla. El 1722, Josep Cortada feia el retaule de la Immaculada a Sant Francesc, i el 1722-1730, Agustí Sala el retaule de la Puríssima Sang.

Després de la clausura de la capella de Sant Lluç a l'Estudi General (1717), els beneficiats de la catedral buscaren un nou emplaçament. Trobaren un solar davant el portal de Sobreportes (1724) i edificaren una església de nova planta (1725-29), amb els permís del bisbe Josep de Taverner, de l'abat i capítol de Sant Feliu i dels jurats de la ciutat. Les obres foren dirigides pel mestre de cases gironí Simeó Ferrer. S'hi fabricà un magnífic retaule major per Jacint Morató (amb un panell central *Aparició de la Verge a sant Lluç* que hem vist recentment a l'exposició *Alba daurada*, al Museu d'Art, localitzat per Teresa Avellí, 2003). Amb l'erecció de la confraria dels Dolors (1687), i l'augment de la seva importància devocional dins la ciutat, es fa necessari un nou espai

més ampli i còmode. El 1732 és iniciat el nou temple i la primera missa inaugural és el 1743. El seu cambril és construït el 1748 per Agustí Soriano, el 1818 en Joan C. Panyó la re-
tauraria. El mateix Soriano realitzaria, el 1739, l'ampliació i remodelació de l'Hospital de Santa Caterina.

Els monestirs i convents també portaren a terme una activitat important, transformant-se en bona part: el dels Carmelites Calçats (1726-35), dels Dominics (1731), dels Carmelites Descalços (1735), de Sant Francesc (el 1739 es firma la reforma i ampliació), de les Beates (1759) i el de Sant Agustí (1763). L'església de Sant Antoni de Pàdua dels caputxins seria beneïda el 1734 i el convent seria construït de nou, al carrer de la Força (1753-74). El 1766 una disposició reial de Carles III manava separar el monestir de les Bernardes respecte a la parroquial de Santa Susanna i bastir una nova església. El 1770 es beneïa el temple, llavors anomenat Santa Maria de Cadins. Tot això fou possible per la florent comunitat a les vocacions, a les famílies adinerades i a les inversions en objectes preciosos pel culte (per exemple, el reliquiari de plata de Sant Bernat).

Sota els auspicis del bisbe Lorenzana i amb la col·laboració de l'arquitecte Ventura Rodríguez, s'emprenen un seguit d'obres que reflecteixen els gustos artístics vigents. L'arquitectura il·lustrada i academicista madrilena té cabuda en una ciutat secundària (Girona), reorganitzant racionalment la trama urbana, i projectant uns edificis (la Casa de la Misericòrdia, l'Hospici, la capella de Sant Narcís i el retaule dels Dolors) dins un estil neoclàssic de ressons barroques (Ripoll, 2005: 158-159). L'Hospici (actual Casa de Cultura) va ser construït entre 1775 i 1796, seguint un

projecte d'Ignasi Albrador i Narcís Soriano que ampliava el primer edifici de la Casa de la Misericòrdia, amb alguns retocs estructurals de Ventura Rodríguez. Segueix una tipologia ja coneguda: la planta quadrangular i organitzada al voltant de patis centrals. La capella de Sant Narcís, es va aixecar entre 1782 i 1793, al costat nord de l'església de Sant Feliu, on hi havia hagut un claustre gòtic. També comptà amb les ajudes del consistori i d'alguns nobles particulars (Cruïlles, Sarriera o Comte de Solterra). Disposem d'una pintura (a la biblioteca pública de la Casa de Cultura) en què el bisbe mostra la traça de la capella. La planta és allargassada, amb la successió de tres espais el·líptics molt dinàmics. L'altar-baldaquí a la italiana és fet de jaspi i dissenyat per l'escultor i acadèmic Joan Enric, i les seves voltes són pintades per Manuel Tremulles i Joan Carles Panyó. Va sufragar una Escola de Dibuix (1790), petició que ja havia formulat l'Ajuntament el 1780, per tal de formar en el dibuix els artesans de la ciutat (argenteres, escultors, arquitectes, pintors), i va cridar Panyó com a director.

Conclusions

Per acabar, i a tall de conclusió, podem dir que l'Església gironina és una "institució orgànica", viva, en el sentit que es mou, evoluciona i es transforma al llarg d'aquests llargs segles de l'època moderna, però també inestable i fràgil, que ha buscat constantment mecanismes i vies de posicionament i reconeixement social de legitimitació, no només dins l'àmbit religiós. Gaudeix d'un "poder legal" (tal com s'ha volgut recollir en el títol general del cicle de conferèn-

cies) però, parcel·lat i fragmentat en diferents esferes (mitra, capítol, ordes, parròquies, obreries, confraries). Aquesta divisió comporta competència i desgast, però també col·laboració i exigència, que augmenta o disminueix si tenim en compte la presència del poder civil. La processó es convertirà en una representació simbòlica dels estaments representatius de la societat gironina.

És a través del cap visible de l'Església a Girona, el bisbe, que hem trobat les ingerències del poder polític estatal. La missió pastoral de tots ells, sotmesa a les exigències monàrquiques i a les pressions papals, serà l'objectiu fonamental a aconseguir. Avaluat, per exemple, l'impacte del Concili de Trento a llarg termini en una ciutat com Girona, tot i ser relativament petita (en habitants i parròquies) i en molts aspectes rurals, tot i tenir dins mateix les institucions que la promouen, és difícil i complex, i malgrat els estudis de Joan Busquets i Josep M. Marquès, li resten encara força llacunes i interpretacions.

Les mostres continuades de devoció pública, l'assistència massiva als actes, la parafernàlia barroca i la seva forma enlluernadora, han estat anomenades pels historiadors actes de "catolicisme social" i de "religiositat popular", cosa que denota i posa en evidència un substrat totalment superficial i buit de fons (Busquets, 1994: 607-608). En tot cas, totes aquestes manifestacions de vitalitat religiosa no són més que mostres de la nova cristianització o recristianització imposades per un grup social dominant, des de dalt, l'Església.

Bibliografia

- ALBAREDA, Joaquim, “Girona durant la guerra de Successió”, dins COSTA, Lluís *et alii.*: *Història de Girona*, Girona: Ateneu d’Acció Cultural, 1996, p. 214-220.
- ALBERCH, Ramon i QUER, Josep, *La Girona del set-cents. Els límits d’una transformació (1700-1792)*, Girona: Ajuntament de Girona i Diputació de Girona [Quaderns d’Història de Girona], 2001.
- AVELLÍ, Teresa, “Un testimoni fins ara oblidat: el retaule major de l’església de Sant Lluc de Girona. Obra de Jacint Morató Soler”, *Butlletí dels Manaies de Girona*, 2003.
- BADA, Joan, “L’episcopat il·lustrat a la Catalunya de la segona meitat del segle XVIII”, dins PUIGVERT, J.M. (ed.), *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*, Vic: Eumo Editorial, 2000, p.149-169.
- BOADAS, Joan, *Girona després de la guerra de Successió. Riquesa i estructura social al primer quart del segle XVIII*, Girona: Institut d’Estudis Gironins, 1986.
- BORRELL, Miquel, *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada. Dides, expòsits i hospicians*, Cabrera de Mar: Galerada i Centre d’Estudis Selvatans, 2002.
- BOSCH, Joan i GARRIGA, Joaquim (dirs.), *De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el Bisbat de Girona*, Girona: Museu d’Art, 1998-1999.
- BUENO, Santiago, *El derecho canónico catalán en la baja Edad Media. La diócesis de Gerona en los siglos XIII y XIV*, Barcelona: Edicions de la Facultat de Teologia de Catalunya, 2000.
- BUSQUETS, Joan, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat i Ajuntament de Girona, 1994.
- BUSQUETS, Joan, “Els Llibres parroquials i la llengua catalana. Nota històrica”, *Butlletí de l’Església de Girona*, 1975, 245-250.

- CALZADA, Josep, *Sant Pere de Galligans: la història i el monument*, Girona: Diputació, 1983.
- CASTELLS, Narcís, “Oficis i gremis a la Girona moderna”, dins ALBERCH, Ramon, *Gremis i oficis a Girona*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984, p. 71-105.
- CLARA, Josep i MARQUÈS, Josep M., *Sant Feliu de Girona*, Girona: Parròquia de Sant Feliu [Col·lecció Sant Feliu, 12], 1992.
- CLARA, Josep, “Un cens desconegut del bisbat de Girona (1598)”, *Quaderns de La Selva*, 12 (2000), p. 173-184.
- DOMÈNECH, Gemma, *Els oficis de la construcció a Girona. 1419-1833. Ofici i confraria. Mestres de cases, picapedrers, fusters i escultors a Girona*, Girona: Institut d’Estudis Gironins, 2001.
- FERNÁNDEZ TERRICABRAS, Ignasi, *Felipe II y el clero secular. La aplicación del concilio de Trento*, Madrid: Sociedad Estatal para la Commemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2000.
- GAY, Josep Víctor, “Dues confraries: ‘la Sanch’ de Perpinyà i ‘la Sang’ de Girona”, *Revista de Girona*, núm. 151 (març-abril 1992), p. 40-43.
- HERMANN, Christian, *L’Église d’Espagne sous le Patronage Royal 1476-1834*, Madrid: Casa de Velázquez, 1988.
- JIMÉNEZ, Montserrat, “Els bisbes de Girona i la nacionalitat catalana (segle XVIII)”, *Revista de Girona*, núm. 181 (març-abril 1997), p. 36-40.
- MARQUÈS, Josep M., “El Concili tarraconense de 1717”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, xxxix (1998), p. 217-233.
- MARQUÈS, Josep M., “El Seminari de Girona, de 1600 a 1936”, dins *Dominus Vobiscum. Història i vida del Seminari de Girona*, Girona: 2003, p. 7-29.
- MARQUÈS, Josep M., “La Iglesia de Gerona”, dins *Historia de las Diócesis Españolas. 2. Barcelona, Terrassa, Sant Feliu de Llobregat, Gerona*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2006, p. 463-683.

- MARQUÈS, Josep M., “Sant Feliu versus Sant Narcís”, *Revista de Girona*, núm. 240 (gener-febrer 2007), p. 79-86.
- MARQUÈS, Josep M., *Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona*, Girona: Diputació de Girona, 2000a.
- MARQUÈS, Josep M., “Tomàs de Lorenzana, bisbe de Girona, un funcionari benefactor (1775-1796)”, dins PUIGVERT, J. M. (ed.): *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*, Vic: Eumo Editorial, 2000b, p. 11-87.
- MIRAMBELL, Enric, “Les Religioses bernardes al Gironès”, *Revista de Girona*, núm. 155 (novembre-desembre 1992), p. 60-67.
- PELAYO, Javier A., “Morir a la Girona de la Il·lustració. La funerària canonical i les actituds dels canonges de la catedral davant la mort”, dins *Girona a l'època de la Il·lustració*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, p. 5-112 [Quaderns del Cercle, 17], 2001.
- PUIGVERT, Joaquim M., “Església, cultura i llengua a la societat catalana del setcents”, dins BALSALOBRE, Pep i GRATACÓS, Josep (eds.): *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona: Quaderns Crema, 1995, p. 245-286.
- PUIGVERT, Joaquim M., “L'Episcopat i la formació del baix clergat al segle XVIII. L'exemple de les conferències eclesiàstiques del bisbat de Girona”, dins PUIGVERT, J. M. (ed.), *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*, Vic: Eumo Editorial, 2000, p. 89-132.
- PUIGVERT, Joaquim M., *Església, territori i sociabilitat als segles XVII-XIX*. Vic: Eumo Editorial, 2001.
- RIPOLL, Ramon, *L'arquitecte, l'arquitectura i la ciutat: Girona. 1760-1835*, Barcelona: PAM, 2005.
- SALES, Núria, *Els segles de la decadència. Segles XVI-XVIII. Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1989, vol. IV.
- SANTAMARIA, Dora, *L'Art a Girona 1600-1615. Recerca documental i estudi analític*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1989, Tesina de llicenciatura inèdita.

- SOLÀ, Xavier, “La Reforma Catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1585-1800)”, Girona: Universitat de Girona, 2005, tesi doctoral inèdita. També a www.tdcat.cesca.es
- TORRES, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Lleida: Eumo Editorial i Pagès Editors, 2006.
- ZARAGOZA, Ernest, “Notícies històriques dels monestirs de Galligants, Fluvià i Cruïlles”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, XXXIX (1998), p. 199-215.
- ZARAGOZA, Ernest, *Història de la Congregació Benedictina claustral Tarraconense (1215-1835)*, Barcelona: PAM, 2004.

Jordi Bohigas i Maynegre

**ESGLÉSIA I ANTICLERICALISME
A LA GIRONA DEL SEXENNI
DEMOCRÀTIC I LA RESTAURACIÓ
MONÀRQUICA (1868-1923)**

En tot treball, que té per eix argumental l'anticlericalisme, sol ser preceptiu un intent de definició del que s'amaça darrere del mot. D'entrada, aquest terme fa referència a una multitud prou diversa de manifestacions i actituds que tenen com a element bàsic l'"hostilitat" cap a tres objectius, prou diferents: l'hostilitat pot anar dirigida contra unes persones (clerofòbia), unes institucions religioses (l'Església catòlica), o bé, contra la religió mateixa. Aquestes manifestacions poden anar des de la violència física a la literatura, passant per la política. També s'ha tendit a dividir l'anticlericalisme entre el culte i el popular, tot i que són dos estrats que s'influencien mútuament: el del pensament ideològic (fonament de l'actuació política i en última instància dels moviments socials) i el social. Això fa que adopti moltes formes: literària, intel·lectual, periodística, política, populista i social. En un treball d'aquestes característiques, però, pot ser més adequat remetre'ns a la bibliografia que existeix sobre aquest tema i centrar-nos en les diverses manifestacions d'anticlericalisme que es donen –o hem trobat– a la ciutat de Girona.

Començaré aquesta presentació amb una anècdota prou il·lustrativa de com estaven les coses a l'inici de la II República, un període que queda a fora del nostre període però que és en part conseqüència del règim anterior. Em refereixo al periodista i polític republicà d'Acció Catalana Claudi Ametlla, que va ser nomenat governador civil de Girona l'any 1932. Explica, en les seves *Memòries polítiques*, que apositat del nou càrrec, es plantejà si havia de fer la visita de cortesia al bisbe, tal com havien fet sempre els anteriors governadors. Per un costat, doncs, hi havia la tradició

i el poder de la institució eclesiàstica. En l'altre, pesaven els seus principis republicans, plasmats en la Constitució de 1931, que consagrava la separació de l'Església i de l'Estat. Allò que realment el va fer decidir va ser fixar-se en l'actuació del seu predecessor, que havia estat el reusenc Jaume Simó i Bofarull, que era un republicà radical. I, efectivament, ell "la va fer, malgrat que passava per extremista, potser a causa dels seus excessos verbals, més que no pas de la pura realitat. Estroncat al doll de paraules fortes i pintoresques, potser un poc blasfemes i tot, aquest fill de l'anticlerical ciutat de Reus feia això: anava a veure el bisbe". I amb molt més motiu, doncs, Ametlla, que passava per moderat i conciliador, va anar a fer la visita. Això demostra, doncs, la relació d'amor-odi que hi ha hagut històricament amb la nostra Església. Una Església que, al cap i a la fi, surt del mateix poble. I quan parlem d'Església, aquí, ens referim al seu sentit d'Església "docent", formada pels capellans, la jerarquia i els religiosos i les religioses.

L'anticlericalisme contemporani és un fenomen complex, que mereix estudiar-se des de varies perspectives, entre elles l'antropològica seguint l'escola de Julio Caro Baroja. Ara bé, a simple vista podria semblar que Girona és un mal exemple per estudiar l'anticlericalisme. Tradicionalment ha tingut una fama de ciutat levítica, immòbil, fins i tot dòcil. No trobarem casos extrems com es poden donar, per exemple, en determinats pobles de l'Empordà, o en grans ciutats com Barcelona. No per això, però, deixa de resultar interessant conèixer certes manifestacions d'anticlericalisme que potser no són tan contundents, però que resulten significatives. L'anticlericalisme, en paraules de V. Cárcel Ortí,

seguint René Rémond, és alguna cosa més que una ideologia negativa, i tradueixo: “forma part d’una elaboració política, d’un conjunt d’idees que aportaven una cosmovisió de la realitat en un període en què la mobilització política creixent i l’augment de competència entre elits rivals afavoreix l’oportunitat d’aquest discurs anticlerical”. Aquesta elaboració política no es va fer d’un dia per l’altre, necessità decennis per formar-se i es nodrí de diverses fonts.

Aquesta és, doncs, una història de l’Església gironina vista des de l’altra banda de la trinxera, la dels “dissidents”, feta de dades i notícies que hem espigolat en documents i premsa d’època. És, d’alguna manera, des del mirall de l’enemic, del “dissident”, on es reflecteix un determinat espectre de l’Església gironina. El que s’explica aquí, doncs, no és res extraordinari. Però és un capítol més de la nostra història, on s’hi posaren en joc sentiments profunds, esperances de canvi i frustracions.

Girona, 1868

Ens aturarem un moment a conèixer la Girona de l’any 1868. En el seu viatge per terres gironines, de 1868, el representant d’una família francesa de geògrafs anarquistes, Élie Reclus ens dóna aquesta impressió de la capital: “Actualmente Gerona es una de las poblaciones más atrasadas de Cataluña. Las murallas que la circundan limitan su horizonte intelectual”. Girona té en aquesta època poc menys de 15.000 habitants. Entre el 1868 i 1923 la població gironina augmentarà en uns pocs milers, signe evident d’aquest estancament econòmic malgrat que, lentament,

s'operaran canvis urbanístics crucials per a la ciutat: enderrocament de les muralles, construcció dels primers eixamples, mesures d'higienització, enllaços amb el ferrocarril... Per altra banda, Girona és la capital de la segona diòcesi de Catalunya en nombre de capellans, que no de població. Són uns 1.010 sacerdots en total, molts dels quals es concentren en el centre burocràtic de la diòcesi, i alhora de la província. D'aquí ve en part, l'adscripció de Girona com a ciutat "levítica", que Joan Puigbert ha definit, en un sentit precís, com "aquella ciutat en la qual la vida econòmica i social està lligada a una sèrie de serveis deguts a la presència del bisbat i la seva cort eclesiàstica". Ara bé, Girona, a part d'un centre religiós és també una plaça militar, un centre administratiu i comercial. Sorpren, però, la identificació que es fa, des d'un determinat sector, d'aquest estancament (industrial, intel·lectual) amb la presència d'eclesiàstics. Els internacionalistes de l'any 1872 la descriuen com una ciutat "feudal y sacerdotal, sin higiene, sin cultura, sin calles", "arruinada como la teología que sirve de guarida a sacerdotes, gobernantes, militares y señores", com "el último baluarte de los restos de la corte inquisitorial de Carlos II". Aquests comentaris, apareguts al setmanari obrerista *La Federación* el mes de març de 1872, són l'expressió de la frustració de l'AIT per implantar-se a Girona. Aquesta imatge de Girona recorrerà tot el llarg del nostre període, i fornirà d'arguments els enemics de la presència eclesiàstica a la ciutat.

Ens situem, doncs, al mes de setembre de 1868. El règim desacreditat dels liberals moderats ha acabat caient i la reina Isabel II surt d'Espanya, destronada. Aquest fet tindrà

conseqüències greus per a l'Església, ja que la jerarquia havia mostrat un suport incondicional al govern del general Narváez. Mentrestant, el baix clergat segueix mostrant simpaties amb el carlisme, que representava la voluntat de retorn a l'estat de coses de l'Antic Règim, l'aliança del Tron i l'Altar i l'absolutisme. L'Església que entra, aquell any, dins el Sexenni Democràtic és una Església, com ha dit W. Callahan, "transformada per la Revolució liberal dels anys trenta i quaranta". Les seves pròpies bases econòmiques han estat substituïdes per unes altres, que la fan dependent dels pressupostos de l'Estat. A Girona, el paisatge religiós de trenta anys enrere és ja irreconeixible. Més enllà de les esglésies parroquials, han desaparegut els antics convents de regulars. Sobre els agustins, s'hi ha alçat una plaça pública, els dominics ara allotgen una caserna militar, els carmelitans la Diputació i el govern civil, sobre les restes dels franciscans s'hi edificarà un carrer i la foneria Planas, etc.

L'Església ha assumit malament aquests canvis. La condemna de la modernitat feta pel papa Pius IX (encíclica *Quanta Cura* i *Syllabus* de 1864) dóna ales a l'integrisme. L'Església es fortifica i s'allunya de la realitat social i de les noves ideologies. Més enllà del catolicisme no hi pot haver salvació, només el caos i el desordre social. L'Església catalana, cada cop més papista, seguiria el seu exemple i es preparava per llimar les noves armes que havien de permetre la reconquesta de la societat quan li sobrevingueren els fets de setembre de 1868, que l'agafaren d'imprevist i quedà fatalment al descobert, exposada als nous perills de l'anticlericalisme.

Revolució

La Revolució de setembre de 1868, dita *la Gloriosa*, no es va fer contra l'Església. Tot al contrari, des dels dirigents de la Revolució es va demanar que l'Església s'hi adherís. Tanmateix, la vena anticlerical de la insurrecció va aflorar ben aviat, i el govern provisional (i les juntes provincials) van haver de fer concessions a l'anticlericalisme popular. Al llarg del mes d'octubre, es decretaren mesures com la supressió de la Companyia de Jesús, la prohibició als ordes religiosos d'adquirir béns, la dissolució de totes les comunitats religioses fundades després de 1837, amb excepcions i matisos, l'anul·lació de les subvencions estatals als Seminaris, etc.

L'anticlericalisme del Sexenni Democràtic –així es coneix aquesta etapa– va suposar un punt d'inflexió respecte de l'anticlericalisme viscut fins aquell moment. El liberalisme, que havia nascut a les Corts de Cadis, no havia negat mai la confessionalitat catòlica de l'Estat espanyol i l'obligació de mantenir el culte i el clergat. Ara, però, la situació ha canviat. Des de les posicions demòcrates i republicanes, que intenten dominar el nou règim, es discuteix la influència social de l'Església (que es vincula cada cop més a les forces reaccionàries) i el seu poder moral, i es reclama el tractament de totes les religions per igual, la tolerància i la llibertat de cultes.

L'anticlericalisme, que podem anomenar d'Estat pel fet que procedeix de les normes i la legislació, que emana dels òrgans superiors de l'administració i de les Corts, va normalment acompanyat d'un anticlericalisme popu-

lar. A Girona, per exemple, Joan Puigbert explica que pocs dies abans del decret de supressió de les congregacions religioses, la Junta gironina debaté el cas d'una dona de Cadaqués, Magdalena Roig, que havia denunciat que una seva filla havia estat forçada a ingressar en el convent de monges benedictines de Sant Daniel, sense el seu consentiment. Aquesta acusació va demostrar ser falsa, però, alimentava el clima contrari a aquesta mena de congregacions. Sobre la taula s'exposaren arguments com que els ordes eren enemics de la llibertat, donaven una mala educació i “quebrantaban la ley natural que nos obliga a vivir en sociedad”, que dominaven sobre altres opinions com la del vocal, progressista, Josep Ametller, que s'adonava que s'estava atemptant contra un dels principis bàsics del liberalisme, la llibertat d'associació.

Podem conèixer de primera mà, les acusacions de què va ser objecte el clergat des dels inicis del nou règim gràcies a un manifest conciliador titulat “El Clero; y viva la libertad” (de 22 novembre de 1868) d'uns sacerdots barcelonins, on afirmen que se'ls acusa de tenir una conducta escandalosa, de conspirar a favor dels carlins, de ser una càrrega econòmica, enemics del progrés... Són els mateixos tòpics de sempre –no mancats, per això de la seva raó d'ésser– que ens acompanyaran durant tot aquest procés i alimenten un determinat imaginari col·lectiu. Al mes de febrer de 1869, el bisbe Constantí Bonet hagué de sortir al pas d'algunes d'aquestes acusacions, entre elles la de conspiració amb el carlisme, des del butlletí episcopal. Al mes de setembre hi tornà amb una altra circular, on es posava al costat del seu clergat en el sofriment, i elogià el seu com-

portament, més “si se tiene en cuenta las horribles calumnias, sarcasmos, dicterios los más soeces y groseros, las caricaturas asquerosas, las sátiras picantes y las invectivas más maliciosas con que... es presentada toda esta clase...”. A la difamació s’hi afegia l’escassetat econòmica i, en aquestes circumstàncies, doncs, “el Clero (...), con su ausencia del campo de batalla, reprueba altamente el proceder de una docena de sus compañeros”.

En la sessió de les Corts de 26 d’abril de 1869, el metge empordanès i diputat republicà Francesc Sunyer i Capdevila declarà públicament el seu ateisme i la guerra a Déu, amb gran escàndol dels assistents. La jerarquia catòlica reaccionà amb una campanya de desgreuges, entre elles la funció que es va celebrar, el 9 de maig de 1869, a la catedral, i que va ser rebuda amb temor pels progressistes, pel perill d’una guerra religiosa.

No tenim constància que a la ciutat de Girona es produïssin els atacs materials i les vexacions que sofriren altres parròquies i capellans de la diòcesi, i especialment, de l’Empordà. Se sap, per exemple, que durant els primers mesos de la regència de Serrano, el gener del 1869, s’incautaren els tresors artístics de diferents col·legiates de la diòcesi, entre elles la catedral, recollida amb especials vexacions, i Sant Feliu de Girona. Tot el contrari, els “neocatòlics” gironins (que no el bisbe) se sentiren amb prou força com per proclamar candidatures i organitzar manifestacions, com la que reporta el periòdic figuerenc *La República*, on diu que a Girona es produí, el 29 de novembre, una manifestació monàrquica encapçalada per un absolutista, amb estudiants del Seminari, al crit de “Viva Isabel II, vivan las monjas, fuera

la libertad de cultos, fuera sufragio a los 20 años, fuera voto universal”. En la candidatura neocatòlica a les Corts per Girona hi figura, a títol personal, un dominic exclaustat: el P. Joan Planas i Congost. El seu discurs és contundent i s’atreveix a declarar, segons reporta *La Razón* de mitjan gener de 1869, que defensaria la religió catòlica-apostòlica-romana, amb total exclusió de totes les *sectas*, la dotació del clergat independent de l’erari públic i el restabliment dels ordes religiosos. “El Rvdo. Planas –segons diu el citat diari– también quiere la Iglesia libre en el Estado, pero en el Estado no libre, sinó esclavo de la Iglesia...”. No ens hauria d’estranyar aquesta posició, si pensem que ell havia fet el noviciat en un convent on ara hi havia una caserna militar (avui, la Universitat). Cal, doncs, situar cada personatge en les seves coordenades per comprendre les diferents posicions. La qüestió és que la candidatura encapçalada per Planas guanyà a la ciutat de Girona (però no al districte), en les dues eleccions a Corts de 1869 i 1870; això sí, seguit de molt a prop pels republicans. Els grans resultats, doncs, dels neocatòlics s’explicava en gran mesura pel pes dels clergues en la ciutat, que va popularitzar la dita que deia “Para melones, Valencia; para pepinillos, Soria; para calabazas, Tuy, y para curas, Gerona”.

Un cop perduda la guerra de la Constitució del 1869, començaren les batalles per la seva concreció en lleis, que l’Església no estava disposada a perdre, i que amb gran dolor es va veure com s’aprovaven el matrimoni civil, el projecte de llei de secularització dels cementiris, entre altres que es percebien com un atac profund no tan sols a l’Església, sinó a les creences fonamentals, catòliques, de la majoria

dels espanyols. La situació no estava per bromes. Només així s'explica l'acte de desacatament del bisbe davant la visita del rei Amadeu I a Girona. Tot i que el governador civil insistí repetidament al bisbe Bonet que no podia fallar al Rei, el prelat respongué al requeriment dient que una comissió del capítol rebria el rei a l'entrada de la catedral, però que no hi podia fer més, i cito textualment: "Otra cosa no permiten las amarguísimas tribulaciones que está sufriendo la iglesia universal en la persona de su cabeza inmortal Pío Nono, cautivo en el Vaticano y las difícilísimas circunstancias que está atravesando la de España. Las cuales impiden al Prelado y Cabildo de esta catedral dar muestras alguna de regocijo por el notable acontecimiento".

La proclamació de la I República, el febrer del 1873, tampoc despertà una forta reacció contrària del clergat. Ja s'ha vist les poques simpaties que la monarquia savoiana havia despertat entre la jerarquia gironina. I l'intent de separació de l'Església de l'Estat que consagrava la nova Constitució federal només tingué protestes ritualistes ja que, de fet, la separació era ja per molts un fet consumat. Amb el temps, a mesura que l'amenaça de la insurrecció carlina es feia més forta, la real o suposada aliança amb el partit carlí passà a ser la causa més important de l'anticlericalisme federal. Vist el caire que prenia la revolució, bona part de la clerecia, especialment rural, simpatitzava amb el carlisme per la defensa aferrissada que feien dels valors religiosos tradicionals. Aquesta defensa, però, no sempre s'esqueia amb el comportament, suposadament exemplar, que s'entenia que havien de seguir els qui afirmaven lluitar en defensa de la religió. Els republicans s'encarregaren prou bé de senyalar-ho.

Per això, a partir del moment que la guerra s'acostà a les portes de Girona, les actituds contra l'Església es radicalitzaren, tot i que no es pot afirmar que el clergat prengué les armes contra la República, excepte algun seminarista. Per conjurar la forta companya que es desenvolupava contra el clergat, els mesos de juliol i agost, el bisbe, en senyal de bona intenció, cedí el seminari com a quarter per a la guàrdia civil i la milícia nacional. Grups de militants van arribar, fins i tot, a envoltar amenaçadorament la residència episcopal.

La fe dels republicans

L'actitud militantment atea de determinats federals, com el metge Sunyer i Capdevila, no era compartida per la majoria dels republicans, i encara menys, pels de Girona. El discurs de Sunyer a les Corts va ser expressament desaprovat pel comitè local de Girona, segons Joan Puigbert, que era més favorable a les idees moderades de F. Garrido. Es creia, doncs, que el discurs de Garrido, enfront del de Sunyer, reflectia millor la diversitat religiosa existent dins el republicanisme: aquest oscil·lava, doncs, entre el liberalisme catòlic (amb elogis a l'humanisme evangèlic de Jesucrist) i l'anticlericalisme més radical i els atacs als *neos*. Algunes vegades la sàtira anticlerical podia arribar a tenir un to més vulgar, com aquesta apareguda al *Boletín Republicano* de juny de 1869: “—Qué es un cura?— Según: para V. un ente vestido de negro; para el Estado, un empleado que cobra y se rasca la tripa; y para el ama de llaves, es un hombre”.

Tant l'obrerisme com el federalisme, tot i mostrar-se radicalment anticlericals i enemics del carlisme, reivindi-

caven la figura de Jesucrist com a campió de les transformacions socials i de la democràcia republicana. El seu anticlericalisme no era pas, doncs, irreligiós. El partit federal es declarà des d'un principi favorable a la llibertat de cultes. Entre els republicans no hi faltaven catòlics ni, fins i tot, practicants. La resta, si no ho eren, havien de conviure amb familiars devots. Vegem-ne alguns casos: el republicà possibilista Pau Alsina –que cal no confondre amb el barceloní homònim que fou, per aquestes dates, el primer diputat obrer a les Corts, com ens recorda Josep Clara– era un obrer argenter que es casà amb la viuda del seu patró. Élie Reclus, en el seu viatge de l'any 1868, ens descriu el domicili d'Alsina de la següent manera: “Pablo Alsina ha republicanizado a su mujer, que era devota. Pero la lucha entre el papaísmo y el libre pensamiento se revela en su casa de una manera singular. Penden de las paredes del salón, al lado de algunos cuadros de simbolismo religioso, los retratos de Mazzini, de Garibaldi, de Sixto Cámara. Y en la parte superior de un relicario con los restos auténticos de cuatro santos, aparece el *Cuadro de los derechos del hombre*”. Alsina els explica que ven reliquiariis als seus clients, amb relíquies o sense. Una vegada una noia reumàtica l'anà a veure –segueix Reclus, i ho tradueixo– per comprar-li'n unes, tot dient-li: “Pau, tu ets republicà, que significa ser home honrat. Em vendràs un reliquiari amb relíquies vertaderes. Si el comprés en el convent de frares serien capaçs de posar-m'hi ossos de moltó”. Possiblement les relíquies eren, com a mínim, tan “vertaderes” com podien ser les de qualsevol frare, però és una mostra de clerofòbia (sobretot contra el clergat regular) de llarga durada, que més

endavant veurem que es revitalitza en la premsa, així com la projecció de la imatge del republicà com a persona virtuosa i seguidora fidel de la persona de Jesucrist.

D'altres republicans eren catòlics declarats. Tomàs Carreras i Artau ens explica el cas d'un dels seus professors d'institut durant els anys vuitanta, Pau Civil i Vendrell, que impartia les lliçons de psicologia, lògica i ètica. Pau Civil, diu, era un auster republicà federal de tota la vida, tot i que no acceptà formar part de cap candidatura. Els diumenges, després de la missa, anava al Centre Federal del carrer del Carme. Els seus coreligionaris, sorpresos pel seu comportament i admirats del seu exemple, deien: "Oh, si tots els catòlics fossin com don Pau, tots en seríem!". Per la seva banda, segons Carreras, la gent d'Església deia: "Si tots els republicans fossin com el senyor Civil, tothom seria republicà!". Al marge, doncs, de l'anècdota, com devien estar les coses per tal que semblés impossible poder ser republicà i catòlic alhora. Un altre exemple seria el del federal, catòlic i liberal Josep Jubany, que va ser durant uns anys regidor i tinent d'alcalde de Girona, i formava part de diverses confraries de la ciutat.

Josep Clara també esmenta –entre altres republicans com Estanislau Figueras, president de la República del 1873– Joaquim Riera i Bertran, que va ser alcalde de Girona durant els dos primers mesos després de la proclamació de la República. Riera volia conciliar la República amb el catolicisme fusionant llibertat i Església. Per aquest motiu va escriure l'opuscle *El catolicismo y la República Federal* (1873), per demostrar que no eren conceptes antitètics. Deia paraules com aquestes: "Las repúblicas fuertes, viriles, poderosas,

se forman y desarrollan con ciudadanos religiosos, con ciudadanos que se aprovechan de la libertad para mantener y fomentar la religión con sus esfuerzos individuales, del mismo modo que mantienen y fomentan, en ocasiones, la instrucción y la beneficencia públicas”. Hi defensava, també, la llibertat de cultes i la supremacia del poder civil sobre l’eclesiàstic, sense que això volgués dir propugnar un Estat ateu. El més important és que, defensant aquestes posicions, Riera corria el risc de veure’s incomprès tant pels catòlics com des de les seves mateixes files republicanes, tal com succeí. Riera i Bertran és un d’aquells republicans catòlics que es passaren al catalanisme de la primera hora. Durant la seva estada a Barcelona com a estudiant havia format part de la penya El Buen Deseo, on coincidí amb Josep Torras i Bages i Jaume Collell, aleshores estudiants com ell a la Universitat. També va pertànyer a l’organització La Jove Catalunya (1870), juntament amb un altre seminarista i futur propagandista gironí, Joan Planas i Feliu, que cal no confondre amb l’exclaustrat carlí. Després del Sexenni, Riera va traslladar-se a viure a Barcelona. Riera representa, doncs, l’intent desesperat de treure la religió de la centralitat política, per poder eixamplar la base de suport a la República. Era la tercera via que, tampoc durant la II República, no trobaria encara el seu temps.

Restauració

La inestabilitat crònica de la I República acabà amb la dimissió del president Castelar, el 3 de gener de 1874. Un cop d’Estat en miniatura donà lloc a una República militar, que

portaria a la restauració borbònica a la persona del fill d'Isabel II, Alfons XII. Les relacions entre l'Església i l'Estat es varen restablir, i les coses anaren tornant el seu lloc. El nou règim, ideat pel polític malagueny Antonio Cánovas del Castillo, derogà la legislació anticlerical del Sexenni però no va fer a l'Església totes les concessions que demanava. La nova Constitució de 1876 no consagrà la unitat catòlica de l'Estat, tal com demanava la jerarquia, tot i que donà a l'Església el paper d'un òrgan oficial dins d'un Estat, però, liberal, la qual cosa creà conflictes i ambigüitats durant tota la Restauració. Aquest *modus vivendi* entre el règim i la jerarquia catòlica no contribuï a disminuir, segons W. J. Callahan, l'hostilitat visceral de l'opinió clerical i laica amb el liberalisme i la seva encarnació institucional, recent en la Restauració. De moment, però, Cánovas aconseguí per uns anys una moratòria de la qüestió religiosa –neutralització parcial– que només es revitalitzà, anys més tard, amb la radicalització reformista del partit liberal que operava al ritme de la desaparició biològica de Sagasta. Amb aquesta tàctica, els liberals pretenien debilitar l'encara poderosa Unió Conservadora.

La Restauració no va aplacar, doncs, l'anticlericalisme, sinó que el va neutralitzar durant uns anys o, en tot cas, el va fer més subtil, s'expressava de manera simbòlica, i més si tenim en compte que els partits republicans estaven a la clandestinitat. Com hem d'interpretar, si no, la petició d'una colla de veïns, encapçalats per un tal Joan Pascual, que el novembre de 1876 escriuen al governador civil –i no al bisbe!– per demanar-li permís per poder celebrar honres fúnebres per la mort de l'exreina Maria Victòria, duques-

sa d'Aosta? Recordem que no feia més de 5 anys que el bisbe s'havia negat a rebre els ducs d'Aosta al seu pas per la ciutat. El governador s'encarregà de comunicar-ho al bisbe tot recordant-li, per si hi havia algun dubte, "que todo lo hacen por sentimiento entre religioso y sin la menor idea de dar a este hecho el menor carácter político". Per altra banda, les autoritats liberals se segueixen malfiant dels sacerdots de la diòcesi, per les seves simpaties amb el tradicionalisme. El record de la guerra civil és encara molt recent. Per exemple, el governador civil alertà el bisbe del perill dels sermons per les exèquies del papa Pius IX, que podrien haver-hi en les esglésies de Girona, i especialment, la de Sant Feliu.

La Restauració tornà a posar en primer terme els delicats equilibris que a nivell local exemplificaven els esforços per fer compatibles la confessionalitat de l'Estat amb els principis liberals. Per exemple, com havien d'actuar les institucions davant les reivindicacions, de tota mena, de l'Església per fer efectiu el seu poder sobre àmbits tan variats com el culte, l'ensenyament, l'assistència social? Davant el restabliment de les expressions d'una religiositat *exuberant*, per exemple, les autoritats havien de recórrer a antics precedents, i desempolsar vells documents que els orientessin en la manera com havien d'encarar la participació oficial en certes cerimònies. Així, durant la sequera produïda el 1878, el consistori acordà fer-se càrrec de les despeses de cera de les 13 misses a l'altar de Sant Narcís i les 12 de Sant Dalmau, perquè així ho determinaven les consuetuds. O bé, quan l'abril de 1878 els jesuïtes, restaurant l'antiga pràctica de les missions, demanaren a la

corporació gironina que assistís oficialment a l'acte de benvinguda i en la seva processó posterior, l'Ajuntament respongué que només s'assistiria a la Comunió general i acte de clausura, d'acord amb el que establien els antecedents de 1796 i 1818! En les altres processons i cerimònies religioses, com la processó del dijous Sant, que organitzava la Confraria de la Puríssima Sang, també s'hi assistia segons "tradicionales prácticas".

Malgrat les aparences, però, l'autoritat complia amb les seves obligacions eclesiàstiques sense massa entusiasme. Així ens ho explica el mateix alcalde Emili Grahit en les seves memòries, on explica que va prendre per costum prendre part en totes les funcions amb què era ús assistir-hi (unes quinze a l'any!), "a pesar que alguna vez me vi acompañado únicamente por un sólo individuo del Ayuntamiento". Hi assistia perquè realment li agradava però, també, "me consideraba obligado como primer ciudadano que era entonces de un pueblo profundamente religioso".

Tot i així, per la minoria republicana del consistori, aquesta aparent confessionalitat de l'Ajuntament semblava excessiva, fins al punt que el 19 d'abril de 1893, s'obrí el debat sobre l'assistència a la processó. La votació sobre aquest punt es cloqué amb 7 vots a favor i 5 en contra. Quinze anys més tard se seguia encara discutint aquest tema, en aquest cas a la Diputació provincial. El juny de 1917, els republicans insistiren que els organismes polítics s'havien de donar per assabentats a les invitacions, per assistir a les processons, i que deixessin a la llibertat de cadascú anar-hi o no. Una vegada més, la proposta va ser només defensada pels republicans. Per una banda, doncs, quedava clara una cosa:

i és que durant tot el règim de la Restauració el fet de la confessionalitat de l'Estat només va ser discutida per certs sectors que se situaven al marge del règim, i encara no de tots (el catalanisme). L'altre era l'estret marge de vots que separava una opció de l'altra, i que posava de manifest l'important pes que els republicans tenien a Girona des de finals de segle XIX.

L'entrada dels primers regidors republicans al consistori gironí de la Restauració, Pau Alsina i Benet Massa, no es produí fins a l'any 1883. Un dels primers temes que van posar sobre la taula va ser el de la qüestió dels cementiris. Els republicans discutien que en un Estat liberal, l'Església pogués tenir el monopoli de l'espai funerari, que volia dir el poder per decidir si un cadàver mereixia o no sepultura eclesiàstica i, per tant, el dret de ser enterrat dignament en un cementiri, ja que no n'hi havia encara de neutrals. Llavors aquesta era encara una qüestió marginal a Girona, ja que la majoria de la població era catòlica i moria, diguem-ho així, en estat de "gràcia". Tot i així, donaria molt de joc a l'anticlericalisme ja que sempre apareixien casos de persones que s'havien negat a rebre els últims sagraments i el seus cadàvers eren enterrats en el cementiri judicial, allà on segons el mateix Alsina s'enterraven "los hombres criminales e impenitentes"; un espai gens honorable per a homes que, encara que no fossin catòlics, fruïssin de bona fama. Alsina insistí diverses vegades sobre aquest tema al llarg de la seva llarga carrera com a regidor a Girona. El desembre de 1885, reclamà la construcció d'un cementiri municipal neutre, lliure del control de l'Església, i exposava el cas recent d'un cadàver que havia estat

enterrat al cementiri judicial. La proposta d'Alsina només va rebre l'adhesió del seu company de consistori Pacià Torres. La Junta Central de Cementiris actuà de manera lenta i amb actitud vacil·lant, manifestant el poder de què encara gaudia l'Església a nivell local, i posava de manifest la distància que separava el que deien les lleis i la seva aplicació pràctica durant gairebé tot el segle XIX, afavorit per l'ambigüitat de la mateixa legislació, sinó de les seves contradiccions.

El control del poder eclesiàstic s'estenia a molts àmbits de la societat: des de la premsa a l'ensenyament, passant pel món de l'espectacle, el funerari, etc. La legislació aprovada pels moderats a mitjan segle XIX, com ara el Concordat de Bravo Murillo de 1851, o la llei Moyano d'ensenyament, se seguí aplicant mentre no fou derogada, modificada o substituïda per una llei posterior. Segons Casimir Martí, aquesta defensa de la situació de privilegi podia “provo-car reaccions oposades en persones i grups que considera-ven les intervencions de l'Església, com a conculcadores de drets civils o com a reveladores de la voluntat de man-tenir o d'introduir en la vida social dinamismes heteroge-nis i pertorbadors”. Un d'ells era el poder de coerció que li atorgava el monopoli sobre l'espai funerari, com ja s'ha dit. Ara bé, aquest control no s'establia de manera directa, sinó a través del poder civil, considerat com el “braç secular” de l'Església. És a dir, el govern havia assumit una responsa-bilitat amb l'Església, que seria una font interminable de conflictes i una de les causes de l'anticlericalisme.

És també significatiu que el bisbe de Girona va aconse-guir suspendre els primers intents que es van fer a Girona

per representar la *Passió i Mort de Nostre Senyor Jesucrist*. Fins que l'any 1887, el governador civil ja no va poder-ho impedir, al·legant que l'antiga llei de teatres havia estat derogada i que segons la nova llei vigent no podia autoritzar la seva suspensió, ja que no hi havia res que ho justificués i, a més, estava tenint molt d'èxit. Tanmateix, seguia dient en la seva missiva al bisbe, si “a juicio de V.E. sí resultasen á su juicio ridiculizados ó escarnecidos los personajes de la Santísima Trinidad o la Sagrada Familia”, llavors, no es preocupés, se'n faria càrrec.

Clericalisme

La primera part de la Restauració, coneguda com el regnat d'Alfons XII i regència de Maria Cristina, coincidí amb el pontificat de Lleó XIII, a Roma, i del bisbe Tomàs Sivilla a Girona. El nou pontífex, doncs, es proposà de recuperar la influència de l'Església en un món cada cop més secularitzat, i emprendre una recristianització de la societat. Els mitjans foren diversos; l'un eren els ressorts legals que encara emparaven l'Església en les seves reivindicacions de control social. L'altre fou la fundació i entrada de nous ordes i congregacions de religiosos, que van viure una autèntica expansió, gràcies a la legislació permissiva del règim de Cànovas i que es justificava pel seu servei a les escoles, hospitals, orfenats i altres institucions de caritat. Aquesta concepció, però, xocava de ple amb la concepció laïcista dels republicans catalans, i gironins, influïts cada cop més pels vents secularitzadors que arribaven de la veïna III República francesa.

A partir, doncs, del nou segle la “qüestió religiosa” i el debat sobre el paper de les congregacions es converteix en el tema central del debat públic. El liberalisme s’identificà històricament amb l’hostilitat al clergat regular, pel seu recolzament a l’absolutisme durant les primeres dècades (recordeu la figura tan estesa del frare trabucaire). En aquest nou context, segons Callahan, es produeix una estranya ironia de la relació entre Església i liberalisme, ja que els regulars, que posaven en entredit el sistema polític de la Restauració, s’identificaren en canvi amb la seva política d’assistència social.

A partir de gener de 1901 es produeix l’arribada en massa de religiosos francesos a causa de les lleis contra els regulars que s’estan debatent a la Cambra de diputats francesa. Aquesta proliferació d’ordes, col·legis i convents donà els principals arguments per a la clerofòbia, i de l’àmbit de la política es passa a la sàtira popular més descarnada. El “clericalisme” s’identificava ara amb la proliferació d’ordes religiosos. El mateix *Autonomista*, el mes de juliol expressava l’amplitud del problema: “El odio á las comunidades religiosas ha traído el que hoy se siente contra la Iglesia. Han hecho causa común el clero regular y el secular”.

Les institucions són l’espai on afloren els diferents punts de vista sobre la presència de l’Església en els serveis públics. Per exemple, el juny de 1911, a la Diputació de Girona s’hi lliurà una “batalla contra la intolerància clerical”, en paraules d’*El Autonomista*, on per l’estret marge d’11 vots contra 9 es denegà la pretensió de les germanes de l’Hospital de poder escollir mare superiora, per ser un dret de la Corporació. Al costat, doncs, d’atorgar els

màxims de privilegis als eclesiàstics se situen els carlins. A l'extrem oposat se situava la pretensió de la minoria republicana, d'exigir que els serveis hospitalaris fossin absolutament laics. Entremig, la majoritària opinió liberal que malda per establir uns mínims de serveis sanitaris i una certa supremacia del poder civil sense ofendre en excés a l'Església, ja que el dèbil Estat liberal és incapaç d'ofereir aquests serveis.

Poc a poc la “qüestió clerical” anava sortint a la palestra. Dels tímids intents dels primers anys de la Restauració s'havia passat al debat en l'arena política, i d'aquí descendí a la premsa –especialment republicana, i finalment també liberal– i als sectors populars, aprofitant els cada cop majors marges de llibertat que oferia el règim. A Girona, a finals del segle XIX es fundà un diari republicà de gran importància, *El Autonomista*. El seu propietari, el periodista de Cadaqués Darius Rahola, era un anticlerical furibund. El nou diari republicà topà vàries vegades amb l'Església, per la qual cosa els seus redactors van ésser citats pels tribunals, en més d'una ocasió, per injúries a determinats eclesiàstics. En una d'elles, el desembre de 1907, el mateix Rahola va ser condemnat a penes de desterrament i multa per un article escrit amb el pseudònim Juan Santa Claro, contra el canonge Agustí M. Vilà. Aquest diari ens ha proporcionat bona part del material, que ens han permès conèixer de primera mà l'anticlericalisme gironí de la segona meitat de la Restauració. El fet religiós s'afegia a la rivalitat, personal i professional, que els Rahola tenien amb els Masó, propietaris del clerical *Diario de Gerona*.

Catòlics i republicans també es disputen la preeminència sobre el raquític món obrer gironí. S'ha imputat a l'Església la seva insensibilitat envers l'anomenada "qüestió social". I possiblement, bona part del clergat no estava preparat per copsar aquesta nova realitat, excepte algunes figures molt destacades, com Pere Dausàs, Jaume Bordas, Josep Comerma, o Josep Maria Llovera. El paternalisme de les elits dirigents gironines i l'avantguarda eclesiàstiques es posava de manifest en les anomenades "vetllades musicals literàries sociològiques" per a obrers. *El Autonomista* també denuncià l'allunyament ideològic de l'Església gironina, quan el dia 25 de març de 1909 reportava que en el marc d'una d'aquestes vetllades de "l'Acción Social", el propagandista canonge Quintana sorprengué el públic amb un discurs que semblava un sermó: "la rémora clerical trabaja sin descanso para encauzar a la clase obrera por la senda del prejuicio religioso (...) En actos que se titulan sociales no debe haber ni dogmas políticos ni religiosos".

El pressupost de culte i clergat, que cada any s'enduia 40 milions de pessetes, també és objecte de qüestionament pels republicans gironins, que ho interpreten com una aliança de l'Església amb la monarquia conservadora i clerical, la identificació amb un sistema polític i econòmic injust. Res hi feia que l'esmentada partida no hagués variat des de mitjan segle XIX, i que formava part d'un projecte liberal per subjectar la institució eclesiàstica a l'Estat i una compensació per les desamortitzacions. El diari *El Autonomista* posà repetidament els dits a la nafra. Tot s'hi valia; a propòsit de la injustícia de l'impost de consums, l'exemplar del dia 24 de febrer de 1901 aprofitava per carregar

contra el sosteniment públic de l'Església: “Ya que no podemos echar abajo esa inhumana Ley de Consumos, impuesta por el centralismo á fin de que pueda subsistir el fausto de la Monarquía española; para que los obispos y otras mariposas puedan ir cobrando pingües sumas, y el culto de las Iglesias se de de bofetadas con la humildad predicada por Jesús y continúen sin cobrar los maestros de instrucción primaria, y convertidas en zahúrdas las escuelas públicas: al menos que se busque una fórmula de recaudación, más digna, más equitativa y que más se adapte á la moderna civilización” etc. En una altra ocasió, era a propòsit de la processó de la *Butlla*. En el número de 18 de gener de 1918, el redactor desvincula la no assistència dels republicans a la processó amb l'acceptació de la *Butlla* si amb això es busca –diuen, i no els manca una certa ironia– l'autofinançament de l'Església: “Nosotros, que respetamos todas las creencias, no tenemos bula ni la queremos; es un negocio de los de enfrente, digno de respeto. ¿Como protestar por eso si es aquella justa teoría de: el que quiere curas y mogigangas que se las pague? Así debería vivir la Iglésia, del óbolo de sus fieles”, etc.

Gràcies a la premsa, doncs, l'anticlericalisme intentà elaborar tot un discurs contra el poder eclesiàstic, i la ficció d'un gran combat cultural entre les forces “obscurantistes” de l'Església, per un costat, i les del progrés i la República, per l'altra. Aquest era el preàmbul per llavors poder passar a l'acció. Perquè, com bé diu Àngel Duarte, l'anticlericalisme popular tenia en el xoc quotidià la seva raó d'ésser. I els anticlericals gironins també varen fer la seva feina.

Combat

Amb el nou segle, l'anticlericalisme es desferma, i el "xoc" cultural es produeix ja en diversos àmbits, entre ells el de l'espectacle. Així, el bisbe ja no pot evitar les representacions d'obres dramàtiques de to anticlerical, que es posen de moda, sovint amb les protestes dels regidors tradicionalistes davant l'alcalde. Una d'elles és *Electra*, que s'estrena a principis de 1901 i es representa amb gran èxit per tot Espanya i, el mes d'abril arriba a Girona, sense que això ocasionés grans aldarulls. Escrita pel cèlebre novel·lista Benito Pérez Galdós, l'obra gira a l'entorn d'una jove que es veu obligada a ingressar en un convent per les maquinacions d'un personatge que simbolitzava la reacció i l'obscurantisme del clergat. A principis de 1910 es representa al "Coliseo Imperial" la sarsuela anticlerical *Ruido de campanas* d'Antonio Martínez Viegol. Al final de l'acte l'inspector de policia, maurista, s'aixeca i increpa les multituds que aplaudeixen. En el marc d'un míting republicà en el Teatre de Girona, el 1910, el candidat Eduardo Fernández del Pozo, en plena lluita contra l'expansió dels religiosos, diu "el fraile de hoy, en cambio, es un egoista, que consume la vida en una contemplación estéril en medio de la fiebre de trabajo que envuelve el mundo, ó dedicándose á la industria, escudado en el privilegio, hace una competeneia insostenible a los trabajadores, originando la miseria y el odio". La invasió d'ordes religiosos francesos ha provocat que "el extranjero se ha apoderado de la escuela. Por la escuela clerical vamos a la barbarie; por la escuela neutra ó laica vamos al progreso y a la civilización. Debemos, pues, reconquistarla..." (10 de juliol).

Qualsevol motiu pot ser vàlid, doncs, per ser aprofitat per la crítica impenitent al clergat i l'Església en general. En una ocasió, un rotatiu republicà afirma que s'han trobat restes d'un infant de poca edat en una caixa, enmig de les obres d'enderrocament d'una paret de l'església del Mercadal, efectuades el febrer de 1913. Això és suficient motiu per especular sobre "els misteris de la vida dels religiosos" i ja tenim les interpretacions més rocamboliquesques. O bé quan, a principis de 1912, Darius Rahola explica que la mare superiora d'un convent, que regenta un col·legi, es nega a admetre unes alumnes pobres, òrfenes de pare; el pretext és utilitzat per contraposar la voluntat del negoci de l'ensenyança religiosa a l'ensenyament laic i neutre, suposadament altruista, encarnat en la persona del mestre municipal, i federal, Francesc Roger.

La "guerra dels morts" es tornà a recuperar, a la premsa i en el combat polític. En aquest cas, tenia veure amb els cadàvers dels pobres de l'Hospital: "Los que mueren en el Hospital, –afirmava *El Autonomista* en diversos números de 1907 i 1908– son conducidos al cementerio en el siniestro coche llamado la Pastera." "La infecta Pastera se sirve desde 15 años atrás, hasta la fecha, de unas medias cajas sucias y pestilentes para colocar los cadáveres que salen del Hospital, transportados como carne podrida al cementerio, donde los vacían para repetir la operación uno y otro día". El regidor Jubany denuncià repetidament aquesta pràctica, i el fet que no rebessin una atenció religiosa adequada: "sin un cura que les acompañe y les rece unas oracioncitas sentidas, sin pensar en la paga...". Demanaven, doncs, de la Comissió de cementiris "que esto cesará: que los que

sucumben cuando ya no pueden subir al andamio o bajar a la mina y no tienen quien les ampare, sean enterrados de un modo que no ofenda a Dios”.

L'excentricitat, el mal caràcter i la prepotència apareixen, doncs, com a atributs lligats a l'exercici del sacerdoci. Les històries d'aldarulls protagonitzades pels seminaristes, influïts pels seus professors carlins, es converteixen en carn de canó de la fòbia anticlerical. En una ocasió, *El Autonomista* reporta uns incidents incitats pel carlí Dalmau Iglésies, que portà alguns seminaristes a amenaçar d'incendi el quiosc Marull de la Rambla d'Àlvarez, que va haver de ser custodiada per una parella de la guàrdia civil i que ocasionà la mort per disgust del seu propietari, Ciríac Marull. A les processons també s'hi podien donar mostres d'agressivitat quan es considerava que el públic no es comportava adequadament. D'altres vegades, eren els guàrdies i empleats municipals que escometien el públic de manera desconsiderada i violenta, seguint les ordres dels capellans. En la festa de Corpus de 1921, que el canonge mestre de cerimònies de la catedral ofengué la diputació catalanista presidida per Agustí Riera, *El Autonomista* ho aprofità per atacar l'esperit de partit del capítol catedralici (que posa de manifest encara, el pes que tenia el carlisme entre el clergat durant els anys 20): “Ni en presencia de Cristo —a pesar de que Cristo condenaba esas propagandas y manifestaciones del culto, fuera del templo— saben, los llamados ministros del Señor, reprimir sus pasiones”.

Les processons, doncs, donen molt de joc a la crítica anticlerical, en una ciutat com Girona on cada any se celebren no menys de 20 processons, les més concorregudes

de les quals eren les de Setmana Santa i del Corpus. L'actitud dels participants i del públic és objecte de comentari per la premsa dels dos bàndols, per motius ben diferents. El *Diario de Gerona* denuncià els actes d'irreverència que es produïren durant la processó de Corpus de 1902, i cito textual, “en la plaza de la Independencia uno de los acompañantes del pendón del alcalde abandonó tranquilamente el puesto para ir á hacer el amor, y que en una confitería de los bajos de la casa que hoy ocupa la Sucursal del Banco de España, fueron varios los empleados del municipio, y algun alcalde de barrio que, á la salud de un concejal que pagó el gasto, comieron sendos dulces y bebieron unas copitas”. La processó del Corpus sortia a les 6 de la tarda de la catedral i recorria els carrers centrals de la ciutat, acompanyats de gegants i capgrossos, amb la carrera coberta per les forces d'infanteria i artilleria de la ciutat vestida de gala, amb gran animació de carrers i passeigs. El 1911, *El Autonomista* protestava de la presència de la bandera d'uns requetés carlins en la processó del Corpus del Mercadal, “*cosa altamente censurable por el significado de esa fiesta de la Iglésia y por el significado de la bandera, como símbolo de guerra, ó de asesinato, como en San Feliu de Llobregat*” (24 de juny). L'any següent, *El Autonomista* destacava la monotonia de la processó de Setmana Santa i el caràcter rutinari dels seus assistents: “Una procesión compuesta en su minoría de creyentes, y el resto de hipócritas a quienes les parece que yendo a la procesión venderán más tela para los vestidos cortos y estrechos de las señoras vapuleadas por los oradores sagrados. Otros van en la hilera religiosa por esport, visitando de paso las tiendas de beber y, á

última hora, con ó sin túnica, los barrios alegres. La pauta de siempre. Jesús, su verdadero espíritu, que hoy anuncia y quiere celebrar la Iglesia, no reina entre nosotros. Gobierna el espíritu de los fariseos” (8 d’abril).

El marc de les processons era un espai privilegiat per manifestar l’hostilitat de certs sectors amb la posició institucional de l’Església catòlica i l’ús de l’espai públic. El 1908, en la processó del Corpus, dues persones situades estratègicament en diferents punts de la processó es negaren a treure’s el barret al pas del Santíssim. Al *Diario de Girona* li faltà temps per denunciar els fets: “Son lamentables los escándalos que promueven estas personas, despreciando y ofendiendo el sentimiento religioso de la ciudad. Lo más intolerable, es que pretenden justificar su conducta tratando de mal educados y descorteses á los ofendidos. Aconsejamos que cuando ocurran casos análogos, las personas que los presencien los denuncien al Juzgado de instrucción ó al municipal” (23 de juny). Tot seguit, recorria a tot una arsenal legislatiu i jurisprudencial que avalava les denúncies, cosa que si per un costat posa de manifest el poder de coerció de què disposava l’Església, per l’altra demostra que a Girona no s’aplicaren d’una manera sistemàtica. *El Autonomista* va respondre la provocació, el 27 de juny, dient que això significava voler tornar al temps de la inquisició, i aprofità per defensar, que les manifestacions religioses se celebressin a l’interior de les esglésies: “Por lo demás, la calle es ciudadana: es la via civil que pertenece al pueblo. Hay que conquistarla contra intrusiones extrañas, en nombre de la tolerancia y de la libertad”.

Ens trobem, doncs, davant d'una dialèctica que es planteja en termes de confrontació entre les forces progressives contra un “monstre” clerical, reaccionari, hereu de l'aliança amb Ferran VII contra Riego, representat per un clergat amb totes aquelles “qualitats” que abans hem esmentat. Tot això reposava sobre una determinada filosofia de la Història, basada en el Progrés, que tenia com a motor la confrontació d'idees. Així reberen el diari dels Rahola la notícia de la victòria republicana d'Eusebi Corominas al districte de Girona, a les eleccions de setembre de 1905: “Gerona se renueva. La capital es completamente republicana: cuenta con una clase media laboriosa, que al fin ve claro que no quiere ser clerical, y cuenta también con una masa obrera conocedora de sus deberes y de sus derechos, anhelante de cultura, atormentada por el deseo de dignificarse”. “Miremos al porvenir... A él vamos: á la República (...). Los monstruos han huido heridos, moribundos.”

En alguna ocasió es qüestiona també, en un ordre més intel·lectual, el paper de la religió i de tota la concepció del món forjada pel cristianisme. Aquesta crítica es recolza sobretot en els descobriments científics del segle XIX, especialment de la biologia. El progrés, es deia, venia de la mà de la ciència i del paradigma de l'evolució. En l'etapa de la preguerra europea, es considerà que el desenvolupament de diverses disciplines científiques podrien portar a l'emancipació social de determinats col·lectius. Església i ciència, fe i raó apareixen com a incompatibles. Amb motiu del centenari del naixement del gran biòleg anglès Charles Darwin, el setembre de 1909, Tomàs Mestre escrigué un article a les pàgines d'*El Autonomista* on descriu la gran revolució

mental que han provocat els descobriments de l'anglès, mig segle abans, especialment en la concepció de l'home. L'home havia deixat de ser un ésser aïllat, “cual hijo espúreo de una voluntad caprichosa y arbitraria...” i passava a ser un “eslabón de energía de esa luminosa cadena que arranca en el rayo de Sol y acaba en el placer del deber”. Ensems posa de manifest les esperances d'emancipació que una part de la societat posava en el “regnat” de la Ciència. El triomf final de les idees de Darwin –que no eren només qüestionades per l'Església– s'identificava amb el triomf de la llibertat, i era aprofitat per atacar la religió: “Más ha hecho Darwin para el bien de la humanidad en una hora de acierto, que todos los libros herméticos en cientos de años de palabreo misterioso é insubstancial”. Poc més de cinc anys després d'aquest article, es produiria l'hecatombe europea i tot aquest discurs científista s'enfonsà.

Canalejas

Quan el polític liberal gallec José de Canalejas arribà a la presidència del govern el 1909, ja s'havia fet famós per les seves iniciatives per frenar l'expansió dels regulars, que van ser rebudes amb reaccions irades per part dels sectors catòlics, que el convertiren gairebé en la seva bèstia negra durant més d'una dècada. Canalejas va adonar-se que el discurs anticlerical era un filó que no es podia deixar caure en mans de republicans, socialistes i altres revolucionaris i per això emprengué un seguit de reformes “des de dalt” que culminarien amb la *Ley del Candado*. L'any 1910, doncs, s'arribà a la màxima atenció, segons el *Diario de Gerona*: “lo

cierto y positivo es que de nuevo corren por las calles y surgen con amenaza de desbordarse los odios sectarios y las pasiones revolucionarias; y que se crea una lucha de antagonismos y se está atizando un incendio con la pretensión de resolver un problema que no es á sangre y fuego como ha de resolverse”.

Amb el teló de fons de la “qüestió religiosa”, els republicans organitzaren dos grans mítings aquell any 1910, presidits per Albert Balari. El primer se celebrà el dia 22 de març de 1910, on es reivindicà la derogació de la Llei de Jurisdiccions, demanà la reobertura de les escoles laiques clausurades, i defensà la necessitat d’una escola cívica pagada per l’estat, sense ensenyança religiosa. Que tot això es retreia a l’Església catòlica, es va escoltar en els discursos, entre altres, de Laureà Miró i Pere Corominas, on aquest últim, segons el *Diario*, “terminó diciendo que era necesario proclamar los expuestos ideales con valentía y lanzarse á pecho descubierto sobre los “jesuitas” atrincherados, decididos a...”, i els aplaudiments impediren escoltar el final. El diumenge, 3 de juliol, se celebrà al Teatre Principal un “míting anticlerical” en suport de la política de limitació del creixement dels ordes religiosos del president Canalejas. L’acte va ser monopolitzat, exclusivament, pels republicans, ja que els canalejistes gironins, excepte el director de *La Lucha*, no s’atreviren a assistir a l’acte d’adhesió al seu líder, la qual cosa va ser lamentat pels republicans, i vilipendiat pels clericals. A la ciutat “levítica” de Girona es donava el cas, precisament, que la seva elit liberal pertanyia al partit de Canalejas, com el droguer i senador Josep M. Pérez Xifra, o el mateix alcalde senyor Vallès, que esta-

ven en el punt de mira de la premsa clerical. L'alcalde, doncs, es limità a enviar una "vergonzante adhesión" a l'acte –segons *La Lucha*– que dirigí al governador civil el dia anterior. En el seu parlament, Pere Estartús posà el dit a la lla-ga dels conservadors, dient que "la mayor parte de los clericales que hoy protestan contra los proyectos del señor Canalejas son precisamente los que se enriquecieron adquiriendo los bienes desamortizados de la Iglesia". El líder de la Unión Republicana, l'andalús Fernández del Pozo, tornà a insistir en la diferència entre ser anticlerical i antireligiós. Els demòcrates es consideraven els més catòlics perquè, deia, eren fidels al missatge de Jesucrist, com a fundador de la democràcia. També defensà, paradoxalment, que es complís el concordat de 1851, almenys pel que fa a la part que tocava a la proliferació dels ordes religiosos. Després dels parlaments s'inicià una manifestació que acabà davant la seu del govern civil (pujada de Sant Martí) on Fernández del Pozo lliurà les conclusions del míting al governador F. Schwartz i sortí al balcó.

La reacció clerical es produí una setmana després, i va ser monopolitzada pel partit carlí. Es repetí el mateix format que els mítings republicans. Al Principal s'hi van poder veure, segons les fonts, uns 200 sacerdots i 200 seminaristes. Això demostra la força que encara guardava el tradicionalisme dins l'Església gironina. En canvi, no hi assistiren ni els liberals conservadors ni els catalanistes. En el seu discurs Dalmau Iglésias protestà contra la Reial Ordre sobre signes exteriors, per inconstitucional, i combaté el discurs contrari a la difusió dels ordes religiosos, i el projecte de "ley del candado". Una manifestació amb el mateix

recorregut finalitzà davant el govern civil, on després de lliurar les conclusions, Iglésias acabà amb el crit “Abajo el anticlericalismo”.

L'hora del catalanisme

A partir del segle XX el catalanisme, encara incipient, penetra dins l'Església gironina com una força vivificadora. Una nova generació de catalanistes conservadors connecten amb estudiants i professors del Seminari: els germans Viver, Josep Pou i Batlle, entre altres. Aquest és l'inici d'una nova divisió interna de l'Església. El 1900 ja es comença a sentir aquest influx catalanista. A tall d'exemple, el rector de Sant Feliu es nega a traduir una fe de baptisme en castellà, com li demana un particular per tal que el document pugui tenir validesa civil. Aquell any es crea a Girona la Confraria de Sant Jordi, que té la missió de lluitar, amb l'oració, per tal que el renaixement cultural i polític de Catalunya vagi acompanyat del reconeixement de les seves arrels cristianes. Entre els fundadors s'hi troba la família Masó, del *Diario de Gerona*, que participaran activament de la vida cultural i política de la ciutat. El sector republicà es mira en un principi amb suspicàcia aquest catalanisme catòlic, fins al punt d'afirmar que ells, els federals, encarnen el veritable autonomisme, i que els altres només busquen la clericalització de Catalunya: “Los catalanistas de nuestra ciudad, con raras excepciones, van descubriendo el pelaje reaccionario, de que sin embargo protestan a todas horas”. I posen com a exemple, els sermons que realitzen els oradors que participen en les celebracions religioses de la Con-

fraria de Sant Jordi. Un dels primers és el barceloní mossèn Salvador Bové, que participa en la funció de les Quaranta Hores de la Setmana Santa de 1900. Els republicans gironins discrepen, doncs, d'aquest discurs d'estirp vigatà, encara poc acostumats a Girona malgrat el precedent, ja esmentat, de Joan Planas Feliu i el setmanari *La Vetllada*. “Por fortuna, son bastantes los catalanistas que piensan como nosotros, aunque pocos los que se ofrecen a decirlo”. Per ells, doncs, el partit federal és l'únic partit regionalista “en que el progreso no estorba, ni la luz permite ciertos seres raquíticos de alma y raquíticos de cuerpo”.

Diferents esdeveniments polítics porten a una aproximació, sempre difícil, entre catalanistes i republicans contra el caciquisme de l'Estat, sobretot arran de la coalició de Solidaritat Catalana. L'activisme cultural també produeix la confluència entre sectors clericals i modernistes, amb la realització conjunta dels Jocs Florals, la sala Athenea, etc. Són espais de sociabilitat compartida per la necessitat d'optimitzar esforços en una ciutat com Girona, encara massa reduïda per assumir iniciatives divergents.

El juny de 1904, els catalanistes de *Lo Geronés* es mostren horroritzats per les paraules que acaben de sentir en un *meeting* conjunt del catalanisme a Figueres, on els va fer la impressió “d'haver assistit a un meeting en part republicà, en part anticlerical y en part hasta ácrata”. Els catalanistes empordanesos volen conjurar l'estigma de clerical que té el catalanisme, en aquella terra republicana, i per això, es manifesten contraris a l'origen diví del poder, s'ataca la Monarquia, es defensa la separació d'Església i Estat i la llibertat de consciència, etc. Pels catalanistes de Girona, en

canvi, la reivindicació de l'autonomia del Principat s'ha de dissociar de la "qüestió religiosa" i de l'esperit de partit: "Havem de procurar –diu el periodista de *Lo Geronés*– que no puga dir-se que tenim dos jocs d'oradors, uns per anar per exemple a Figueres i altres per anar a Vic". Aquesta discrepància interna anuncia, doncs, el trencament de la Lliga Regionalista.

Com a contrapartida, sorprèn la mena de rebuda que obtingué a Girona el filòsof krausista, i expresident de la I República, Nicolás Salmerón, el mes d'abril de 1907. Els republicans li van fer una rebuda freda: "sin el calor de las masas republicanas, falto de entusiasmo, exento de aire liberal" (dia 16). Recordem que, en aquell últim any de la seva vida, Salmerón presidia la Solidaritat Catalana. En canvi, sorprèn veure qui l'esperava a l'andana de l'estació, narrat per un diari poc sospitós com *El Autonomista*: "algunos con-tados republicanos, varios curas católicos y unos trescientos estudiantes; los más del seminario; los menos del Instituto". En el míting de la tarda, al Teatre Principal, també hi havia capellans i seminaristes, tot i que un hi anà per armar sarau i "insultar el venerable repúblico".

El desvetllament de Girona no va venir de la destrucció del temible "monstre" clerical, que creien alguns. El 1917, el fill de l'ultracatòlic director del *Diario de Gerona*, l'arquitecte Rafael Masó, escriu les següents ratlles: "És una joia il·limitada la que ens envaeix cada cop que ens adonem que sota aquesta crosta grisa, freda i neutra de Girona hi cova un dolç caliu d'activitats i d'energies. Girona l'erta, l'ensopida, l'endormiscada ciutat dels nostres pares s'és reviscolada de fa un quants anys i s'afirma com a ciutat pro-

gressiva i culta, sumant-se a les més noves corrents de ciutadania, i testimoniant amb els fets que ha entrat de ple dins aquest complex renaixement, que és glòria avui de la nostra aimada Catalunya”.

Tres anys més tard, les eleccions de 1920 van fer possible el gran pacte republicà-catalanista que acabà definitivament amb el caciquisme a Girona. Llavors el *Diario de Gerona* i *El Autonomista*, que tant s’havien combatut, saludaren la notícia amb els titulars de “Vers una Girona nova”.

A tall de conclusió

La “qüestió religiosa” va ser el gran llast que arrossegà el règim de la Restauració i que va heretar la II República. A Girona, tanmateix, es van saber trobar espais de convivència que van fer possible superar, a poc a poc, les friccions que ocasionà el moviment de secularització de la societat en una ciutat encara dominada per l’Església catòlica.

S’ha vist, doncs, que una ciutat levítica no assegurava que la majoria de la població fos devota fidel de la religió catòlica. A Girona hi havia un ampli sector republicà, tal com es manifestava a les urnes, i una opinió liberal, que en major o menor mesura podia compartir alguns dels postulats anticlericals que expressava *El Autonomista*, tot i que la dissidència encara no s’atrevia a manifestar en públic.

Els republicans gironins no discutiren la religió –molts d’ells eren catòlics– sinó que el que es criticà fou el “clericalisme” de la institució, el zel en la defensa dels seus privilegis, la suposada contradicció entre la institució eclesiàstica i una determinada imatge de Jesucrist, i l’aliança subtil

de l'Església amb el règim polític i econòmic que la feien odiosa als partidaris de la República. En general, però, la convivència fou respectuosa. Tret d'alguns col·lectius, altres sectors cada cop més importants de la població anaren assumint el règim de llibertats que s'imposava amb el liberalisme, i una certa tolerància que tot just encara era incipient. El carlisme, tot i conservar la seva força dins l'Església, va ser cada vegada més marginal socialment. El catalanisme va aconseguir crear un espai polític i cultural que va poder reunir republicans i catòlics, però que obriria una guerra en el si de l'Església catalana.

El cas de Girona obliga a matisar la idea que l'anticlericalisme era una resposta necessària al clericalisme, *per ser*. Precisament, doncs, en una ciutat on el pes clerical era potser més elevat que en altres llocs, aquest anticlericalisme quedà esmorteït. En canvi, els brots més violents d'anticlericalisme es produïren allà on l'Església no va poder deixar sentir prou bé la seva influència: les grans ciutats, les barriades obreres, la intel·lectualitat... A Girona, doncs, l'anticlericalisme va sortir poc de la retòrica periodística i en certs espais de confrontació política. Les diferents manifestacions de fe secularitzadora foren tímides i vacil·lants, per les creences religioses de la població i la força de l'Església. Calen encara molts estudis locals per comprendre realment el significat de l'anticlericalisme en el nostre país, que va arribar a cotes molt altes de virulència i, fins i tot, de violència contra els béns i persones de l'Església.

El despertar cultural de Girona no vingué, doncs, de l'esperada derrota del "monstre" en el qual alguns havien intentat condensar tots els mals de la societat, ni tampoc de la

il·lusió científica, sinó de l'esforç conjunt dels sectors clericals, lliurepensadors i republicans per aixecar la ciutat culturalment i derrotar el caciquisme. Tanmateix, tot aquest treball anticlerical no s'esborrà, va perviure en les mentalitats de certs sectors que explicaran el seu ressorgiment, altra vegada, en moments de crisi i de canvi històric.

Fonts

- *El Autonomista* (1898-1923)
- *Diario de Gerona* (1887-1923)
- *Lo Geronés* (1906)
- *La Lucha* (1910)
- ARXIU DIOCESÀ DE GIRONA, *Fons Secretaria de Cambra*, Correspondència amb el Governador Civil.

Bibliografia

- AMETLLA, Claudi, *Memòries polítiques, 1918-1936*, Barcelona: Catalònia, 1979.
- ANTÓN, Xavier, “Actituds religioses durant la I República: Joaquim Riera i Bertran”, a VVAA, *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona: Cercle d’Estudis Històrics i Socials, 1993, p. 63-72.
- ARAGÓ, Narcís-Jordi [et al.], *Rafael Masó, ciutadà de Girona*, Girona: Ajuntament de Girona, 2006.
- CALLAHAN, William J.: *La iglesia católica en España (1875-2002)*, Barcelona: Crítica, 2003.
- CARRERAS, Tomàs, *La meva Girona: Memòries de Tomàs Carreras i Artau*, Girona: Institut d’Estudis Gironins, 2001.
- CLARA, Josep, *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874*, Girona: Diputació, 1986.
- COSTA, Lluís, *El Autonomista: el diari dels Rahola*, Girona: Col·legi de Periodistes, 2000.
- DELGADO, Manuel, *Luces iconoclastas: anticlericalismo, blasfemia y martirio de imágenes*, Barcelona: Ariel, 2002 (2^a ed.).
- GRAHIT, Emili, *Memorias de un ex-alcalde gerundense*, introducció i edició de Joaquim Nadal i Farreras, Girona: Ajuntament de Girona, Institut d’Estudis Gironins, Patronat Francesc Eiximenis, 2003.

- La PARRA, Emilio i SUÁREZ, Manuel, *El Anticlericalismo español contemporáneo*, Madrid: Biblioteca Nueva, 1998.
- MARQUÈS, J. M., “Constantino Bonet, obispo de Gerona (1862-1875)”, a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. XXIII (1976-1977), 178-204.
- MARTÍ, Casimir, “Provocacions eclesiàstiques a l’anticlericalisme, 1856-1868”, a *L’Avenç*, núm. 177, gener de 1994.
- RECLUS, Élie, “Impresiones de un viaje por España”, a CLARA, J. (ed.), *Excursions abans de l’excursionisme*, Girona: CCG Edicions i Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines, 2003, p. 113-135.
- PUIGBERT, Joan, *Política municipal a la Girona de la Restauració (1874-1900)*, Girona: Ajuntament de Girona, s.d.
- PUIGBERT, Joan, *El sexenni democràtic a Girona: actituds religioses i moviment obrer (1868-1874)*, Girona: Universitat de Girona: Servei de Publicacions, 2000.
- PUIGVERT, Joaquim M.: *Església, territori i sociabilitat als s. XVII-XIX*, Vic: Eumo, 2001.

Jordi Bohigas i Maynegre

**CIÈNCIA I CULTURA
EN EL SEMINARI DIOCESÀ:
1900-1936**

En el text anterior ja hem introduït la idea de Girona com a ciutat levítica. Doncs bé, una de les institucions eclesiàstiques que més van contribuir a donar aquesta imatge de la ciutat va ser el Seminari Conciliar.

Girona ha gaudit d'una doble capitalitat: provincial (abans, corregiment i vegueria) i diocesana. Això ha fet que el Seminari Conciliar, com també l'Institut, tinguessin un àmbit d'irradiació que sobrepassava l'àmbit de la ciutat, però que incidia sobretot en la vida social, econòmica i política de Girona. La influència cultural i científica del Seminari procedia dels diferents col·lectius: professors, seminaristes, congregació mariana, etc.

En la conferència anterior operàvem a la inversa: d'un fenomen d'abast més general i, fins i tot, més intens en altres zones de la diòcesi –com l'anticlericalisme– el circumscrivíem en una realitat concreta: l'anticlericalisme que es donava estrictament a la ciutat de Girona. Aquí no; parlar del Seminari Conciliar és parlar d'un aspecte important de la història de tota la diòcesi. És “un microcosmos de la diòcesi”, en paraules de mossèn Josep M. Marquès. Tot i això, aquest treball no parteix del no-res. Són especialment valuosos els estudis parcials realitzats sobretot per Josep M. Marquès. Per tant, no ens detindrem a fer cap història interna del Seminari, sinó més aviat completar el que ja s'ha dit afegint-hi alguns aspectes de la interacció del Seminari amb la Cultura i la Ciència i, en definitiva, amb la ciutat de Girona.

L'edifici i la institució

D'entrada, s'ha de dir que un Seminari és un centre docent que no prepara els seus alumnes per a una professió, sinó per a un “ministeri”. Es coneixen, amb el nom de “seminari” a partir del segle XVI, els col·legis clericals destinats a donar als aspirants al sacerdoci els coneixements, i a desenvolupar en ells les virtuts que se'ls suposava per a l'exercici del seu ministeri sagrat. L'edifici que encara avui coneixem com a “Seminari diocesà” de Girona, situat a redós de l'església de Sant Martí Sacosta, ha conegut diverses vicissituds històriques. Una de les més importants fou la cessió que en va fer el monarca Carles III al bisbe de Girona després de l'expulsió dels jesuïtes (1769). Al llarg del segle XIX, una part de l'edifici (la de migdia) va servir també de presó provincial, i altres zones estaven sota un ús militar. Per tant, doncs, l'edifici era compartit per diferents administracions que es disputaven un valuós espai.

Durant el segle XIX, la situació institucional de l'Església, i amb ella també del Seminari, canvià profundament. Es legislà molt sobre l'ensenyament laic i religiós, des de l'Estat i des de la Santa Seu... Una de les conseqüències més destacables de la legislació liberal va ser la separació de la carrera civil i l'eclesiàstica, reduint l'àmbit d'actuació de l'Església gairebé exclusivament en la reglamentació dels estudis eclesiàstics. I malgrat que l'Estat es feia càrrec del sosteniment econòmic dels Seminaris, no podien expedir títols universitaris ni de batxillerat. Tot i això, es buscaren altres vies per recuperar espais d'influència en l'educació, a través de l'ensenyament anomenat “lliure”. Això va fer, primer, que la

major part del clergat abandonés la universitat, per por a la contaminació ideològica. Per altra banda, els nous plans d'estudi dels Seminaris de la segona meitat del XIX buscaven equiparar-se als plans oficials de batxillerat, modificant segons les conveniències de cada Bisbat el pla d'estudis que havia elaborat la nunciatura de Madrid l'any 1852. El bisbes Lorente, C. Bonet i Tomàs Sivilla van treballar en el perfeccionament del Seminari gironí: reforçament de les mesures disciplinàries enduts per una concepció pessimista de la naturalesa humana i pels perills que encerclaven els adolescents. També demostraren interès en el col·legi-Seminari de Santa Maria del Collell. La construcció del col·legi, adossat a un vell santuari, va iniciar-se l'any 1852, essent bisbe de Girona Florenci Lorente, i s'acabaren vers l'any 1866. Entre els alumnes il·lustres que en algun moment van passar per les aules del Seminari s'hi troben els escriptors Joaquim Ruyra, Joan Mínguez i J.M. Gironella; José Ortega i Murilla (pare d'Ortega i Gasset), científics com el P. Jaume Pujiula, o polítics com Josep Fàbrega i Pou.

A partir de finals dels vuitanta del segle XIX, el Seminari de Girona deixà d'acollir un col·legi privat d'ensenyament secundari per centrar-se únicament en la formació dels futurs clergues de la diòcesi. Segons J.M. Marquès, durant el primer terç de segle XX passaren per les aules del Seminari vora d'un miler d'alumnes,¹ que van des dels prop de 600 dels primers anys, fins als menys de 200 de la Repúbli-

---

¹ MARQUÈS, J. M., "La diòcesi de Girona i la cultura, al segle XX. Fets i qüestions", a J. Albertí (ed.), *Germinabit L'expressió religiosa en llengua catalana al segle XX. Diòcesi de Girona*, Barcelona: 2003, p. 42.

ca. En l'última dècada del segle XIX els seminaris catalans arribaren al màxim dels seus alumnes, per iniciar una lenta davallada. Tot i així, la crisi d'ordenacions encara tardaria una dècada a notar-se.

A principis del segle XX, ja començaven a quedar una mica lluny les sorolloses batalles internes entre els conciliadors (anomenats *mestissos*), partidaris de la participació política en el règim liberal, i els integristes (o *cimarrons*), que afectaren de ple professors i estudiants del Seminari de Girona dels anys vuitanta, per escàndol de la ciutat i de la seva categoria de centre docent. Així, doncs, entrat el nou segle, la calma propicià que el Seminari se situés al nivell de la seva categoria com a centre docent que era, i arribà a excel·lir en alguns camps.

El Seminari va ser, durant aquells anys, de costat amb l'Institut Provincial i l'Escola Normal de Mestres, un dels grans centres docents d'aquesta ciutat i venia a suplir, segons D. Fulcarà, “la falta de centres d'estudis superiors”.² Tot i això, no tots els testimonis del seu pas pel Seminari, durant aquells anys, són especialment optimistes sobre la mena d'aprenentatge que s'hi donava. Un d'ells va ser l'escriptor Joan Mínguez, que acabaria abandonant la carrera sacerdotal. En la seva novel·la autobiogràfica, que va titular *Dies verges*, el protagonista donava la seva impressió sobre la formació que hi va rebre, lluny de la visió arcàdica que s'oferia a la ruralia gironina: “passat els primers temps, constatava només que plenitud i rutina allà on imaginà sublimat, i s'esfondrava el somni. Tot hi era de segona mà, mobles

---

2 FULCARÀ, Maria Dolors, *Girona i el modernisme*, Girona: 1976, p. 5.

i paraules; mai una expressió inèdita, amb foc propi, sinó els símbols rebregats que el retornaven a la nyonya de les primeres lletres. Havia anat al Seminari a fer-se home i hi trobava tan sols un tracte d'infant, uns llibres d'infant i unes sancions més puerils encara... I això perduraria catorze anys, perquè àdhuc quan lluiria la tonsura al lllindar del diaconat, encara algú el castigaria 'de genollons tot el rosari' i li diria de tu amb aquell tu depriment que acusa servitud..."³

Però, realment, és justa i encertada aquesta visió tan pessimista del Seminari? Anem a veure-ho.

El professorat

En parlar dels professors del Seminari obliga, també, a parlar dels plans d'estudi i de l'orientació que es donava a la formació científica dels futurs sacerdots. A partir de mitjan segle XIX les matèries que s'impartien en un Seminari s'havien anat diversificant, almenys en la part de "filosofia", de la qual s'anaren independitzant les matemàtiques, la física, la química, la història natural, la geologia, l'agricultura i, finalment amb el nou segle, la Sociologia. Ara bé, una característica fonamental era la posició subsidiària de totes aquestes matèries, tan humanístiques com "filosòfiques", a "la reina de les Ciències". Aquest aspecte quedava molt clar en el reglament de 1924 del bisbe Llompart, que establí que tots els coneixements que s'adquirien en el Seminari havien d'orientar-se vers la "ciència teològica, a la qual sirven y para la cual os preparan las letras, artes y ciencias de los

---

³ MÍNGUEZ, Joan, *Dies verges*, Barcelona, Llibreria Catalònia: 1929, p. 72.

cursos que preceden a su estudio y de que las sacaréis tanto mayor provecho cuanto mejor sabréis ordenarlas a la reina de las ciencias”.⁴

Des de mitjan s. XIX, l’Església havia realitzat l’esforç d’enviar alguns sacerdots, o aspirants, pocs, a la Universitat Literària de Barcelona per obtenir algun grau en la Facultat de Ciències, imagino que per assolir les competències necessàries pel professorat, per impartir les matèries dels futurs col·legis de segon ensenyament regentats per l’Església secular. Quan aquest espai docent va ser sobretot ocupat per les congregacions religioses, i es va suprimir el col·legi de segon ensenyament privat del Seminari (bàsicament per la competència directa de l’Institut Provincial), algunes d’aquestes matèries “científiques” perderen la importància que podien tenir, segons la mentalitat de l’època, en la formació del sacerdot. Llavors, alguns d’aquests llicenciats o batxillers en ciències s’orientaren vers altres sortides, fora del Seminari. Com ha escrit J.M. Marquès, durant les primeres dècades del segle XX els “professors del Seminari segueixen generalment un escalafó; després d’assolir un títol més o menys convencional, comencen ensenyant llatí o retòrica als petits, passen a professar filosofia; alguns, si es produeixen vacants a la teologia, poden arribar a tenir-ne una càtedra, i la posseeixen fins a la mort. El sistema estalvia a l’autoritat enutjoses gestions d’escollir professors, és causa que ni els docents dels primers anys tinguin una preparació específica ni els dels cursos superiors s’ha-

---

⁴ LLOMPART, Gabriel, *Reglamento general para los alumnos del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona: Tip. de Carreras, 1924.

gin posat al dia, i orienta cap a fora del sistema les persones intel·ligents i estudioses”.⁵ Resumint, doncs, temporalitat del professorat, i poca competència de les matèries no eclesiàstiques. Ara bé, la fugida “fora del sistema” de les persones intel·ligents, també té una altra lògica. En efecte, un cop perduda l’esperança en un retorn de l’educació oficial en mans de l’Església, s’imposava un canvi d’estratègia: aconseguir ocupar com més càtedres millor a l’ensenyament públic, infiltrar-se en el cor mateix de l’educació estatal. Aquest fet, a Barcelona, també era molt evident.

Això ho havia deixat molt clar, uns anys abans, el secretari de la nunciatura de Madrid, Antonio Vico, autor d’un polèmic informe sobre la situació dels seminaris a finals del segle XIX. Era, doncs, necessari invertir la tendència. En comptes de reclutar professors seglars per ensenyar en seminaris i col·legis privats, s’havia de reconquerir l’ensenyament públic en base a professionals sorgits de les aules de l’ensenyança “lliure”. Aquí s’augurava el paper que haurien de tenir en un futur els ordes religiosos.⁶

Vegem ara, qui impartia, o qui estava capacitat per fer-ho, les matèries pròpiament “científiques” al Seminari: Pere Reig i Conill (1832-1898) assolí el batxillerat en Arts a l’Institut de Figueres, no arribà a completar la carrera de Ciències de Barcelona i fou separat sorollosament de la seva càtedra pel bisbe Sivilla, pel seu comportament polític arrauxat en favor de postures integristes. El Dr.

---

5 MARQUÈS, J. M., “La diòcesi de Girona de 1906 a 1925”, a..., p. 87.

6 VICO, A., “Informe sobre la situación de los seminarios en España hasta el 31 de diciembre de 1891”, reproduït a *Seminarios*, vol. 26 (1980), p. 277-432.

Ferran Roig i Palau (1833-1918), de Sant Feliu de Guíxols, va ser el primer professor del Seminari graduat en ciències per la Universitat de Barcelona. Fundador del Col·legi al carrer de la Claveria, en el mateix lloc on anys després els maristes establirien el seu, abandonà aviat la carrera al Seminari per dedicar-se a altres assumptes: guanyà per oposició la càtedra de física de l'Institut de segon ensenyament de Figueres i el 1878 inicià a Canet de Mar la construcció del grandíols Col·legi al costat del santuari de la Misericòrdia. T. Carreras diu d'ell que va ser una "interessant figura, digna d'ésser recordada en la història de l'ensenyament a Catalunya durant el darrer terç del segle XIX". El gironí Narcís Homs i Servitja (1850-1893) –que estudià la carrera de ciències a la brevíssima i clerical Universitat Lliure de Girona, durant el Sexenni i aconseguí el grau de llicenciat en ciències exactes, a la Universitat Literària de Barcelona– també s'orientà cap altres sortides dins el món de l'ensenyament, públic i privat. Morí essent director del Col·legi de Sant Narcís de Girona i catedràtic auxiliar de l'Institut Provincial. Josep Mundet i Pagès (1847-1931), de Torroella, estudià durant el Sexenni a Sabadell i Tarragona, i va ser un dels pocs professors que realitzaren el cicle complet dels estudis científics de l'època, primer a Barcelona (llicenciatura) i el doctorat a Madrid, però en canvi acabaria donant classes de "Teologia Moral". El blanenc Antoni M. Oms i Paratge (Blanes, 1846-Girona, 1920), tampoc passaria del batxillerat en ciències, que va obtenir el 1868, quan ja era catedràtic del Seminari. No deixa de sorprendre'ns que el bisbe Francesc de Pol cridés dos professors "cientí-

tics”, Josep Mundet i A.M. Oms, per realitzar tasques directives i per la reorganització del Seminari a la mort de l’ancià rector mossèn Bech. A.M. Oms ja havia estat rector anteriorment i ho seria novament fins a la seva mort, el 1920. Cosí de Joaquim Ruyra, orador sagrat, canonge penitencier, va ser considerat “el primer bonet del bisbat”. Tomàs Carreras “l’admirava perquè veia en ell el prototipus del moralista i també del savi tal com el concebien els grecs i encara l’entenen els nostres pagesos”.⁷ Amb el nou segle s’hagué de contractar un seglar, Marià Pont, per impartir la Física i la Química, mentre mossèn Josep Esteva (1866-1942) s’ocupava de l’Agricultura i la Geologia. D’ell hem de dir que, sorprenentment, no tenia títols acadèmics en ciències però que va arribar a tenir un gran domini científic com a autodidacta, i una de les joies intel·lectuals de la nostra ciutat. Va ser professor de geologia i agricultura, a partir de 1907, i també de física i química des de 1914. Va escriure articles sobre botànica popular a la revista *La Naturaleza* i, a partir de 1910 es féu càrrec, juntament amb el farmacèutic Joan Masó, de la *Revista científica del Diario de Gerona*. D’ell són, per exemple, la sèrie d’“Excursiones científicas alrededor de Gerona” que publicà al citat diari durant l’any 1902. També era soci de la Sociedad Española de Historia Natural, en el butlletí de la qual escrigué alguns articles. Josep Esteva acabà abandonant les classes en ser nomenat beneficiat Mestre de Cerimònies de la catedral.

---

⁷ CARRERAS ARTAU, T., *La meua Girona: Memòries de Tomàs Carreras i Artau*, Girona, Institut d’Estudis Gironins, 2001, p. 65.

El Seminari de Girona tenia, com a complement de les matèries científiques, i com la resta de seminaris catalans, un doble gabinet de física i d'història natural. El “gabinet” de Girona, a finals de segle XIX, estava prou ben equipat, només superat pels seminaris de Lleida i de Vic, i el de Barcelona pel que fa a l'especialitat de geologia i paleontologia⁸. Amb el nou segle es començà a construir l'Observatori meteorològic i astronòmic del Seminari, equipat amb excel·lents aparells científics. La seva direcció es va encomanar al professor de ciències del seu moment, Josep Esteva. D'aquest observatori s'extreien les dades meteorològiques que publicà diàriament, durant molts anys, el clerical *Diario de Gerona*. El problema d'aquestes instal·lacions és que depenien de la bona voluntat del seu responsable, que no sempre era un professor qualificat. En el cas de Girona, ho va ser mentre era professor Josep Esteva. En canvi, després de la seva “fugida”, els estudiants del Seminari tingueren un gris professor de ciències: Joan Gironès i Bellvé (1881-1971), que tampoc tenia cap titulació específica, però que utilitzava un bon llibre de text. Era la *Biología del bachiller* (Barcelona: Alfa, 1929) escrita per un prestigiós científic que, casualment, també havia estat alumne d'aquest Seminari, el P. Jaume Pujiula sj.

El fet que no tots els catedràtics del Seminari tinguessin la titulació adequada a la matèria que impartien, no impedia que els qui realment en tenien donessin classes en qualsevol dels altres centres de la ciutat. Ja hem parlat del cas

---

⁸ VICO, A., “Informe sobre la situación de los seminarios en España hasta el 31 de diciembre de 1891”, reproduït a *Seminarios*, vol. 26 (1980), p. 333, 336.

de Narcís Homs, a finals de segle XIX. Ben entrat el nou segle hi donà classes el banyolí Dr. Frederic Dalmau i Gratacós (1874-1926), el primer professor amb tesi publicada: “La sensación. Estudio psico-fisiológico” (Sant Feliu de Guíxols: Octavio Viader, 1907). Estudià filosofia a la Universitat de Lovaina pensionat per la Junta de Ampliación de Estudios, acabada de crear (1907) i treballà en el laboratori de psicologia. El Seminari no li va saber trobar una càtedra al nivell de la seva preparació i es passà a l’ensenyament públic, on guanyà unes oposicions, primer a l’Institut de Logronyo i després a Girona. A partir de mitjan la dècada de 1910 seria el secretari de l’Institut provincial. Un altre cas, tot i no ser de la nostra diòcesi, és el del naturalista barceloní mossèn Eugeni Aulet, que va acabar els seus anys de docència com a director de l’Institut de Girona, als anys vint. Aulet es féu famós per les seves topades amb el catedràtic darwinista de la Universitat de Barcelona Odón de Buen, quan era professor auxiliar de la càtedra d’història natural, i el substituï durant el breu interval de temps en què el doctor De Buen fou expulsat de la càtedra, la tardor de 1895.

Ignasi-Enric Jordà i Caballé (1886-1977), nascut a Cervera de la Marenda, llicenciat en filosofia i lletres, fou professor de l’Escola Normal de Mestres de Girona (1917-46), on era professor de llengua i literatura espanyoles. Va ésser també responsable de l’educació física i promotor de visites dominicals a monuments i indústries, i dirigí la revista mensual *Gerunda* de l’Associació Catòlica del Magisteri, que aparegué del 1920 al 1934.

La sortida vers l’ensenyament públic d’alguns eclesiàstics amb estudis civils pot explicar-se també per altres ban-

des. En primer lloc, ens trobem davant un context d'excés de sacerdots a la diòcesi. En segon lloc, al sector públic sí que es requeria una titulació adequada, la qual cosa podia fer més rendible la inversió efectuada en la formació civil dels sacerdots. A més, a Girona l'Institut provincial, davant la supressió del col·legi de segon ensenyament del Seminari, esdevenia un objectiu estratègic, ja que s'hi formaven no tan sols les elits gironines, sinó que també s'hi examinaven no pas pocs seminaristes i alumnes del Col·lell que volien cursar estudis superiors. Per això, podia ser vist com un apèndix del Seminari. Ara bé, aquí els sacerdots havien de conviure, amb les seves idees, amb professors d'altres tendències. A Girona, el respecte per les idees religioses era gairebé absolut. Ningú s'atrevia a plantejar agosarades teories científiques, com l'evolucionisme. Peio Pasqual ens ho recorda en les seves memòries, quan avisa del perill d'aldarulls estudiantils que hi hauria hagut si el catedràtic d'història natural, Don Manuel Cazorro, s'hagués atrevit a ensenyar l'evolució humana en les seves classes. Valia més deixar certs temes per cursos superiors i a la intuïció de cadascú, i acceptar un pacte civil entorn de la ciència.

El catalanisme tampoc devia ser gaire ben vist al Seminari. Els elements més marcadament catalanistes són, casualment, allunyats de les primeres càtedres del Seminari. Possiblement es creia que la seva influència no era la millor per a uns seminaristes educats en l'obediència cega a l'autoritat constituïda, i si més no era poc agradable al nunci. Un d'aquests casos és el del filòsof i prevere gironí Josep Pou i Batlle (1868-1957): implicat activament en qualsevol manifestació del catalanisme –això sí, “ben entès”–, primer con-

ciliari de la Confraria de Sant Jordi, president de la Comissió delegada gironina de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, com a tal es va fer càrrec d'un curs d'història de Catalunya que impartí en el Grup Escolar. Josep Pou va ser també corresponsal a Girona, de l'obra del diccionari d'Antoni Maria Alcover i, com a antifabrista, és autor de l'opuscle *De re ortogràfica*. Casualment va patir una promoció a la inversa al Seminari, segons J.M. Marquès.⁹ Un altre cas d'aquests és Josep Comerma (1887-1936), que va ser considerat, pel seu alumne Camil Geis, com el millor mestre de llatí del Seminari. Era dels que usaven com a mètode pedagògic la palmeta, “com estimulant de la memòria” que distribuïa, això sí, amb discreció i suavitat.¹⁰ Es llançà, incomprendiblement, a la carrera parroquial, després de compondre un estimable manual de literatura catalana publicat a Barcelona l'any 1923.¹¹ El professor de la Normal mossèn Ignasi Jordà també es va caracteritzar per la reivindicació catalanista: va incloure l'estudi de la literatura catalana en el programa de curs de literatura hispànica en l'Escola Normal de mestres, i va fer gestions per crear una nova Càtedra de gramàtica catalana.¹² Més tard, també, s'encarregaria dels primers cursos de llengua i gramàtica catalana que es farien en aquesta ciutat.

Una altra mostra d'implicació social era la del professor del Seminari Josep Casanovas i Genover (1884-1965)

---

9 MARQUÈS, J. M., “La diòcesi de Girona i la cultura...”, a *op. cit.*, p. 44.

10 GEIS, Camil, *Els que he trobat pel camí, Sabadell*, Ausa, 1986, p. 87.

11 MARQUÈS, J. M., “El Seminari de Girona, de 1600 a 1939”, a *op. cit.*, p. 25.

12 *Diario de Gerona*, 18/02/1917.

de l'Armentera, que era professor diplomad de la Federació Esperantista Catalana. Pels volts de l'any vint, impartia un curs gratuït d'aquest idioma universal en el local social de la Cambra de Comerç, que tingué una bona rebuda. També s'ha de dir que el rector i el claustre del Seminari atorgaren un premi de 50 PTA. per un "Trabajo literario sobre la implantación del esperanto en los Seminarios sacerdotales" (sic) en el marc dels VIII Jocs Florals Esperantistes que se celebraren a Girona en ocasió del Congrés de la Federació Catalana d'esperantistes, l'octubre de 1921.¹³ El mes d'abril de 1922, Casanovas acompanyà de retorn a casa uns 50 nens austríacs que s'havien allotjat a aquesta ciutat, en el marc de la campanya "Pro nens austríacs" dels esperantistes d'Espanya i Àustria.¹⁴

Mossèn Camil Geis és, possiblement, un dels pocs capellans que escriuen sobre els seus anys del Seminari, en l'obra de records titulada "Els que he trobat pel camí" (Sabadell, 1986). La seva opinió sobre el professorat del Seminari, de la segona meitat dels anys deu i dels vint, no és massa afalagadora. Tot i així, en destaca alguns que exerciren gran influència en la seva trajectòria i que, en part, poden explicar el gran nivell literari del Seminari, però que duraren poc temps. Un d'ells és l'esmentat Josep Comerma. L'altre és el traductor i literat empordanès Josep M. Llovera (1874-1949) que va ser, segons Camil Geis, "un dels professors que compten en la formació intel·lectual de la nostra promoció".¹⁵

---

13 La notícia es pot llegir a *El Autonomista*, 15/04/1921.

14 *Diario de Gerona*.

15 GEIS, Camil, *Els que he trobat...*, op. cit., p. 227.

La seva estada a Girona va ser breu, de pocs anys. El bisbe de Girona el va acollir després del seu retorn de Roma, on havia renunciat com a vicari general dels carmelites, en estranyes circumstàncies. A Girona ensenyà ètica i sociologia als alumnes d'últim curs de Filosofia entre 1915 i 1919, quan deixà el Seminari per optar a una canongia de la Seu de Barcelona. Era autor d'un *Tractat de Sociologia Cristiana* en l'òrbita de l'encíclica *Rerum Novarum* (1893), de caire tradicional, que li donà molt de prestigi i arribà a la vuitena edició pòstuma. Llovera és, sens dubte, un dels professors il·lustres que ha tingut el Seminari de Girona. Encara va tenir temps de ser un dels mantenidors dels Jocs Florals de Girona de 1918. Durant el curs 1916-1917, també entrà en funcionament una nova assignatura de "Pràctiques d'Institucions socials", a càrrec de Carles de Bolós.

En canvi, Camil Geis no arribaria a conèixer, com a docent, un altre dels grans professors d'aquest Seminari, i predecessor de Llovera en la càtedra de Sociologia: Mn. Anselm Herranz, que utilitzava com a manual de text un llibre del P. Antoni Vicent, sj., que era el capdavanter de la primera acció del catolicisme social a Espanya, abans, fins i tot, de la *Rerum Novarum*. Català d'adopció, Herranz arribà a Girona de ben jove procedent de Campillo de Dueñas (Guadalajara) amb el seu oncle Marcel·lí, que moriria Arxiprest de la Catedral. Herranz va regentar primer la càtedra de Llatí i posteriorment la de Filosofia fins a 1914, quan aconseguí la canongia magistral de la Seu. El 1908, va escriure un *Compendio de la Historia de la Filosofía*, obra adoptada com a text en diversos Seminaris i de la qual se'n feren algunes edicions. Durant quaranta anys, des de 1890

a 1930 fou un dels millors “oradors sagrats” que ha tingut la diòcesi de Girona, segons afirmen les necrològiques: “Amb llenguatge senzill, elegant i ple a l’ensem d’unció sagrada es dirigia al poble fidel, explicant-li llurs deures, reprenguent-li llurs defectes, siguent sempre escoltat amb gust, puig que sabia tothom que les reprensions del Dr. Herranz eren filles del seu zel apostòlic, mai de les rancúnies que no niaven en el seu cor”.¹⁶

Finalment, no podem deixar d’esmentar, per la seva importància, la figura del bibliotecari, el capellà olotí Carles de Bolós i Vayreda (1885-1959): “gràcies a la seva mà esquerra –escriu Camil Geis– molts estudiants inquiets perdérem l’horror al buit en aquella biblioteca, quan les biblioteques –i les del Seminari més que qualsevol altre– semblaven condemnades a uns simples cementiris bibliogràfics”.¹⁷ Una de les seves primeres creacions com a bibliotecari va ser la *Sala Gerundense en la Biblioteca del Seminario*.¹⁸ De seguida, alguns dels principals publicistes de la diòcesi hi van oferir les seves obres. Joaquim Gou i Solà, professor d’hebreu i d’escriptura, hi oferí els títols “Ecos religiosos”, “Historia Philosophia”, els dos volums de les “Lecciones razonadas de Religión y Moral”, les “Lecciones de lengua hebrea” i els “Estudios apologeticos y polémicos”, (també en 2 vol.) i els seus opuscles de “Poesías latinas”. El Dr. Llovera hi aportà el seu “Tratado elemental de Sociología Cristiana”, ja esmentat (en la seva 3a edició); “La ciencia

---

¹⁶ *Diari de Girona*, 07/03/1935.

¹⁷ GEIS, Camil, *Els que he trobat...*, op. cit., p. 65.

¹⁸ *Diario de Gerona*, 15/10/1916.

en la acción”, i les traduccions de l’alemany del “Tratado de Economía Nacional” (Pesch) en dos volums; i l’“Apologetica cristiana” (Simon Weber). Anselm Herranz hi regalà el seu “Compendio” d’Història de la Filosofia, el poema “Creación y Caída”, “Los Dolores de la Sma. Virgen María” i el fulletó “Devocionario Doloroso”. Del catedràtic de Teologia, Pere Iglésias, futur rector del Seminari, figuraven els “Programma Theologiae”, i d’Esteve Canadell, professor d’Història eclesiàstica, l’“Oración fúnebre” pronunciada durant les exèquies del bisbe difunt F. de Pol. Fèlix Paradeja hi llegà les seves monografies sobre la vila de Palamós, de Magrat i les novenes a la santa Sotera, la Verge del Vilar de Blanes i als sants Cosme i Damià.

Els seminaristes

La figura del seminarista gironí formà part, durant molts anys, del “paisatge” d’aquesta ciutat. Figureu-vos, doncs, una ciutat de poc més de quinze mil habitants amb una població de la vora dels 500 seminaristes dels primers anys. Solien ser joves estudiants que en la seva major part procedien de famílies de pagès, de religiositat intensa afavorit pel fet que era una carrera segura i més assequible econòmicament per a les classes més modestes. Això no vol dir, però, que les famílies benestants no enviessin fills al Seminari.

L’esperit de l’educació que s’hi donava oferia poc marge al desenvolupament de la personalitat científica de l’estudiant. Tal com s’expressava en el pla d’estudis del bisbe Francesc de Pol (1907-1914): «Fijo e invariable es por su naturaleza el espíritu eclesiásticos y una la verdad en

todos los siglos; pero diversas son las armas y varia es la táctica con que la Iglésia es combatida según las tendencias de cada época y los progresos de la ciencia, y necesario es por lo tanto preparar a los seminaristas para que puedan reñir con gloria las batallas del señor». ¹⁹ Es tractava de protegir el seminarista al màxim dels perills del món exterior. Vint anys més tard, el nou reglament del bisbe Llopart encara insistia en la mateixa visió pessimista del món: “El mundo sigue siendo enemigo irreconciliable de Dios y reteniendo sujetos a su pesado yugo a muchos esclavos voluntarios que o desconocen o no quieren darse cuenta de su ominosa esclavitud”. ²⁰ Per això calia preparar al seminarista per arribar a “aquella plenitud de vida espiritual” necessària per al ministeri sagrat. Això s’aconseguia mitjançant una doble formació, moral i intel·lectual: en el primer cas, el Seminari havia de ser una escola de la virtut. En el segon, tots els coneixements que s’adquirien havien d’orientar-se vers la *ciencia teològica*, com ja s’ha dit. El bisbe demanava als professors que llegissin l’exhortació pastoral i part del reglament als seminaristes, tres vegades l’any. Contínuament, els bisbes havien de recordar la disciplina, com l’avís sobre la lectura de premsa escrita aparegut al butlletí episcopal de 1911, en què es recordava que el pensament del Sant Pare era que “sea firmemente obedecida la ley que prohíbe dejar libremente en las manos de los seminaristas los diarios y revistas, aún excelentes, que

---

¹⁹ POL i BARALT, FRANCISCO de, *Plan de estudios del Seminario Conciliar de Girona*, Girona: Tomás Carreras, 1907, p. 4.

²⁰ Gabriel LLOMPART, *Reglamento general...*, op. cit., p. 5.

tratan de los acontecimientos cotidianos de la política, o de las cuestiones sociales y científicas agitadas de continuo y aún no resueltas”.²¹ Si aquestes tractaven de qüestions estrictament científiques, s’havien de consultar davant la presència d’algun professor; les publicacions religioses es podien llegir en el temps lliure, això sí, sempre amb el permís del Superior.

Alguns començaven els estudis primaris i eclesiàstics al Col·legi-Seminari del Collell, sobretot els que procedien de les parròquies rurals dels voltants o els que se’n podien permetre pagar l’internat. Als 12 anys ingressaven al Seminari de Girona, on en el millor dels casos acabarien 13 anys més tard, més o menys als 25 anys d’edat. Aleshores, encara es podia escollir entre el règim d’internat i l’externat, amb la condició que, almenys en els últims dos cursos de teologia, els fessin interns. Alguns, poc més de 150 alumnes, vivien al Col·legi anomenat de la Sagrada Família. Els externs solien viure a casa seva, els que vivien a prop, i alguns, fins i tot en pisos de lloguer compartit. A voltes, els estudis s’havien de sufragar amb treballs complementaris. Era normal que alguns seminaristes treballessin com a preceptors dels fills en les famílies benestants de Girona. Tomàs Carreras i Artau ens ha deixat un bon testimoni d’aquesta mena de treballs; en les seves *Memòries gironines* fa menció del seminarista que feia feines a casa seva:²² “el senyor Peret era un estudiant del Seminari que es deia Pere Grau,

---

21 *Boletín Oficial Eclesiástico*, 1917, p. 34-35.

22 CARRERAS ARTAU, Tomàs, *La meva Girona: Memòries de Tomàs Carreras i Artau*, Girona, Institut d’Estudis Gironins, 2001, p. 80.

qui, per una mensualitat mòdica, les tardes del diumenge i festes de l'any, llevat de l'estiu, es feia càrrec dels nois pertanyents a un nombre limitat de famílies –generalment no passàvem d'una quinzena–, i ens treia pels afores de la ciutat”. Ell mateix ha reconegut la influència vital que, segons explica, va suposar “el desvetllament de la meua afició a l'excursionisme”. T. Carreras ja no abandonaria el vincle amb el Seminari, com veurem més endavant. Quan sonà l'alarma del descens de matriculacions, a mitjan la segona dècada, el bisbe creà 15 places gratuïtes en règim de pensionat que es convocarien anualment, però que ja no aconseguiren aturar el descens d'alumnes. A finals de la segona dècada ja s'havia arribat a la meitat dels estudiants de principis de segle. Alguns alumnes no s'acabaven ordenant, bé perquè es quedaven pel camí o perquè continuaven els estudis civils. Ja hem vist el cas de Joan Mínguez, i tants d'altres. La possibilitat inversa també es donava, d'estudiants que es passaven de la carrera civil a l'eclesiàstica. Al final dels estudis del Seminari, doncs, més o menys als 25 anys, s'assolia el títol de Batxiller en Teologia. El grau de Llicenciat i el Doctorat s'aconseguia amb algun curs més a la universitat “pontifícia” de Tarragona, a Comillas o, en el millor dels casos, a Roma.

L'estratègia d'enviar a estudiar els seminaristes a l'estranger, malgrat el que es pugui dir per uns casos esporàdics, era una inversió costosa i, com a mínim, poc valorada per la formació eclesiàstica. Ja hem vist el destí de F. Dalmau, que es va doctorar a la Universitat de Lovaina. A partir de la creació del Col·legi Espanyol de Sant Josep de Roma (1893), la diòcesi també hi envià pensionats alguns dels seus

alumnes més avantatjats. Un d'ells era Francesc Franch, de Crespià, que es doctorà en Sagrada Teologia i Sagrada Escriptura a la Universitat gregoriana i tot seguit va ser nomenat professor de llatí (1908) i, anys més tard, membre de la Comissió Tècnica de l'Obra del Sant Evangeli (1924). També van passar per Roma Josep Mercader i Bohigas, de Malgrat de Mar, Joaquim Blanch, Damià Estela, etc.

Les celebracions

Tot un seguit d'activitats extraordinàries pels seminaristes foren les que donaren al centre més prestigi i estimularen la creació literària i musical dels alumnes, i explica, en part, que Dolors Fulcarà hagi dit que el Seminari va tenir “un paper cultural de primer ordre, i venia a suplir la falta de centres d'estudis superiors”. Aquest últim aspecte es matisa més endavant, si més no pel que fa a l'aspecte purament literari. Així, es publicaren revistes com *Gerunda* i *Vida* (1902), en la línia del catalanisme i del modernisme més conservador, controlat pel sector eclesiàstic i del Seminari.²³ A més hem de tenir en compte que Girona és en aquell moment, segons Pep Vila, el segon nucli cultural més important de Catalunya.

Aquesta influència es podia exercir per mitjà dels professors, que ja s'ha pogut veure, però també de l'activitat dels seus alumnes, més o menys dirigits pels superiors. Els germans Antoni i Francesc Viver, acabats d'ésser ordenats

---

²³ VILA MEDINYÀ, P., “L'eclosió cultural: la Renaixença, el Modernisme i el Noucentisme (1874-1923)”, a Costa, L. (dir.) i Maroto, J. (coord.), *Història de Girona*, Girona: CCG Edicions, 2006, p. 479.

sacerdots, dirigiren la revista gironina *Vida* (1902), que comptà entre els seus redactors amb Prudenci Bertrana, i que va ajudar a la creació dels primers Jocs Florals de Girona. Mn. Marquès diu que els germans Viver van promoure les primeres activitats de la congregació mariana del Seminari. Aquesta congregació, activa des de principi del segle XX, tenia com a principal missió la de promoure la vida de pietat i devoció entorn al culte a la Mare de Déu. En forma va part tothom i, a través de la seva acadèmia, se celebraven cada mes actes culturals, reunions literàries i musicals, de les quals se'n recolliren fruits abundants. Alguns futurs poetes hi llegirien els seus primers versos i, posteriorment, en el certamen anual. Va ser dirigida, en un principi, pel Dr. Armendares, però Jaume Bordas li acabaria donant un impuls definitiu.

Diverses celebracions al llarg del curs acadèmic solien ser motiu per a la realització d'una vetllada literàrio-musical, on els seminaristes més avantatjats mostraven les seves aptituds. Aquestes eren, sobretot, les festes en honor de sant Tomàs d'Aquino, al mes de març, i de la Immaculada Concepció en honor de la Verge Maria, patrona de la Congregació Mariana, al desembre. Tot plegat creava un caliu cultural gens menyspreable i la premsa, en especial el *Diario de Gerona*, se'n feia ressò. El curs s'inaugurava solemnement el primer d'octubre en els tres centres docents de Girona, amb la presència de les principals autoritats. Al Seminari s'iniciava amb una missa a l'església de Sant Martí, i una dissertació –normalment en llatí– a càrrec d'algun dels professors nous del centre. Durant el 1910, era usual que el bisbe, o en el seu lloc, el vicari capitular prenguéss jurament,

als membres del Claustre acadèmic, de fe catòlica i d'abdicació de totes les heretgies, i especialment del modernisme.²⁴ En la lliçó inaugural de 1914 el discurs versà sobre el modernisme, a càrrec d'un professor privilegiat pels seus estudis a Roma, F. Franch, que es preocupà de refutar l'error de la creença primitiva politeista de l'home.

La festa de Sant Tomàs era sobretot un acte literari-teològic, en què el moment central era la discussió, segons el mètode escolàstic, en què un estudiant feia una dissertació sobre una *Thesis* que era impugnada per dos alumnes, tots de Teologia dogmàtica; tot plegat era acompanyat pel recital de poemes, cants, etc. També se celebraven vetllades extraordinàries, com per exemple durant la visita, apoteòsica, a la ciutat del cardenal Casañas (1907) o la celebració del IV Centenari del naixement de santa Teresa. La música hi tenia sempre un paper important. Les "masses corals" eren l'orgull de l'establiment, començant per l'Orfeó de Santa Cecília, que dirigí Gabriel Garcia i continuà Serratosa. La Schola Cantorum la formaren cantaires seleccionades, que sacrificaven estones d'esbarjo per assajar repertori polifònic.

El 1915, van néixer els certàmens científico-literaris de la Congregació Mariana, per la voluntat i l'esforç col·lectiu dels seus congregants i del seu director, Jaume Bordas i Soler (1880-1932), i va ser saludat per la premsa com els "Jocs Florals del Seminari". S'hi presentaven 19 premis de diferents ofertors, als quals només podien optar els alumnes matriculats al Seminari durant aquell curs. El jurat el pre-

---

²⁴ *Diario de Gerona*, 1/10/1913 i 2/10/1914.

sidia el director de la Congregació, J. Bordas, i la concessió dels premis tenia lloc, a mitjan desembre, en un acte que se celebrava a primera hora de la tarda en la gran sala del gabinet de Ciències del centre, presidit pel bisbe i les principals autoritats, començant pel governador civil. Els certàmens popularitzaren el “Cant de la senyera” de Feixas-Roquet, a l’obertura de cadascun dels actes acadèmics, cantat per l’Schola Cantorum, que el 1915 dirigia el seminarista Josep M. Ribas. La Dictadura no aconseguí suprimir-lo per complet, car el trobarem encara en el programa de la festa de Sant Tomàs de 1925. El català hi tindria sempre una presència testimonial, diria vacil·lant, més enllà de les composicions literàries. Ens trobem ja, en el marc del Noucentisme literari i artístic, quan es consolida la presència dels seminaristes en el món cultural gironí. Heus aquí, doncs, alguns dels seus representants més conspicus: F. Xavier Carbó (1893-1918), que morí acabat d’ordenar, inclinat als estudis filològics, traductor, poeta de filiació romàntica i modernista; autor de *Migjorn*, una col·lecció de poesies publicada en edició pòstuma (Imp. Masó, 1919) i col·laborador de l’Arxiu d’Etnologia de Carreras Artau; el poeta, narrador i dramaturg Joan Mínguez (1900-1960), ja esmentat al principi, que acabà abandonant el Seminari; Lluís G. Pla, que publicà el 1915 *Garba* (Dalmau Carles Pla), una antologia d’escriptors i poetes catalans des de Verdaguer fins als escriptors noucentistes; i Joan M. Feixas, autor l’any 1918 d’unes *Gemmes. Poesies Jovenils*, (Olot, Ramon Bonet).

En els certàmens també hi tenien un lloc –modest, si es vol– les ciències de la naturalesa i experimentals. Vegem-ne alguns exemples: en el IV certamen el rector Oms oferí un

premi a la millor obra sobre la “Teoria de Huygens relativa a la essencia de la luz y fundamento en que se apoya. Explicación según la misma de la diferencia entre los colores, de los fenómenos de la difracción y polarización y de la varia coloración de los cuerpos ya transparentes, ya opacos”;²⁵ o bé més endavant, el Claustre oferia al millor treball sobre “Los hidrocarburos de la serie cíclica: su constitución, procedencia y propiedades de los más principales” al qual només podien optar els “filòsofs” (1927). En el discurs d’obertura del curs 1920/21, el Dr. Gironés desenvolupà aquest tema: «Necesidad de la existencia de un principio vital para explicar la vida de los seres. Refutación del mecanicismo, con argumentos experimentales». En la vetllada literàrio-musical amb motiu de la visita a Girona del cardenal Casañas, el novembre de 1907, l’alumne Josep Mercader llegí un discurs, il·lustrat amb projeccions, sobre la “Constitución, origen y transformaciones del subsuelo de Gerona”, a l’estil que havia posat de moda mossèn Norbert Font i Sagué, en les seves conferències sobre geologia arreu del Principat. En una altra ocasió, un alumne de tercer de filosofia realitzà una dissertació sobre “El potasio y sus sales” (1925), etc.

El transformisme era, de tots els temes que poden encabir-se dins les ciències naturals, el tema estrella de les vetllades, pel fet que en aquella època sacsejava la consciència de molts catòlics. Podem esmentar-ne alguns casos: en el certamen ja esmentat de 1917, el Claustre oferí un premi al millor “Examen de la solución transformista al pro-

---

²⁵ Els temes i premis del IV Certamen es poden veure al *Diario de Gerona*, 15/06/1918.

blema del origen de las especies”; en la vetllada de Sant Tomàs de 1925, es plantejà una *Thesis* sobre el “*Systema Transformismi*”, en el qual els alumnes Joan Costa i Jaume Marquès impugnaren les tesis defensades per Josep Llorent i Vila, segons el qual: 1) *Si sensu rigidiori et materialistico accipiatur, evidenter repugnat tum fidei tum rationis principiis.* 2) *Si vero accipiatur sensu mitiori et spiritualistico, est mera hypothesis quae non demonstratur* i 3) *Immo non desunt rationes scientificae satis graues quae evidentur eam falsitate convincere.* Difícilment, però, uns alumnes de Teologia podien tenir la base científica apropiada per poder discutir aquests temes, més enllà de les eines que li ofería l’apologètica. Encara, l’any 1927, el Claustre del Seminari oferí un premi a la millor dissertació sobre el tema, en llatí, “*De transformismo, maxime prout adhibetur ad originem hominis explicandam*”.

També era usual en aquests certàmens, el premi ofert per l’Arxiu d’Etnografia i Folklore de Catalunya, de la càtedra d’ètica de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, sota la direcció de Tomàs Carreras i Artau que, ja hem dit, no abandonà el vincle amb el Seminari de la seva ciutat natal. Les condicions que s’exigien eren, que les observacions fossin “recollides a viva veu del poble, indicant els llocs, variants, noms i condicions de les persones, etc., tot amb breuetat i concisió i imprimint al treball un caràcter objectiu, sense preàmbuls, comentaris ni judicis”.²⁶ Per exemple, s’oferien premis de 50 PTA. i accèssits de 15 al “millor aplec folklòric o monografia consuetudi-

---

²⁶ Els temes i premis del IV Certamen, a *Diario de Gerona*, 15/06/1918.

nària sobre tema religió, moral, literari, jurídic, econòmic, muntanyenc, mariner, etc” (1917), o bé un altre any, “al millor recull d’adagis comarcals” (1925), o a un recull comarcal sobre “Medicina popular” (1927), etc. Sota l’impuls del mateix Arxiu l’any 1917, el bibliotecari C. de Bolós va fer una crida al clergat parroquial perquè enviessin un exemplar segellat dels “goigs” de cada parròquia i església i de qualsevol llibre, publicació i gravat que pogués enriquir la *Sala Gerundense*.

La República

La proclamació de la II República coincidí gairebé en el temps, amb la promulgació de la Constitució apostòlica *Deus scientiarum dominus* (24/05/1931) de Pius XI, que anticipava l’existència d’un nou tipus de Seminari, i posà de manifest la precarietat dels ja existents, que no responien a les exigències imposades. Les noves orientacions d’aquest Pontificat posaria les bases per a la transformació d’aquell Seminari “disciplinari i piados” que havíem vist en un principi, en el Seminari apostòlic que es consolidaria a Europa a partir dels anys 30. També s’apostava per una orientació més positivista enfront del mètode escolàstic.

Amb la separació entre l’Església i l’Estat a Espanya, el Seminari de Girona deixà de gaudir de la consideració que tenia, com un dels centres docents de la ciutat que havia estat durant el règim de la Restauració i l’Estat, en suprimir unilateralment la subvenció, que s’hauria de substituir d’ara endavant per les col·lectes. El juliol del 1934, l’últim des-

centent d'una gran família d'hisendats gironina, Eduard de Carles i Ferrer, donà la seva casa pairal de la plaça de la República (actualment del Vi) a l'Església de Girona, amb expressa voluntat que servís el seu import per construir un Seminari. Els seus desigs, però, no es veuriem complerts.

El Seminari s'obria cada cop més als nous vents que portava la República. El dia 22 d'agost de 1931, es reuneixen gran part dels sacerdots de la diòcesi al Seminari, en una sessió de pastoral de joves. És la Diada d'Estudi de Sacerdots amics dels joves, una de les reunions preparatòries que desembocarien en la creació del gran moviment, que es coneixeria com la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Hi és present l'ànima del moviment, el propagandista catòlic mossèn Albert Bonet. Hi parlen vells coneguts del Seminari, com els professors Francesc Carbó, Josep Comerma, el propagandista Pere Dausà en substitució del Dr. Jordà, els mossens Masnou i Agustí Burgas... El Seminari segueix exercint una indubtable influència cultural, sobre la ciutat: amb la represa dels Jocs Florals de 1930, trobarem a Joan Mínguez i Camil Geis actuant com a mantenidors; s'hi premien assaigs històrics, com un del mossèn Lambert Font (al costat d'altres com Carles Rahola, etc.). A partir de 1930, també mn. Enric I. Jordà imparteix classes de català a la Normal, a l'Ateneu i a la Biblioteca Popular per a la Dona, i l'any 1931 en farà un d'especial per als funcionaris. La biblioteca i museu del Seminari s'anuncien entre les principals atraccions culturals de la ciutat, enmig del Museu Provincial, la Catedral, l'Església de Sant Feliu (amb el mausoleu del general Álvarez), i les biblioteques municipal i provincial. Entre 5 i 7 de la tarda estan

oberts al públic la col·lecció de pintures, gravats i antiguitats i els 17.000 volums de la biblioteca del Seminari. Els seminaristes redacten una revista quinzenal il·lustrada de qualitat, amb aportacions culturals, titulada “Llum i Vida”, que es comença a publicar el juny de 1932. En l’editorial del segon número, Carles de Bolós es dirigeix als seminaristes: “cal en el sacerdot una formació espiritual i per tant també intel·lectual, fonda, extensa i íntegra. Ens ho demana així la grandesa de la religió de la qual som ministres...”. En depèn, ni més ni menys, que el ressorgiment espiritual catòlic del poble català. Acaba la seva exhortació amb un “Entreneu-vos! No vulgueu menysprear cap arma capaç, d’ajudar-vos a assolir el triomf”.²⁸

Mentrestant, però, l’ambient s’enrareix. Des de principis dels anys 30, els seminaristes se senten a dir “corbs” mentre passen pel carrer, i comencen a estendre’s les veus d’alarma i les crides a la disposició i preparació per l’oposició i el martiri. Enmig d’aquest ambient, a inicis del curs de 1935/36, un jove vicari de Figueres, Damià Estela, va ser nomenat nou professor del Seminari i viceprefecte d’interns del mateix centre. Aquest era l’inici d’una llarga i fructuosa carrera al capdavant del Seminari dels anys del franquisme. La festa de Sant Tomàs de 1936 encara es va celebrar amb el mateix esplendor d’altres anys, i Estela va llegir, aquell any, el Panegíric del Sant. El curs següent, el Seminari ja no tornà a obrir les portes, la guerra civil havia començat i alguns seminaristes no tornarien mai més.

---

²⁸ BOLÓS *Llum i Vida*.

Bibliografia

- CARRERAS ARTAU, Tomàs, *La meva Girona: Memòries de Tomàs Carreras i Artau*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2001.
- FULCARÀ, Maria Dolors, *Girona i el modernisme*, Girona: 1976.
- GEIS, Camil, *Els que he trobat pel camí*, Sabadell: AUSA, 1986.
- LLOMPART, Gabriel, *Reglamento general para los alumnos del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona: Tip. De Carreras, 1924.
- MARQUÈS, J.M., “Els estudis al Seminari (1826-1948)”, a *Anuari de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol XXV-II, 1981, p. 255-267.
- MARQUÈS, J.M., “La diòcesi de Girona de 1906 a 1925”, a ANTON, X. [et al.], *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1993, p. 73-115.
- MARQUÈS, J.M., “El Seminari de Girona, de 1600 a 1939”, a ANDREU, E. [et al.], *Dominus Vobiscum: història i vida del Seminari de Girona (del 1563 al 200)*, Girona: JJ Comunicació, Grup d'Ex-alumnes del Seminari, 2003, p. 7-29.
- MARQUÈS, J.M., “La diòcesi de Girona i la cultura, al segle XX. Fets i qüestions”, a ALBERTI, J. (ed.), *Germinabit. L'expressió religiosa en llengua catalana al segle XX. Diòcesi de Girona*, Barcelona: 2003, p. 25-59.
- MÍNGUEZ, Joan, *Dies verges: història d'un adolescent*, Barcelona: Llibreria Catalònia, 1929.
- POL i BARALT, Francisco de, *Plan de estudios del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona: Tomás Carreras, 1907.
- VILA MEDINYÀ, P., “L'eclosió cultural: la Renaixença, el Modernisme i el Noucentisme (1874-1923)”, a COSTA, L. (dir.) i MAROTO, J. (coord.), *Història de Girona*, Girona: CCG Edicions, 2006, p. 473-486

Josep Clara i Resplandis

ESGLÉSIA I PODER: DE LA SEGONA REPÚBLICA AL FRANQUISME

Parlar d'Església i poder, en un lapse de temps llarg i accelerat, com ho és el que s'escolà entre la II República i el franquisme, implica, primerament, haver de distingir diversos períodes: dos en l'etapa de la República i dos més, en l'anomenada era de Franco. En l'etapa republicana, el temps de pau i el de la guerra. En el franquisme, el temps del nacionalcatolicisme i el nou temps marcat per la incidència del Concili Vaticà II.

Mentre que el concepte de “poder” és el mateix al llarg d'aquests temps, com a sinònim d'*autoritat, força, domini, jurisdicció*, la definició d'“església”, sí que experimentà una mutació important. La definició tradicional que trobem en els catecismes i en els manuals del batxillerat, quan la Religió era una assignatura obligatòria, ens diu que l'església “és una societat de tots els fidels cristians, els quals sota el magisteri i l'autoritat del Pontífex Romà i els bisbes, persegueix la salvació eterna, amb la professió de la mateixa fe, la pràctica dels mateixos preceptes i la recepció dels mateixos sacraments”.

Amb la doctrina del Vaticà II a la vista, vam haver de retallar-la i canviar-la, per una altra molt més curta i senzilla, que afirmava que l'Església “és el poble de Déu”. De l'Església institució, es pretenia d'anar cap a una Església comunitat. Per això, paraules com *pluralisme, diàleg, servei, clergyman...* sonaven més que *jerarquia, dogma, disciplina* o *sotana*.

La República i la Guerra Civil

Durant la II República, la diòcesi de Girona va ser regida per tres prelats: Josep Vila Martínez, que havia efectuat l'en-

trada el març de 1926 i morí, el setembre de 1932; Joan Perelló, bisbe de Vic, que actuà com a administrador apostòlic fins a la consagració de Josep Cartaïa, el mes d'abril de 1934, que protagonitzà fins a l'any 1963, un dels pontificats més llargs en la història de la diòcesi.

Si haguéssim de definir en una frase l'actuació del valencià Josep Vila, es podria concloure que fou el bisbe de la dictadura de Primo de Rivera. Un bisbe de tarannà integrista, acomodaticí a les ordres del govern, que permetia l'actuació dels audaços i dels aduldors que l'envoltaven, però que era bo per als més necessitats. Va ser el bisbe que es posà d'acord amb el governador civil, per traduir el catecisme al castellà, i que en 1930 signà una carta pastoral, en la qual considerava que només la monarquia i la dictadura eren els sistemes polítics no condemnables. El comunisme, el sindicalisme, l'ensenyament laic, i també la república i la democràcia, eren presentats com a contraris de l'ordre, la religió, la pàtria i la família.

Si ja abans de la II República era antirepublicà i combatia la democràcia, no ens ha d'estranyar que, l'octubre de 1931, fos tractat de “lacaí de les institucions caducades i enecat puntal de totes les dèries anticatalanes” i que se li demanés la dimissió. “No se n'ha adonat que a Girona hi fa nosa? No sap que no el volem a Girona?” es preguntava un setmanari escrit per gent poc extremista, vinculada a posicions catalanistes de centre.

Les relacions cordials que havia tingut amb els homes de la Dictadura contrastaren –no podia ser d'una altra manera– amb l'hostilitat que hagué de conèixer durant els primers anys republicans, que ell creia que eren inspirats per la maçoneria.

La República va representar el final de l'Estat confessional catòlic. La nova Constitució de 1931 va deixar ben clar que era garantida la plena llibertat de consciència, el dret de professar i practicar qualsevulla religió, que totes les confessions serien sotmeses a una llei especial i que l'Estat no les afavoriria ni les auxiliaria econòmicament. La secularització de cementiris va fer-se realitat, perquè era una vella aspiració republicana que enllaçava amb la idea de supremacia del poder civil.

La pèrdua de poder va ser un cop fort per a l'Església catòlica, acostumada a viure del pressupost, i això la dugué a resistir i a replegar-se sobre ella mateixa. El capítol que Claudi Ametlla dedica, a les seves memòries, al bisbat de Girona és un testimoniatge interessant d'aquesta reacció. Ametlla, un home moderat, republicà i catòlic, fou governador civil en 1931-32 i hagué de tractar especialment amb el vicari general de la diòcesi (que es deia Gimeno i no Naranjo, com ell apunta). Ens el pinta preocupat, més que res, perquè els capellans havien deixat de cobrar el sou del govern, i interessat a combatre la República. Quan li va demanar permís per celebrar la processó de Corpus de 1932 –la de 1931 s'havia fet sense problemes–, la resposta d'Ametlla fou positiva i va donar-li tota mena de seguretats.

“Però –recorda Ametlla– la processó no es va fer. No es va fer perquè no ho volgueren les autoritats eclesiàstiques, sota el pretext fal·laç que podien ocórrer topades i agressions, que res, en la situació de Girona, no justificava. La ciutat es veié privada aquell any d'una festa tan vistosa i popular. Amb la maniobra, aquelles autoritats creien influi-

gir una gran fiblada al règim. Allò de “sabotejar la República”, hi tenia una perfecta aplicació”.

Quan va morir el bisbe Vila, el setembre de 1932, el cardenal Vidal i Barraquer fou informat, sobre la divisió interna del capítol de Girona i del predomini dels qui desautoritzaven el cardenal i es resistien passivament a les orientacions conciliadores, d’acord amb la Santa Seu, tot seguint una via possibilista. Aquest sector, influït per *El Correo Catalán*, pel tradicionalisme, es dedicava a la difamació, l’hostigació de l’enemic i oblidava el treball de reorganització interior, a part de posar pals a les obres religioses que no eren de la seva corda. Aquest sector era el que hauria assumit la màxima representació de l’Església gironina, si Vidal i Barraquer no hagués pres mesures per impedir-ho.

Vidal, doncs, aconsellà el nunci de Madrid perquè, en comptes d’un vicari capitular, es nomenés un administrador apostòlic, càrrec que va recaure en el bisbe de Vic, Joan Perelló, que hagué de fer alguns viatges a Girona per nomenar un governador eclesiàstic com a col·laborador més directe. Però des de la distància, Perelló no pogué impedir la divisió política dels catòlics en les eleccions del novembre de 1932, per elegir els representants del Parlament de Catalunya. Els tradicionalistes s’atribuïren el nom de catòlics en el títol de la candidatura, que el bisbe no sabé o no volgué desautoritzar. De fet, el tradicionalisme aplegava el sector més integrista dels capellans i laics, mentre que el més obert es decantava per la Lliga. En els temples, però, es va repartir propaganda electoral de la “candidatura catòlica” i en els actes del partit tradicionalista, hi concorregueren sacerdots i seminaristes.

Josep Cartaïà, proposat pel cardenal Vidal i Barraquer, va ser el primer bisbe en la moderna història d'aquest país, nomenat directament pel Vaticà, sense intervenció política. Vidal el definia com a hàbil, enèrgic i prudent, però si aprofundim en l'aspecte ideològic, cal dir que sintonitzava més amb Gomà, en una línia de pensament politicoreligiós més intransigent que la defensada pel cardenal de Tarragona.

En la campanya electoral de 1936, l'Església de Girona s'arreglerà amb el Front de dretes, però després del triomf del Front d'esquerres ni s'alterà l'ordre, ni es disparà cap tret, ni fou destruït cap temple. La derrota de l'alçament militar de 1936 sí que va ser seguida per una onada general d'anticlericalisme.

Per als grups més radicals, la religió era l'opi del poble, i els temples, el símbol de l'opressió secular, de l'enemic social a batre. Per això, gairebé tots, van ser assaltats i cremats parcialment. Quan fou assaltat el palau episcopal, es va divulgar que hi havien estat trobats més de 31 milions de pessetes. No ho eren, tanmateix, en diner efectiu, sinó en valors del deute perpetu i amortitzable, o en valors industrials i companyies de solvència que, després de la contesa bèl·lica, el bisbe es preocupà de recuperar.

La Guerra Civil va tenir un fort impacte sobre la clerecia diocesana. La persecució religiosa va comportar la mort violenta de 195 capellans, 74 religiosos i 3 seminaristes. Es va perseguir el sacerdot o el religiós pel sol fet de ser-ho, però també per la confusió entre l'Església catòlica i les classes dominants, per l'odi secular a una institució allunyada del poble i contrària als avenços socials promulgats per la República. El nombre de capellans immolats representà el

21% dels efectius de 1936, xifra que encara fou superada a Lleida (65 %), Tortosa (61%), Vic (27%) i Barcelona (22%). Els sacerdots abatuts, més que altes jerarquies de la institució (cap canonge de la catedral no va ser assassinat), foren els de poble, perquè en el medi rural hi hagué més facilitat per a l'actuació dels grups revolucionaris.

Així mateix, 520 seglars van morir assassinats, al bisbat de Girona, en la rereguarda republicana. El redactor anònim de l'informe oficial sobre la qüestió va tenir el do de no fiar-se de les qualificacions que, en aquelles dates de postguerra, generalitzaven a tort i a dret la frase “caídos por Dios y por España” i procurà de ser més precís. Considerà que només setanta-set laics podien haver mort per les idees religioses.

El nacionalcatolicisme

El bisbe Cartaïà, salvat per la Generalitat i embarcat cap a França, passà a l'Espanya nacional i des de Pamplona, col·laborà amb el cardenal Gomà per al triomf dels sollevats. Si el 1937 pressionà el cardenal Vidal i Barraquer perquè signés la pastoral col·lectiva que beneïa la guerra com a croada, el juny de 1938 va escriure al president Companys perquè es rendís incondicionalment a Franco, de qui lloava “la justicia y generosidad de su noble corazón”, i el desembre del mateix any es va comprometre amb Serrano Suñer: “Esté cierto, Señor Ministro, de la agradecida y fervorosa adhesión de Iglesia a Su Excelencia el Jefe del Estado, así como de la ayuda que, cumpliendo su misión espiritual, prestará siempre al Gobierno para la mayor grandeza de España”.

Darrere les tropes d'ocupació, el febrer de 1939, el bisbe retornà, discretament, a la diòcesi, on presidí la llarga etapa de nacionalcatolicisme, en la qual ressuscitaren valors i fórmules que eren en clima de retirada i que llavors recomençaren amb més èmfasi i triomfalisme que abans de 1936. Es tractava de reconstruir el passat anterior a la II República, tant a escala material com de domini, i no calia interrogar-se sobre les raons profundes de la tragèdia soferta. El casament de l'Espasa i la Creu reportà beneficis mutus.

El bisbe Cartaïà considerà Franco un home providencial: “Jamás daremos los españoles suficientes gracias a Dios –afirmà– por habernos deparado un hombre como que el que se halla al frente de la Patria”. Tampoc no dubtà, per escrit, de demanar favors als ministres i de fer-los recomanacions, quan podien beneficiar persones concretes o la mateixa institució eclesiàstica. Davant la repressió de revenja dels vencedors, la seva veu no superà la discreció dins el silenci generalitzat de l'Església. Va suplicar uns quants indults que ajudaren a salvar la vida d'una persona de Tarragona i dues de Girona, però va fer un paper poc ferm davant la sentència que serví perquè l'escriptor Carles Rahola –a qui no podia acusar-se de cap delictes de sang– fos executat sense miraments.

L'Església va formar part del bàndol guanyador de la Guerra Civil i legitimà el règim polític que es configurà com a dictadura. A l'escola, al carrer, als espectacles, als banys i les platges, als costums en general... l'Església es va fer omnipresent, i la vella moral va servir per al control i la submissió. La política i la religió van anar tan de bracet a l'hora daurada del “Movimiento” en què, si més no, deu cape-

llans van tenir carnet de FET y de las JONS, la qual cosa volia dir una identificació més palesa amb el règim: Lluís Adroher, Francesc Arnau, Josep Calzada, Agustí Casanova, Josep Dausà, Josep Dorca, Joan Escapa, Joaquim Llauro, Domènec Ribas i Frederic Tapiola.

No es pot negar que, particularment, diversos capellans van fer gestions per alleugerir les penes aplicades en la repressió dels vençuts i, fins i tot, que feren peticions concretes d'indult per a condemnats a mort. Però també ho és que d'altres col·laboraren en la repressió política, tot certificant actituds negatives de feligresos en els expedients de la Llei de Responsabilitats polítiques. El 1949, en una carta als seus pares, l'escriptor Josep M. Gironella feia una crítica en la intimitat: "Con señores como mossèn Dorca, cada día la religión en España tendrá menos adeptos. Esos sacerdotes son ya completamente impopulares [...] La lección no la han aprendido, creo que son peores que antes. Tienen una extrema soberbia y van demasiado afeitados".

Les manifestacions més visibles, del casament entre els dos poders, foren les processons de Corpus i de Setmana Santa, unificades pel bisbe, on els diversos estaments civils i religiosos eren tancats per la desfílada de l'exèrcit, cadascun amb l'uniforme emblemàtic particular. Justament, per donar més brillantor a la Setmana Santa de Girona, i com a signe de prestigi, s'inventà la figura de l'"hermano mayor", nomenament que va recaure en personalitats del cercle que detenia el poder a Madrid. Homes com Joaquín Ruiz-Giménez, ministre d'Educació Nacional; Luis Rodríguez de Miguel, sotssecretari del ministeri de la Governació; Camilo Alonso Vega, ministre de la Governació; Luis Carrero

Blanco, ministre sotssecretari de la Presidència; Camilo Menéndez Tolosa, ministre de l'Exèrcit; Agustín Muñoz Grandes, vicepresident del Govern, etc.

Per damunt de qualsevol altra associació de laics, reflexionà l'Acció Catòlica, que edità un portaveu mensual. En el primer número (1941), hi havia clarament la consigna: “El católico debe amar a su Patria, como Jesús amó a la suya. El amor debe traducirse en obras. El católico de verdad cumple todos los deberes con su Patria. De sobras lo demostraron los asociados de la Acción Católica de Gerona, en los días de nuestra Cruzada”.

“La palabra ‘política’ no tiene cabida en la Acción Católica” assegurava la revista. Però, la realitat, és que va haver-hi molts casos de militància doble, a l'Acció Catòlica i al partit únic, d'acord amb el casament de l'Església i el règim. Força elements de les juntes van tenir carnet falangista. Uns quants, fins i tot, van pertànyer a la Guàrdia de Franco, organització que aplegava els compromesos per antonomàsia amb el règim. La doble militància va incentivar també la participació política dels homes d'Acció Catòlica en les institucions polítiques locals o provincials, de la mateixa manera que d'altres ho feien en el govern de Madrid.

La intolerància religiosa va ser una altra de les característiques del nacionalcatolicisme. Militants d'Acció Catòlica, l'any 1948, van assaltar la capella evangèlica de Figueres. Deu anys després, els homes i el consiliari d'Acció Catòlica s'adreçaren al governador civil, per tal de denunciar l'activitat principalment propagandística de dues esglésies protestants a Girona “por lo que tiene de anticatólica y aun de antiespañola”. La simplificació, a part d'injusta i

barroera, era falsa. Un dels membres promotors de la comunitat baptista de Girona, Rafael Fontana, sortit de l'Acció Catòlica, era militant de FET y de las JONS i membre de la Guàrdia de Franco.

Hi hagué, puntualment, algunes situacions conflictives amb l'autoritat civil o militar. El 1939 va ser condemnat a mort mossèn Joan Fuster, denunciat per altres companys de la diòcesi, perquè havia prestat serveis a la presó durant la guerra. Aquell mateix any, el rector de Molló, mossèn Josep Roura, va ser denunciat per l'autoritat militar perquè, en un sermó, s'havia posat al costat de l'alcalde de la població, que havia estat empresonat. Molt més enrenou institucional van provocar, el 1955, els escrits, en català, de mossèn Andreu Soler, al full parroquial d'Agullana, on era criticada la doctrina de José Antonio Primo de Rivera sobre el patriotisme i la violència de l'estat totalitari.

També l'ús de la llengua catalana significà un problema a primera hora. Sense ser catalanista, el bisbe Cartañà defensà que no hi havia d'haver contradicció entre l'acceptació del règim franquista i el fet natural de parlar la llengua catalana, i que a l'Església li corresponia un paper de pacificació i d'integració, que xocava amb les ordres estrictament prohibitives de l'autoritat militar. En 1941 autoritzà un catecisme en castellà que contenia un apèndix en català, i en promogué, un de totalment en català, l'any 1947.

La jerarquia tampoc no va veure amb bons ulls el mètode d'adoctrinament de la Falange i reclamà la seva parcel·la en la formació del jovent. Des de començament dels anys cinquanta, abonà les activitats paral·leles, per mitjà de l'escoltisme, que funcionà, fins i tot dins el seminari i s'es-

tengué a les parròquies principals gràcies a la tasca dels vicaris joves. L'escoltisme significà una via alternativa, més connectada amb la realitat del país. Fins i tot, les famílies franquistes que es fiaven més de l'Església que dels principis de la Falange, hi inscriviren els fills. El 1961 es va constituir un organisme supradiocesà format per Girona, Vic i Barcelona, per tal de coordinar la seva actuació dins els principis de l'escoltisme catòlic. El Govern Civil mirà sempre l'organització amb una suspicàcia, pel que tenia de connexió amb el catalanisme, però no pogué limitar les competències de l'Església.

Renovació i crisi

La mort del bisbe Cartañà va coincidir amb el temps del Concili Vaticà II i una etapa de secularització creixent de la societat, encotillada encara políticament per la dictadura. Va ser una època de canvis interns i de tensions entre l'Església i l'Estat, perquè els principis i els acords mutus de la bona època es posaren en entredit. Però, alhora, la nova manera de plantejar la vida eclesial, en relació al món modern, traspalsà internament la institució eclesiàstica, la qual en resultà també tocada.

El bisbe Narcís Jubany, que durant deu anys (1964-1973) dirigí la diòcesi, primerament com a bisbe i després com a administrador apostòlic, va presidir un període incòmode que va tenir continuïtat durant els primers temps del pontificat del bisbe Jaume Camprodon, nomenat el 1973.

Les tensions internes comportaren la divisió dels capellans i l'abandonament dels hàbits eclesiàstics. Per als cape-

llans de les noves fornades, el nou bisbe no respongué a les esperances que el nomenament havia suscitat, perquè no donà pas a uns equips sacerdotals que obrissin camí a noves experiències i a una autèntica renovació pastoral, i perquè se'l veia més preocupat pel que succeïa a Madrid o a Roma que per comprometre's, més decididament, amb els problemes reals de la diòcesi. Narcís Jubany no va oposar-se a la figura del capellà obrer, a la renúncia a la paga de l'Estat, però no transigí en l'aspecte del celibat.

Amb el precedent de Joan Vinyes, vicari de l'Escala, que l'any 1951 penjà la sotana per tal de fer-se protestant i poder-se casar, el fenomen de les secularitzacions fou una manifestació de la crisi dels anys seixanta i setanta, que gotejà encara uns anys després. De 1965 a 1975, les desercions foren quaranta-dues, a les quals caldria afegir cap a una vintena més, en el decurs dels anys següents fins al 1994.

El nou ritme pastoral, derivat del Vaticà II, va topar amb la realitat política espanyola, privada de pluralisme polític i de les llibertats fonamentals, i representants de l'Església abonaren, albergaren i promogueren activitats que eren pròpies de l'oposició, tot aprofitant les concessions que l'Estat havia conferit a l'Església, en els moments d'entesa perfecta.

Tot i que el bisbe Jubany era una persona prudent, gens extremista, dotada de prestigi dins l'episcopat espanyol, el seu pontificat suscità odís i incomprendions notables a escala local. Si Cartaïà rebé el general Franco, a la catedral, el 1942, el 1949 i el 1960, Jubany mostrà la distància, i el cap de l'Estat no posà més els peus a Girona, tot i que passà per les terres gironines, el 1966 i el 1970.

Per a les forces del règim, el bisbe Jubany va ser el responsable del trencament de molts anys de casament entre l'Espasa i la Creu. Se'l va fer responsable de no saber mantenir l'ortodòxia tradicional i de no tenir controlats els capellans que malparlaven del règim. Per aquesta raó, la protesta pública li fou expressada, de manera ben sonada i teatral, per l'exèrcit, el 5 de juny de 1969, arran de la processó del dia de Corpus, quan el general Emerio Feliu s'absentà del lloc de preeminència que ocupava i ordenà la retirada de les forces militars "a golpe de tambor batiente". Les revistes *Fuerza Nueva* i *¿Qué pasa?* l'atacaren, sense miraments, amb els arguments propis de l'extrema dreta.

En la memòria oficial del Govern Civil corresponent a l'any 1968, dins el sector d'oposició al règim, a part de referir els escrits de la revista *Presència* i del nucli obrer de la Safa, a Blanes, lligat al PSUC, es feia notar: "La actitud de un extenso núcleo del clero secular en esta provincia, que por su exacerbado regionalismo y su postura un tanto demagógica en materia social, crean, en el medio social en que se desenvuelven, un clima latente de descontento injustamente". En el mateix sentit, el panorama traçat, el juny de 1973, pel Govern Civil era força més ampli, perquè la tònica de disconformitat havia continuat. Per a l'autoritat civil, la visió global de la diòcesi era, totalment, negativa:

"La diócesis de Gerona es netamente conflictiva. Existe un notorio divorcio entre el clero. Frente al Cabildo, de postura moderada en la mayoría de sus miembros, se han instalado en parroquias y cargos de la Diócesis, representantes del clero progresista que continuamente adoptan posturas conflictivas [...]. Más de 50 sacerdotes se consideran,

por sus declaraciones y homilías, claramente desafectos. La Diócesis de Gerona, estadísticamente, es de las primeras de España en expedientes de secularización. El Seminario es, prácticamente, inexistente por falta de vocaciones. Existe una constante exaltación del “catalanismo” como vehículo para el progresismo. Se nota la falta de autoridad. Existen contactos de los más relevantes miembros del clero progresista, con los medios de comunicación. La Hoja Parroquial y el semanario *Olot-Misión* mantienen, ordinariamente, posturas radicalizadas de crítica a nuestro Orden Político”.

Ja hi havia hagut un precedent, l'estiu de 1961, quan el Govern Civil va suspendre una conferència, de signe obrerista, a Banyoles, perquè en una d'anterior s'havia atacat el règim. Aleshores el capellà Narcís Nierga discutí, públicament, amb la policia, “haciendo manifestaciones y resaltando su contrariedad con la situación actual del Régimen, diciendo que “por eso estaban contra ellos”, refiriéndose a los que desempeñan cargos de autoridad”.

Tanmateix el primer dels esdeveniments que marca la sèrie de fets seguits que deterioraren les relacions entre l'Església i les autoritats franquistes fou el comentari del full parroquial, el 9 de gener de 1966, a l'hora d'anunciar un cursset de preparació premilitar, on aparegueren unes frases que irritaren els militars. L'enrenou fou solemne entre el sector que se sentí ofès. Fins i tot el general Franco comentà l'episodi, dolgut, amb el seu cosí. El Cap de l'Estat tenia tota la raó quan afirmava: “Lo anterior está dicho por algún sacerdote, que por privilegio del régimen está excluido del servicio militar”. Però la declaració no feia mal a l'Església, com pensava Franco, sinó al règim que ell encarnava.

La primera posició pública antirègim d'una representació significativa del clergat gironí la trobem en la carta que vuit capellans (Modest Prats, Pere Font, Josep Iglésias, Narcís Tibau, Joan Busquets, Martí Amagat, Josep Claparols i Gabriel Roura) publicaren, el 20 de març de 1966, al diari *Los Sitios*. El tema que els mogué a posicionar-se fou la informació donada pel diari *Arriba* sobre els fets relatius a l'Assemblea Constituent del Sindicat Democràtic d'Estudiants, celebrada, clandestinament, al convent dels caputxins de Sarrià, i alhora, es mostraren en desacord amb el comentari que *Los Sitios* havia dedicat a la carta d'uns intel·lectuals catalans contraris al nomenament del bisbe Marcelo González, com a coadjutor de la diòcesi de Barcelona. Els autors de la missiva reforçaren la seva exposició amb uns textos conciliars, els quals per a ells tenien “preeminencia sobre los principios del Movimiento”.

El 1969 hom va intentar de dur, davant el Tribunal d'Ordre Públic, l'autor de l'escrit anònim que aparegué en el full parroquial glossant la festivitat de la Mare de Déu de Montserrat. S'hi al·ludia a les particularitats pròpies (“La lengua, el derecho, la economía, el arte y sobre todo la mentalidad y la idiosincrasia hacen de nuestra tierra un país muy diferente de los que rodean sus fronteras”), i a la doctrina del Vaticà II sobre les realitats naturals, i hom acabava demanant, la intercessió de la “Señora de Cataluña que la defiende de todos sus enemigos espirituales y temporales”.

L'any 1970, 326 gironins –seguint l'exemple d'altres indrets– signaren una sol·licitud d'ammistia per als presos

condemnat per activitats laborals i sindicals a l'Estat espanyol, la qual fou presentada al Govern Civil per tal que fos enviada al Govern. Entre les signatures hi havia les de vint-i-vuit capellans.

L'autoritat civil, basant-se en la Llei d'ordre públic, va arribar a imposar als sacerdots diocesans tres multes per sengles homilies pronunciades en dues esglésies de Girona (Modest Prats i Joaquim Domingo) i fins, per una altra, no pronunciada a la Bisbal d'Empordà (P. Jesús Jaén).

Els capellans simples foren els qui, primerament, prengueren posició davant els problemes socials i els esdeveniments polítics. Més endavant, els prelats s'afegiren a les reclamacions dels drets bàsics. Així, en 1973, el bisbe Jaume Camprodon, arran de la detenció de més d'un centenar de persones, que s'havien congregat a la parròquia de Maria Mitjancera de Barcelona (Assemblea de Catalunya), va pronunciar una homilia en què s'adherí a les paraules del cardenal Narcís Jubany, a favor del reconeixement dels drets naturals de l'home (associació i reunió).

En la mateixa línia de compromís, Jaume Camprodon es pronuncià, públicament, a favor de l'amnistia i la reconciliació, i en contra de la pena de mort el 1975. L'homilia escrita expressament arran de les condemnes contra membres d'ETA i del FRAP va ser-li prohibida per l'autoritat civil, fet que va ser-li confirmat per mitjà d'una trucada del nunci Dadaglio, que li féu saber un advertiment greu del ministeri de Justícia.

La preocupació per les llibertats polítiques i sindicals bàsiques, la justícia social i el fet català, temes de molta actualitat aleshores, generaren un nou anticlericalisme de

drete, que apel·lava a la violència. De manera ben gràfica, ho resumia una pintada a la paret de la parròquia del Mercadal: “Curas rojos al paredón”. Es tractava d’un integrisme que demostrava una pobresa humana i intel·lectual ben notable.

Bibliografia

- AMETLLA, Claudi, *Memòries polítiques, II*, Barcelona, Distributions Catalònia, 1979.
- BLÁZQUEZ, Feliciano, *La traición de los clérigos en la España de Franco. Crónica de una intolerancia (1936-1975)*, Madrid, Trotta, 1991.
- CLARA, Josep, *Epistolari de Josep Cartañà, bisbe de Girona (1934-1963)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.
- : “Crònica del bisbat de Girona”, dins *L'Església catalana durant el franquisme, 1939-1975*, Barcelona, Claret, 2005, p. 9-107.
- : “El capítol de Girona i la Segona República”, dins *Anuari 1988 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*, Tarragona, 1990, p. 59-73.
- : “Els bisbes de Girona davant la dictadura de Primo de Rivera”, dins *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1992, p. 75-101.
- LANNON, Frances, *Privilegio, persecución y profecía. La Iglesia Católica en España 1875-1975*, Madrid, Alianza, 1990.
- MASSOT, Josep, *Església i societat a la Catalunya contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- RAGUER, Hilari, *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*, Barcelona, Península, 2001.
- Sacrificios, ruinas y despojos de la Iglesia gerundense durante el dominio marxista*, Girona, 1942.
- TUSELL, Javier, *Franco y los católicos. La política interior española entre 1945 y 1957*, Madrid, Alianza, 1984.

CL 946 (042) "15/19" ESG

- 1 Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)
- 2 Església, societat i poder a Girona. Segles XVI-XX

ISBN 978-84-8496-130-7

9 788484 961307

CL
"1
ES